

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА

Корнус А. О., Корнус О. Г.

**ПРОМИСЛОВІСТЬ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(економіко-географічне дослідження)**

Монографія

Суми
Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
2017

УДК 911.3:30+614:613.95 (477.52)
К67

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського державного
педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(протокол №3 від 25.09.2017 року)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Барановський М.О.** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;
- Мезенцев К.В.** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри економічної і соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Пляцук Л.Д.** – доктор технічних наук, завідувач кафедри прикладної екології Сумського державного університету.

Корнус А. О.

К67 **Промисловість Сумської області (економіко-географічне дослідження) :**
монографія / А. О. Корнус, О. Г. Корнус; Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – 136 с.

У монографії розглядаються питання історії розвитку промислового комплексу Сумської області на різних часових зрізах, розкривається сучасна територіальна та галузева структура промисловості регіону, з'ясовано вплив промислових підприємств на локальне природне середовище. Основну увагу приділено географії діючих промислових підприємств, їхній кількості та сучасній спеціалізації.

Монографія буде корисна для географів, економістів, екологів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, викладачів та студентів ВНЗ.

ISBN 978-966-246-3

© Корнус А. О., Корнус О. Г., 2017
© СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017

ПЕРЕДМОВА

*Обмежений розвиток
промисловості абсолютно не
підходить нашому краю і не
личить нашому народу.*

Д.І. Менделєєв

Проблема географічних відмінностей співвідношення різних секторів виробництва має важливе значення для розвитку суспільства та економіки країн і регіонів. Промисловість взагалі є регіоноформуючим видом економічної діяльності, яка дає імпульс для розвитку інших виробництв, а також транспорту, сфери послуг, впливає на формування системи розселення, екологічний стан навколишнього середовища. Структурні зміни, що відбуваються у промисловості, спричиняють трансформацію інших структур регіональних соціогеосистем. Тому дослідження галузевої і територіальної структури промисловості України та її регіонів, з'ясування географічних особливостей їхньої трансформації, оцінка ролі промисловості у структурі зайнятості населення і формуванні валової доданої вартості та валового внутрішнього продукту є важливим і актуальним.

На момент проголошення незалежності Україна мала таку структуру господарства, де промисловості належало 36,0% у загальному обсязі валової доданої вартості усіх галузей економіки. Перше десятиліття незалежності (1991-2000 рр.) характеризувалося стрімким падінням промислового виробництва та деіндустріалізацією усіх її регіонів. За підсумками 2000 р. обсяг продукції промисловості становив лише 57% до рівня 1990 р., разом з тим, у 13 регіонах рівень виробництва продукції промисловості у 2000 р. не перевищував 50% від показника початку незалежності, а у Львівській області він становив лише 31% до рівня 1990 р. Частка промислової продукції у структурі валової доданої вартості України скоротилася у 2000 р. до 33,9%.

Падіння виробництва спостерігалось практично в усіх галузях промисловості. Україна фактично переживала деіндустріалізацію, що підтверджується аналізом динаміки галузевої структури економіки – збільшенням у структурі промисловості частки паливно-сировинного та металургійного комплексу і зниженням питомої ваги високотехнологічних галузей, перш за все машинобудування. Наприклад, за 1990-2000 рр. частка чорної металургії у загальному обсязі продукції промисловості зросла з 11% до

27,4%, натомість аналогічна частка машинобудування скоротилася з 30,5% до 13,4%.

Протягом другого періоду незалежності України (2001-2013 рр.) структурні диспропорції промислового сектору господарства регіонів України набули нових рис. Частка промисловості у загальній структурі валової доданої вартості у 2013 р. скоротилася до 21,5%, навіть незважаючи на те, що у відповідності до нового КВЕД (ДК 009:2010) до неї почали включати постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, а також діяльність з водопостачання, каналізації та поводження з відходами, розширивши таким чином рамки самої промисловості.

Галузева структура промисловості, яка фактично сформувалася в Україні в останні десятиліття, не відповідає тій, що поширена у розвиненому світі. Близько 53% виробленої продукції припадає на найнижчий, 3-й технологічний уклад (технології промисловості будівельних матеріалів, чорної металургії, суднобудування, оброблення металу, легкої, деревообробної, целюлозно-паперової промисловості) та 42,4% – на 4-й (автомобілебудування, літакобудування, нафтохімія, електронна промисловість); причому 6-й технологічний уклад (наноелектроніка, нанохімія та інші нанонауки і технології, інформаційні технології), що визначає перспективи високотехнологічного розвитку країн у майбутньому, у нашій країні майже відсутній (менше 0,1%).

Скорочення частки промисловості в українській економіці інколи оцінюють як позитивне явище, розглядаючи його як перші кроки у становленні постіндустріального суспільства. Однак з такою думкою навряд чи можна погодитися, адже випереджаюче зростання сфери послуг у передових країнах відбувається не за рахунок виробничої сфери, а на її основі. Швидке зростання невиробничої сфери (сфери послуг) в Україні фактично відбувається на шкоду реальному сектору економіки, спричиняє її деіндустріалізацію [28, 29, 80, 81].

РОЗДІЛ 1. ПРОМИСЛОВІСТЬ У ЕКОНОМІЦІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Промисловість – важлива галузь економіки Сумської області. За підсумками 2015 р. в регіоні працювало 936 промислових підприємств (58 з яких мали статус великих і середніх). Частка регіону в загальному обсязі реалізованої промислової продукції України незначна і, зазвичай, становила близько 1,4-1,5% [69]. Однак сьогодні, у зв'язку з падінням виробництва на Донбасі, вона зросла до 2% (табл. 1.1) [70].

Таблиця 1.1

Обсяг і частка промисловості Сумської області у структурі реалізованої промислової продукції України [68, 69]

	2007		2010		2013		2015	
	трлн.грн.	у % до підсумку	трлн.грн.	у % до підсумку	трлн.грн.	у % до підсумку	трлн.грн.	у % до підсумку
Україна	717,1	100	1065,1	100	1354,1	100	1776,6	100
Сумська область	10,2	1,4	14,7	1,4	24,0	1,8	36,8	2,1

За підсумками 2016 р., промисловість Сумської області забезпечувала робочими місцями понад 71,9 тис. осіб¹ [14]. Основна їх частина – 42 тис. осіб припадала на працівників переробної промисловості, у т.ч. машинобудування – 16,4 тис. робітників, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 8 тис. осіб, хімічної – 7,7 тис. осіб та харчової промисловості – 6,3 тис. робітників. У добувній промисловості трудилося майже 3,5 тис. робітників.

Варто зауважити, що частка працівників, які зайняті у промисловості Сумської області, загалом невелика і продовжує скорочуватись. Так, станом на 1.01.2017 р., частка працівників промисловості становила 15% від усіх зайнятих у економіці [13], у той час як роком раніше ця частка була 15,7% – тоді у промисловості трудилося 73,8 тис. працівників [14]. Станом на 1.01.2010 р. частка працівників промисловості досягала 17,6% від усього зайнятого населення Сумської області [16], а кількість робітників у цій галузі становила 97,6 тис. осіб; у 2000 р. ці показники становили 26,6% і 137,9 тис. осіб відповідно [17].

У структурі валової доданої вартості частка промисловості є майже такою ж, як і її частка у структурі зайнятості – 24-27% (табл. 1.2) й залишається дещо більшою від загальноукраїнського показника [4].

¹ Середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості.

Таблиця 1.2

Частка промисловості у валовій доданій вартості (у фактичних цінах, % до підсумку) [4]

	Всього	Промисловість у цілому	у т.ч.			
			Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	Переробна промисловість	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами
2012						
Україна	100,0	24,8	6,5	14,1	3,6	0,6
Сумська область	100,0	27,3	8,6	15,7	2,5	0,5
2013						
Україна	100,0	22,7	6,2	12,7	3,3	0,5
Сумська область	100,0	25,7	8,0	14,9	2,4	0,4
2014						
Україна	100,0	23,4	5,7	14,0	3,2	0,5
Сумська область	100,0	23,7	7,4	14,1	1,8	0,4
2015						
Україна	100,0	23,4	5,6	14,0	3,2	0,6
Сумська область	100,0	26,1	8,4	15,5	1,8	0,4

Протягом останніх 5-6 років у структурі промисловості Сумської області продовжувалися певні негативні зміни (табл. 1.3), які були помічені попередніми дослідженнями [23-30, 31-35, 37-40, 43]. Неухильно зростає частка добувної промисловості, частка якої за 2010-2015 рр. зросла від 16,4% до 28,8%; натомість частка переробної промисловості скоротилася з 68,8% до 60,3%.

Таблиця 1.3

Динаміка галузевої структури промисловості Сумської області
(у % до підсумку вартості реалізованої продукції) [55]

Галузі промисловості	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 ¹
Промисловість в цілому	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Добувна промисловість	16,4	25,4	23,9	25,7	25,1	28,8	23,1
Переробна промисловість	68,8	61,8	62,2	60,4	62,8	60,3	62,0
харчова	20,6	16,0	17,8	19,8	20,2	17,8	18,7
легка	2,8	1,4	0,8	1,3	1,9	2,9	3,0
деревообробна	1,0	0,9	0,9	1,0	1,3	1,7	2,0
хімічна	13	15,6	13,7	12,8	16,7	16,5	14,7
металургія	5,8	4,3	4,3	4,0	5,4	6,1	7,7
машинобудування	22,5	22,2	23,0	20,1	16,0	14,3	14,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	13,4	11,7	12,8	13,0	11,2	10,1	19,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,4	1,1	1,1	0,9	0,9	0,8	0,9

¹ Дані наведено без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності у 2016 р.

У складі останньої найвищою є частка харчової промисловості, яка за підсумками 2015 р. склала 17,8%, а протягом наступного року зросла до 18,7%; частка машинобудування у вартості виробленої продукції промисловості скоротилася до 14,3%.

Як бачимо, машинобудування більше не є головною галуззю спеціалізації переробної промисловості, як це було протягом 2001-2014 рр. У 2001 р. частка машинобудування у вартості виробленої промислової продукції становила 28,9%, у 2012 р. цей показник становив 23,0% до підсумку, а у 2010 р. – 22,5%. Найвищого розвитку машинобудування досягало 2004-2005 рр., коли його частка перевищувала 31% у вартості виробленої промислової продукції [33].

За підсумками 2014-2015 рр. хімічна промисловість з часткою 15-16% потіснила машинобудування з другого на третє місце, а його частка у 2016 р. поступилася виробництву і постачанню електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, які до промисловості можна віднести достатньо умовно.

У промисловості регіону збільшилося домінування низькотехнологічних виробництв, характерних для індустріального суспільства, що не потребують фахівців високої кваліфікації. У такі виробництва спрямована й основна частина інвестування, що дестимулює розвиток високотехнологічної промисловості¹. Через це відбувається втрата кваліфікації працівників, що обумовлює значні труднощі для відродження високотехнологічної промисловості у майбутньому. Промисловість Сумської області спирається на відсталу технологічну структуру, фактично відбувається консервація технологічної структури УРСР, що є вкрай негативною тенденцією.

Іншою тенденцією стало збіднення галузевої структури промисловості, яке виражається у зникненні певних виробництв і навіть цілих підгалузей. Наприклад, у складі харчової промисловості повністю зникла цукрова галузь, з якої фактично починалася промисловість регіону. З економічної карти області зникли підприємства, що спеціалізувалися на електронному й оптичному машинобудуванні, автомобілебудуванні, верстатобудуванні, і цей перелік можна продовжувати.

¹ 75% інвестицій сьогодні в Україні спрямовуються у 3-й технологічний уклад.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Промисловість округ УСРР, що увійшли до складу Сумської області, у першій половині XX століття

На початку XX століття територія майбутньої області¹ була регіоном з достатньо розвиненою харчовою, перш за все, цукровою промисловістю. Питома вага харчової промисловості у всій промисловій продукції в 1913 р. становила 96%. Хоча формально і територіальна, і галузева структура промисловості були достатньо диверсифікованими.

Харчова промисловість. Історія харчової промисловості пов'язана з цукрозаводчиком М. Терещенком, який, орендувавши цукроварню в с. Крупці Путивльського повіту, почав масове виробництво цукру. Згодом він же заснував «Товариство цукрових заводів братів Терещенків». У 1860 р. лише на території Сумського повіту налічувалося 13 цукрозаводів, правда у 1881 р. з них залишилося лише 8 (припинили своє існування заводи в селах Стара Могила, Юнаківка, Пушкарівка, Хотінь, Улянівка, Миколаївка). Натомість з'являється рафінадна цукрова промисловість, початок якої було покладено у 1869 р., коли І.Г. Харитоненко побудував у Сумах Павлівський рафінадний завод (рис. 2.1) [19].

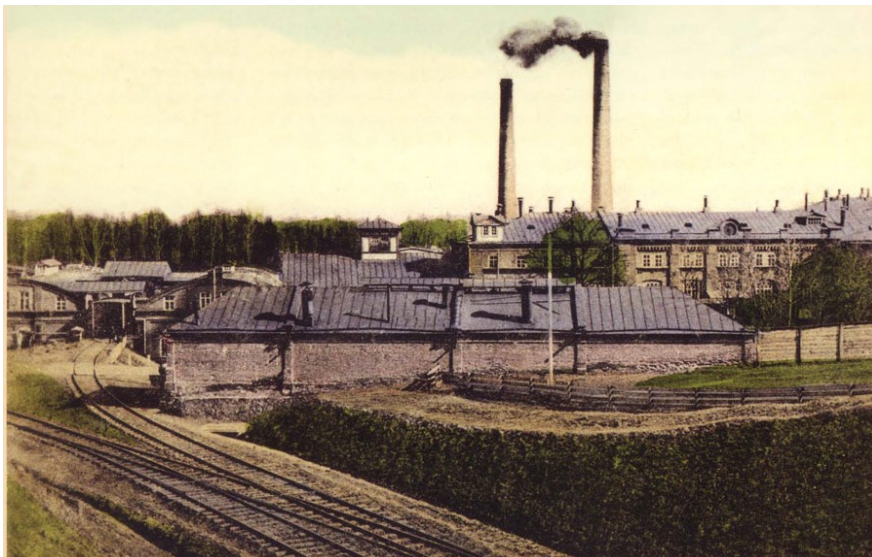


Рис. 2.1. Павлівський цукровий завод

У 1880 р. компанія «Харитоненко з синами» будує Віринський цукровий завод. В цей же час поміщиком І.А. Куколь-Яснопольським був побудований

¹ 7 березня 1923 р. в УСРР була прийнята постанова про ліквідацію повітів і створення округ і районів. Округи утворювалися з повітів, а з волостей робили райони. Нинішня територія Сумської області на той момент входила, в основному, до складу Сумської, Роменської, Глухівської і Конотопської округ.

цукровий завод в с. Куянівка Білопільського району. У середині 80-х років XIX ст. цукрова промисловість зазнала економічної кризи, цукор ставав все менше рентабельним. Тим не менше, наприкінці XIX – на початку XX ст. Сумщина займала вагоме місце в цукробуряковому виробництві.

Станом на 1925 р. на території регіону розміщувалося більше 20 підприємств цукроваріння, причому 17 з них – у Сумській окрузі. Найбільшими були рафінадна цукроварня у м. Суми¹ – тут працювало 1120 робітників, цукроварня на хуторі Кияниця колишнього Хотінського району – 648 робітників і цукроварня у с. Дубовязівка (Конотопський район) – 588 робітників.

Спиртова промисловість є також давньою галуззю спеціалізації в Сумській області. Наприклад, історія сумського лікеро-горілчаного виробництва офіційно починається з 1897 р., коли в документах Акцизного Управління 3-го округу Харківської губернії про видані патенти з'явився запис під номером 522 від 12 липня 1897 р. У 1896 р. в м. Суми був побудований державний винний склад №7 для зберігання спиртних напоїв, який з 1898 р. починає випуск горілки для державних потреб. Цікаво, що приміщення складу функціонує досі як один з цехів заводу «Горобина» [44]. З 1914 р. робота підприємства була тимчасово припинена, і лише з 1923 р. виробництво відновилося – випускалися 3 види горілки, гіркі й солодкі горілчані вироби та лікери. За підсумками 1925 р. у Сумській окрузі було 9 гуралень, з них діяли 3 (у Сумах, Тростянці і Стецьківці; у Конотопській окрузі – 1 діюча (с. Попівка) у Роменській і Конотопській округах – жодної діючої гуральні не було. Існувало і броварне та солодове виробництво. Дві броварні діяли у Сумах, також працювали броварня Красовицького у Глухові, броварня Гернера у Конотопі та броварня Окрмісцгоспу у Ромнах.

Широко були представлені й інші галузі та виробництва харчової промисловості: млинарська, круп'яна, махоркова, олійна.

Енергетика. Історія розвитку теплової електроенергетики розпочалася досить давно – перша міська електрична станція на території нинішньої Сумської області була побудована в 1902 р. в місті Суми. На ній були встановлені два парові локомотиви фірми «Вольф», з генераторами загальною потужністю 120 кВт [18]. У 1903 р. на замовлення акціонерного купецького товариства була побудована електростанція в Охтирці потужністю 50 кВт. Електрифікація Шостки проводилась за рахунок електростанції порохового заводу² і розпочалася в 1904 р. В містах Глухові, Ромнах, Конотопі перші електростанції були збудовані в 1912-1914 рр. На 1925 р. електростанції діяли у семи містах регіону (табл. 2.1).

¹ Колишній Павловський рафінадний завод, який у 1924 р. було перейменовано у Червонозоряний.

² Нині Шосткинський казенний завод «Зірка».

Таблиця 2.1

Потужність діючих електростанцій у 1925 р., к.с. [47-50]

Електричні станції	Потужність, к.с.
Електростанція окрімсцгоспу (Суми)	294
Електростанція раймісцгоспу (Лебедин)	177
Електростанція раймісцгоспу (Білопілля)	35
Електростанція окрімсцгоспу (Ромни)	340
Електростанція окрімсцгоспу (Глухів)	92
Електростанція окрімсцгоспу (Середина-Буда)	24
Електростанція окрімсцгоспу (Кролевець)	64

Машинобудування і металургія. Машинобудівні та металургійні підприємства на території Сумської області почали виникати наприкінці ХІХ ст. У 1870 р. було засновано чавуноливарний і механічний завод у Свесі (завод Неплюєва)¹; у Сумах запрацювали завод сільськогосподарських машин (заснований у 1891 р.), ливарний завод «Вулкан» (1893 р.), Бельгійське акціонерне товариство «Сумські машинобудівні майстерні» (1896 р.). Останні за задумом засновників повинні були займатися виготовленням і ремонтом устаткування для цукрових заводів, шахт Донбасу, залізниці. Серед засновників цього підприємства (сьогодні ПАТ «Сумське НВО»), крім закордонних компаньйонів, були відомі українські цукрозаводчики П. Харитоненко, М. Суханов, Л. Кеніг, А. Гебіндер та інші підприємці. До кінця 1896 р. тут були побудовані основні цехи заводу: ливарний, механічний, котельний, ковальський, модельний, мідно-кабельний. У 1908 р. на підприємстві була виготовлена перша вітчизняна парова машина. У 1912 р. тут було організовано виробництво відцентрових насосів низького і високого тиску. На підприємстві, яке уже називалося «Сумські машинобудівні заводи», працювало 700 робітників.

Крім того, станом на 1915 р. у Сумах та околицях працювали механічні заводи А. Розенквіста (125 робітників), Т. Гетенка (16 робітників), З. Плакси-Ждановича (46 робітників), І. Гольберта (21 робітник), І. Вараксіна² (25 робітників), у Білопіллі – завод М. Галушкіна (19 робітників) та інші.

У 1925 р. на території регіону функціонувало 10 так званих «цензових»



Рис. 2.2. Золота медаль Всесвітньої виставки у Парижі, вручена І.Ф. Вараксіну у 1900 р. [41].

¹ У 1925 р. тут працювало 489 робітників.

² Власник цього заводу (пізніше відомого як завод «Сумсільмаш») І.Ф. Вараксін у 1900 р. отримав іменну медаль Всесвітньої паризької виставки (рис. 2.2).

підприємств¹ (табл. 2.2), що виробляли й ремонтували машини та здійснювали обробку чорних металів, де працювало майже 2 тис. робітників.

Таблиця 2.2

Підприємства металургії та машинобудування у 1925 р. [47-50]

Назва підприємства	Кількість робітників	Продукція за рік, тис. крб.
Сумська індустріально-технічна профшкола	25	23,7
Угрюдська сільськогосподарча майстерня Цукротресту	47	127,1
Хотеньська сільськогосподарча майстерня Райвиконкому	–	45,1
Сільмашзавод №1 ім. Артема (м. Суми)	64	31,2
Віялочна фабрика Окрмісцгоспу (м. Суми)	145	3,8
Машинобудівельний завод Металтресту (м. Суми)	975	1710,3
1-й машинобудівний завод Окрмісцгоспу (м. Ромни)	71	76,9
Чавуноливарний і механічний завод (с. Свеса)	489	342,8
Механічний завод Окрмісцгоспу (м. Кролевець) ²	2	–
Механічний завод Окрмісцгоспу (м. Конотоп)	175	117,5

Крім відносно великих підприємств, діяло багато кузень, майстерень з виробництва сільгоспзнаряддя та інструменту, майстерень слюсарно-токарської справи; діяло навіть 24 дрібних підприємства з виробництва екіпажів.

Хімічна промисловість Сумської області відома з 1739 р., коли у м. Шостці почав виробляти продукцію порохохімічний завод (зараз казенний завод «Зірка»). За «Высочайшим повелением» від 11 січня 1846 р. при заводі створюється «капсюльное заведение», будівництво якого завершено навесні 1847 р. Виготовлення капсулів досягає 200 тисяч штук за день. В 1848 р. це виробництво виокремлюється в окремий завод, що існує й донині³.

Промисловість будівельних матеріалів здавна була широко представлена у регіоні. Найбільш поширеним виробництвом було черепично-цегельне. Наприклад, у 1883 р. лише в Охтирському повіті діяло 16 цегельних заводів, у Лебединському – 23, в Сумському – 46. Дрібні цегельні заводи існували в Конотопському, Глухівському, Кролевецькому, Роменському повітах. У перших десятиліттях ХХ століття зростає не лише їх чисельність, але і потужність. Виникають відносно великі заводи, особливо в повітах Харківської губернії. Так, у 1912 р. в Сумському повіті налічувалося 116 дрібних та 6 великих цегелень, у Лебединському відповідно 69 і 2, в Охтирському – 51 і 5 [19].

Станом на 1925 р. у Сумській окрузі діяло 7 цензових цегелень: по дві у Сумах і Троостянці та по одній у Рогізному, ст. Ворожбі та Лебедині; у решті округ таких підприємств було по одному: у Ромнах, с. Шатрище (Глухівська округа) і Конотопі. Але більшість підприємств цієї галузі були дрібними і

¹ До цієї категорії відносили підприємства з числом працюючих понад 16 осіб за наявності механічного двигуна та 30 осіб без нього.

² У 1925 р. не діяв.

³ Сьогодні це Шосткинський казенний завод «Імпульс».

розташовувалися у сільській місцевості. Наприклад, у Сумській окрузі дрібних підприємств з виробництва цегли було 43 (з них 39 у приватній власності), у Роменській окрузі – 14 (з них 8 приватних)¹, у Глухівській – 129 (у т.ч. приватних – 124)² і у Конотопській окрузі – 72 цегельні³ (з них 39 у приватній власності).

Крім власне цегельних заводів існували також черепично-цегельні та цементно-піскові заводи, які також виготовляли черепицю. Станом на 1915 р. найбільше підприємство цього типу розміщувалося в с. Засуллі неподалік Ромен. Цей завод був оснащений 4 верстатами і пресами. Щорічна його продуктивність становила 100 тис. штук черепиці. 40 та 10 тисяч штук черепиці виготовляли дві майстерні цементно-піскових виробів у Глинську [19].

У складі **лісової та деревообробної промисловості** виділялася паркетна фабрика Укрліспалу у Тросянці (колишня фабрика Кеніга), великі тартаки діяли у Сумах, Тросянці, Хуторі Михайлівському, Старій Гуті, Пирогівці, Свесі, Шостці.

Легка промисловість. Серед основних підприємств вирізнялось виробничо-вовняне підприємство Л. Чорнобильського у Сумах, що почало свою роботу в 1916 р. У минулому ця фабрика спеціалізувалася на випуску вовняних тканин і вовняної пряжі. Крім неї у Сумах діяло ще дві невеликі «суконки» – Бенемана і Штангеля. Як повідомляють «Матеріали до опису Сумської округи» [50], у 1925 р. 1-а сукняна фабрика «Червоний текстильник» (колишня Чорнобильського), де працювало 199 осіб, виробила продукції на 432,6 тис. крб.

Крім шерстяної, на території регіону діяло 6 великих (цензових) підприємств шкіряної промисловості (табл. 2.3) та багато дрібних шкіряних майстерень і майстерень з виробництва шкіряного взуття.

Таблиця 2.3

Підприємства шкіряної промисловості регіону у 1925 р. [47-50]

Назва підприємства	Кількість робітників	Продукція за рік, тис. крб.
шкур'яний завод Цукротресту (колишній завод Кеніга, м. Тросянець)	12	55,2
3-й шкур'яний завод (колишній завод братів Пашкових, м. Суми)	32	375,3
шкур'яний завод Комборбезу (колишній завод Союзбанку, с. Засулля Роменського повіту)	20	60,6
9-й шкур'яний завод орендатора Розіна (колишній завод Розіна і Хотинського, м. Ромни)	4	23,0
шкур'яний завод Окрмісцгоспу (колишній завод «Трудшкур», х. Веригін Ямпільського повіту)	20	96,9
шкур'яний завод орендатора Гафта (колишній завод Конде, м. Глухів)	8	57,1

¹ 3 повітів, що згодом увійшли до складу Сумської області, цегельні були лише у Засульському повіті – дві, Вел. Бубнівському і Синівському – по одній.

² У повітах, що згодом увійшли до складу Сумської області, у 1925 р. діяло 111 цегельень.

³ У т.ч. у повітах майбутньої Сумської області: Алтинівському – 3, Конотопському – 4 і Кролевецькому – 3.

Добувна промисловість була представлена підприємствами з різання торфу; видобутком крейди та виготовленням вапна на Заруцькому родовищі, добуванням і первинним обробленням каолінів у с. Полошки Глухівського повіту, де на двох розробках працювало понад 600 осіб, та розробкою кар'єрів з видобутку піщано-черепичної сировини при цегельних заводах.

2.2. Промисловість Сумської області у роки післявоєнної радянської індустріалізації

Напередодні Другої світової війни на Сумщині склався досить розвинений народногосподарський комплекс. Він включав 8946 підприємств, де було зайнято 140 тис. робітників і службовців. На території області у 1940 р. діяло 511 великих промислових підприємств, найбільшими серед яких були завод імені Фрунзе в Сумах, “Червоний металіст” в Конотопі, ливарно-механічний в Охтирці, механічний у Свесі, фабрика кіноплівки в Шостці. Сумщина була одним з центрів цукрового виробництва – працювало 17 цукрових заводів. За обсягом продукції цукру область займала 3 місце після Вінницької і Київської областей. Третя частина рафінаду, який вироблявся всіма заводами України, належала трьом рафінадним заводам Сумщини (у Сумах, Бурині, Хуторі-Михайлівському) [66].

У післявоєнні роки Сумська область¹ стала значним промисловим регіоном УРСР з високорозвиненою хімічною, машинобудівною, металообробною, харчовою та легкою промисловістю. Значного розвитку дістала також нафтовидобувна промисловість. Створення в Сумській області такої важливої галузі промисловості, як машинобудування, дало можливість забезпечити сучасною технікою підприємства харчової та хімічної промисловості, забезпечити сільське господарство рядом важливих машин і знарядь. До середини 1950-х років машинобудування стало основною галуззю важкої промисловості області. Так, у 1955 р. валова продукція всієї промисловості області збільшилась, як тоді було прийнято порівнювати, по відношенню до 1913 р. у 27,3 рази, а машинобудування – у 84 рази [10].

Розміщення промисловості на території області характеризується деякими особливостями, що склалися внаслідок соціально-історичних умов її розвитку. Так, машинобудування, зокрема електротехнічне, працює на довізній сировині; галузі харчової промисловості, орієнтуються на споживача й містяться в містах і

¹ Сумська область з центром у м. Суми створена 10 січня 1939 р., хоча ще у 1918 р. за часів гетьмана П. Скоропадського „Протофіс” (об’єднання торговців, фінансистів, селян) звернулося до уряду з проханням про створення Сумської губернії. 30 червня 1918 р. це звернення було надруковано в газеті „Луч” [41]. Але з інтервенцією радянських військ ідея утворення області була на деякий час похована.

селища міського типу; підприємства, пов'язані з використанням місцевої сільськогосподарської сировини (цукро-спиртові, плодоовочеконсервні заводи), розташовувалися переважно в селищах і селах.

В області станом на 1964 р. нараховувалося 314 підприємств, що перебували на самостійному балансі; у промисловості (як і у сільському господарстві) сталися великі структурні зміни. Якщо в 1913 р. питома вага металообробки у всій промисловій продукції становила 3%, а харчової – 96%, то у 1964 р. в структурі промислового виробництва питома вага харчової промисловості становила 38,3%, машинобудівної і металообробної – 21,6%, легкої – 13% [3]. У 1964 р. валова продукція всієї промисловості порівняно з 1940 р. зросла у 4 рази [3].

Паливно-енергетичний комплекс. Довоєнна енергетична промисловість Сумської області працювала на місцевих ресурсах та довізному донецькому вугіллі. Основним місцевим видом палива в області був торф, загальні запаси якого обчислювалися у 186,09 млн. т., що у перерахунку на умовне паливо становить 71,22 млн. т [10].

Серед численних торфовищ північної частини області виділялися Шосткинсько-Есманське, Ретицьке та Глухівсько-Есманське. Об'єм торфу в цих родовищах дорівнював 394,41 млн. м³, або 25,07 млн. т. умовного палива. Проектна потужність його енергії становила 141,6 тис. кВт (35,2% по області). Покладами торфу виділялася й присеймська частина області: Єзуцьке родовище (Конотопський район), Мовчанське, Жилинське (Путивльський район) та інші родовища. Об'єм торфу цих родовищ оцінювався у 450,45 млн.м³, або 29,89 млн. т умовного палива. Проектна потужність цих родовищ досягала 167,8 тис. кВт. У південно-західній частині області знаходяться Роменське й Сульське родовища. Об'єм торфу в них оцінювався у 201,32 млн.м³, або 12,8 млн. т у перерахунку на умовне паливо. Проектна потужність його енергії становила 72,0 тис. кВт (18,1%). В родовищах південно-східної частини області містилося 54,36 млн.м³ торфу, або 3,46 млн.т умовного палива. Проектна потужність енергії усіх торф'яних запасів області обчислювалася 400,3 тис. кВт [10].

У 1951-1955 рр. на території області торф видобували 20 підприємств. За його видобутком Сумська область посідала одне з чільних місць в УРСР. У 1955 р. тут було видобуто понад 700 тис. т торфу, у 1956 р. – 512,7 тис. т.

На торфовому паливі працювали 255 колгоспних електростанцій північної, присеймської і південної частин області загальною потужністю близько 10 тис. кВт. Низка комунальних електростанцій північної і присеймської частин (Шосткинська, Конотопська, Кролевецька, Путивльська) також використовували це паливо.

Залізничні та промислові електростанції в Сумах, Охтирці, Тростянці, Лебедині починають використовувати донецьке вугілля. Для енергетики області характерним було те, що в більшості міст працювало по кілька малих електростанцій. Наприклад, у Ромнах у 1956 р. їх було 25. Такі дрібні установки були маловигідні, а собівартість електроенергії дуже висока. У Сумах, після звільнення міста від фашистських окупантів, було введено в роботу дві невеликі парові локобильні електростанції на ягельному заводі і лісозаводі. Згодом (у квітні 1944 р.) була відновлена перша черга міської електростанції з паровим локобильом і генератором потужністю 120 кВт. У 1946 р. тут було змонтовано і введено в роботу дизель фірми „MAN” з генератором потужністю 300 к.с. У 1949 р. був встановлений дизельний енерговагон фірми «Інтерпрайс» потужністю 900 к.с. У мережу м. Суми електрична енергія подавалась також від теплової електростанції машинобудівного заводу ім. Фрунзе [61].

Для задоволення зростаючих електричних навантажень в 1957 р. у Сумах була збудована тепла електрична станція потужністю 24 мВт. Однак і вона не вирішила енергетичних потреб області, тим більше, що у цей час розпочалося широке впровадження електричної енергії і в сільськогосподарське виробництво. Основними енергетичними ресурсами області були електроенергія Сумської, Охтирської та інших ТЕЦ і, перш за все, Зміївської ДРЕС (Харківська область). Для забезпечення промислових і сільськогосподарських споживачів у 1959 р. розпочалося проектування і будівництво високовольтних ліній електропередач напругою 330 кВ. Перша лінія електропередач 330 кВ «Зміївська ДРЕС – Суми» і підстанція 330(310)/35/6,3 кВ з автотрансформатором потужністю 120 мВт була введена в роботу в місті Суми у 1964 р. У 1965 р. була збудована і введена в роботу лінія електропередач напругою 330 кВ «Суми – Конотоп» і підстанція 330/110/10 кВ з автотрансформатором потужністю 63 мВт в місті Конотоп [61].

Для обслуговування високовольтних ліній і підстанцій у 1965 р. було створено Сумське підприємство високовольтних мереж. Міські електричні мережі обслуговувало Сумське виробниче підприємство електричних мереж. Сільські електричні мережі були підпорядковані спочатку обласній конторі «Сільенерго», яка в 1960 р. була реорганізована в обласне експлуатаційне енергетичне управління сільського господарства [61].

В 1950-х роках широкого розповсюдження набуло будівництво колгоспних і міжколгоспних невеликих гідравлічних електростанцій на річках області¹. У період з 1946 р. по 1950 р. були споруджені: Обтовська і Реутинська ГЕС на річці Реть Кролевецького району, Лушниківська ГЕС на річці Осота

¹ Поряд з тепловими електростанціями, в Сумській області працювало 30 дрібних колгоспних гідроелектростанцій загальною потужністю 2 тис. кВт.

Шосткинського району, Скельська ГЕС на річці Ворскла Охтирського району, Попівська і Пожнянська ГЕС на річці Ворсклиця і Великописарівська ГЕС на річці Ворскла Великописарівського району, Боромлянська ГЕС на річці Боромля Тростянецького району [61]. Будівництво малих ГЕС на початковому етапі розвитку сільської електроенергетики відіграло важливу роль, оскільки електроенергія від них надходила до споживачів впродовж усієї доби, тоді як від дизельних електростанцій – тільки у вечірні часи. Але греблі цих електростанцій були дуже ненадійними спорудами, які згодом аварійно були виведені з ладу.

Більш надійні гідроелектростанції були збудовані на річці Псел¹: Низівська, потужністю 480 кВт (у 1953 р.), Маловорожбянська, потужністю 350 кВт (у 1959 р.), Михайлівська, потужністю 190 кВт (у 1957 р.) і Бобрівська, потужністю 250 кВт (у 1955 р.). З приходом у сільське господарство великої державної електроенергетики, ГЕС, як виробники електричної енергії ще в 60-і роки втратили своє енергетичне значення.

Ще у середині 1950-х років вигідним джерелом енергії в межах області була сила вітру, а режим вітрів вважався дуже сприятливим (в середньому 5 балів на висоті вітряного колеса) для силових установок. На початку 1955 р. у колгоспах області працювало 176 вітросилових двигунів, а до кінця 1966 р. їх кількість збільшилась до 400 [3, 10]. Однак недостача електроенергії гальмувала подальший розвиток виробництва.

Пошуково-розвідувальні роботи нафти та газу у межах Сумської області були розгорнуті ще у 30-х роках ХХ ст. під керівництвом професора Ф.О. Лисенка [31]. Тоді у Роменському районі були виявлені бітумінозні мергелі, які є пошуковим критерієм нафти. Для подальших досліджень Ф.О. Лисенком було запропоновано буріння свердловини №2 (рис. 2.3), яке розпочалося 22 квітня 1936 р. неподалік Ромен та виявило значні нафтові прояви на глибині 240-300 м. Це була перша і єдина на той час нафта тодішньої Радянської України.

Відкриття нафти в Роменському районі ознаменувало початок розвідки та експлуатації однієї з найбільших в Україні нафтової провінції – Дніпровсько-Донецької. Сумська область відтоді стала давати близько 50% української нафти.

Хоча перші поклади нафти на території Сумщини були відкриті у Роменському районі, центром нафтової промисловості стала Охтирщина. Відкриття нафти тут датується серединою минулого століття. Качанівське родовище вперше було виявлено структурно-картувальним бурінням у 1953 р. Протягом 1954 р. на Качанівській площі проводились сейсмічні розвідувальні роботи.

¹ Потужність електростанцій наведена за довідником: Малі річки України / За ред. А.В. Яцика. – К.: Урожай, 1991. – 296 с.



Рис. 2.3. Буріння розвідувальної свердловини у гіпсовому кар'єрі на г. Золотуха в Роменському районі (1936 р.). Фото з архіву Роменського краєзнавчого музею

Геологами С.Є. Черпаком та Л.С. Пальцем був розроблений геологічний проект „Розвідка глибоким бурінням Качанівської площі“. У березні 1957 р. почалась глибока розвідка Качанівської структури шляхом буріння розвідувальних свердловин №1-№3 поблизу с. Кударі на глибину до 4 тис. метрів. В результаті проведених робіт 12 грудня 1957 р. при випробуванні св. №1 отримали промисловий притік нафти, її добовий дебіт був 350 т. Ця подія стала відкриттям Качанівського нафтового родовища; пізніше було доведено, що це родовище – нафтогазове [58].

Підрахунки запасів нафти даного родовища свідчили про необхідність його промислової розробки. Постало питання щодо створення підприємства з видобутку вуглеводнів. Харківський раднаргосп (до територіально-економічного підпорядкування якого на той час належала і Охтирщина) у 1960 р. приймає рішення про проведення підготовчих робіт по створенню майбутнього підприємства. Згодом Постановою Харківського раднаргоспу №7 від 7.01.1961 р. створюється нафтопромисел у м. Охтирці для розробки Качанівського родовища, а вже 10 лютого 1961 р. на 21 свердловині було добуто перші тонни промислової нафти. У квітні 1961 р. ввели в експлуатацію трубопровід між тимчасовими качанівськими спорудами та пунктом наливу і навесні цього ж року перший ешелон з охтирською нафтою був відправлений на переробку (рис. 2.4).

На роботу на нафтопромислі запрошувалися механізатори з окружних сіл, нерідко разом з технікою, якої гостро не вистачало. Операторів готували в процесі роботи. Водії, слюсарі, будівельники, працівники наливу – всі були жителями оточуючих сіл: Качанівки, Малої Павлівки, Комишів, Груні. На кінець

1961 р. кількісний склад Охтирського промислу складав 186 чоловік, які трудилися у новій для Сумської області галузі – нафтовій промисловості.



Рис. 2.4. Відправка охтирської нафти на переробний завод

Від Солохинського і Більського (Полтавська область) газових родовищ до Сум було прокладено газопровід, природний газ стала одержувати і Шостка. Крім того, Сумська область споживала дашавський природний газ, який надходив по газопроводу Дашава-Київ-Брянськ-Москва.

Металургія. Крім названих вище (див. пункт 2.1) існуючих металургійних підприємств, у Сумській області у 1963 р. було запущено завод «Центролит». У 1967 р. завод дав першу продукцію, а у 1978 р. – вийшов на проектну потужність 91 тис. т чавунного литва на рік. Він спеціалізувався на виробництві складного та особливо складного литва для насосів, компресорів, запірної арматури, верстатобудування, тракторобудування та ін.

Продукцією заводу були відливки з сірого чавуну марок СЧ-15 – СЧ-30 вагою від 100 грам до 6000 кг, високоміцного чавуну ВЧ-50 – ВЧ-70, а також товари народного споживання з кольорових металів. Підприємство виробляло корпуси, коробки, кришки, напівмуфти, плити, маховики, циліндри, перехідники, колеса робочі, рами, блок-циліндри, картери повітряних та газових компресорів, диски зчеплення, півосі, корпуси муфт зчеплення для тракторів різних типів, гальмівні барабани автомобілів, автобусів, тролейбусів, гальмівні циліндри легкових автомобілів, вироби для комунального господарства: каналізаційні люки, зливні решітки, фасонини для каналізаційних систем, декоративне литво: садові вази для квітів, паркові огорожі, лавки, товари народного споживання: печі опалювальні, колосники, плити, дверцята топкові і піддувальні. Сировину для виробництва постачали в основному металургійні та коксохімічні підприємства України: чавун надходив – із Горлівки, Макіївки, Краматорська, Донецька, Запоріжжя, Дніпропетровська, кокс – з Горлівки,

Новомосковська [44], глини і вогнетривки – із с. Михайлівське Краснопільського району Сумської області.

Машинобудування. У роки після Другої світової війни на території Сумської області склалося металомістке машинобудування. Тут випускали устаткування для хімічної, металургійної, нафтоперегінної, текстильної та харчової промисловості. Розміщення металургійних заводів області значною мірою орієнтувалось на використання матеріальної бази, а особливо – на кваліфіковані кадри металістів; ряд машинобудівних заводів містилися там, де раніше були машиноремонтні майстерні.

У машинобудівній і металообробній промисловості області провідне місце посідав Сумський ордена Леніна машинобудівний завод імені М.В. Фрунзе, що виробляв хімічне устаткування (центрифуги, колонну і теплообмінну апаратуру) і потужні поршневі газові компресори. Цей завод мав всесоюзне значення – в першій радянській п'ятирічці (1928-1933 рр.) 10% капітальних вкладень у хімічне машинобудування СРСР виділялось на завод ім. Фрунзе. У другій п'ятирічці цей завод за розміром основних фондів посів перше місце серед підприємств хімічного машинобудування СРСР. Він концентрував близько. половини виробничих фондів усіх заводів хімічного і цукрового машинобудування країни. В області випускали майже 25% всього хімічного обладнання, яке вироблялося в республіці [3].

Крім хімічного обладнання, завод освоїв виробництво нових типів надпотужних компресорів для металургійної промисловості, центрифуг і суперцентрифуг для цукрової промисловості. Тут випускались також холодильники і обертові печі довжиною до 75 м для цементної промисловості, гідравлічні преси, сепаратори й інші машини. Було освоєно виробництво хімічної апаратури для текстильної промисловості та агрегатів для виробництва синтетичного спирту.

У складі машинобудування особливо виділялося насособудування. На Свеському та Сумському (заснований у 1949 р.) насосних заводах було освоєно виробництво нових марок потужних насосів. На Свеському заводі виготовлено насоси для металургійного заводу у Бхілаї (Індія). У 1956 р. ці машинобудівні підприємства випустили 9 тис. насосів.

У обласному центрі працював завод електронних мікроскопів та електроавтоматики (створений у 1956 р.), завод запасних частин; також діяв конотопський завод «Червоний металіст», що виробляв апаратуру для автоматизації у гірничій промисловості; Білопільський машинобудівний завод випускав обладнання для спиртових, виноробних, пивоварних, хлібних та інших заводів харчової промисловості. Також машинобудування і металообробка були представлені паровозо-вагоноремонтним заводом у Конотопі; Роменським

заводом поліграфічних машин, який був єдиним підприємством СРСР з виробництва паперорізальних машин¹ та заводом електротехнічних засобів зв'язку (Охтирка); заводом металургійного устаткування і металоконструкцій (Середина-Буда), який випускав 50-тонні цистерни, електролізні ванни для алюмінієвих і мідеплавильних заводів, контейнери для перевезення руд кольорових металів, котли й інше устаткування. Півненківський (м. Тростянець) завод випускав буряконавантажувальні «тракторні лопати». Сумський та Лебединський авто-мотороремонтні й Глухівський обозний заводи працювали на автомобільний і гужовий транспорт. Машинобудівні заводи області мали виробничі зв'язки з підприємствами інших областей УРСР, Уралу, Кузбасу, районів Сибіру, Далекого Сходу, Казахської РСР і республік Середньої Азії. Збутові зв'язки поширюються також на зарубіжні країни, перш за все, так звані «країни народної демократії».

Хімічна промисловість. Значного розвитку в області досягла хімічна промисловість. Найважливіші хімічні підприємства розташовувалися у Шостці, крім названого вище порохохімічного заводу, у 1931 р. була уведена в дію Шосткинська фабрика кіноплівки. З 1947 р. тут розпочалося освоєння кольорових плівок і в 1948 р. була випущена перша їх партія. Це було єдине в Україні і найбільше в Радянському Союзі підприємство, що виробляло кольорові і чорно-білі кіно-фотоплівки та стрічки для магнітного запису, обчислювальної техніки, дефектографії. Працювали також завод хімічних реактивів і казенний завод «Зірка» – підприємство, що спеціалізувалося на виробництві вибухових речовин, електроізоляцій, лакофарбових покриттів, будматеріалів, медичного ефіру.

З 1947 р. розпочав свою історію Сумський хімічний комбінат (виробництво фосфатних мінеральних добрив, сірчаної кислоти, гранульованих добрив, хімікатів широкого вжитку та отруйних речовини для боротьби з шкідниками сільськогосподарських рослин та ін.). Історія заводу розпочалася, коли радянський уряд прийняв рішення про будівництво в Україні нового суперфосфатного заводу для забезпечення мінеральними добривами сільгоспвиробників чорноземних областей Росії, України і Білорусії. 6 червня 1947 р. Міністерство хімічної промисловості Радянського Союзу видало наказ про те, що будівництво суперфосфатного заводу потужністю 200 тис. т. простого суперфосфату на рік буде здійснюватися в місті Суми [62].

Також у місті Суми в 1956 р. виник регенератний завод (згодом завод «Гумотехніка») – велике підприємство гумової промисловості України. На основі привозної сировини тут було налагоджено виробництво регенерат-продукту переробки зношених шин, який застосовується для

¹ За час свого існування завод реалізував більше 50 тисяч паперорізальних машин у 54 країнах світу.

виробництва нових автошин, бризолу – рулонного гумобітумного матеріалу, що використовується для гідроізоляції нафтогазопроводів, реліну – гумового лінолеуму, гумових деталей багатьох машин, механізмів і пристроїв: манжет, муфт, гумових прокладок, амортизаторів та іншої гумової продукції та будівельних матеріалів, у т.ч. синтетичних замінників лінолеуму, ізоляційних плит і паркету.

Лісгоспи області у повоєнний час збільшили випуск скипидару й інших лісохімічних продуктів. На Свеському заводі «Дубитель» виробляли дубильні речовини для шкіряних заводів. Підприємства хімічної промисловості області у цей час випускають також різні медичні препарати – м'ятне масло (Ромни), тваринні і рослинні лікувальні екстракти (Суми), медичні хімікати (Лебедин).

Промисловість будівельних матеріалів. Будівельні матеріали в області у середині ХХ століття вироблялись з місцевої мінеральної сировини. Зростання масштабів будівництва зумовило збільшення виробництва цегли й інших будівельних матеріалів. Щоб задовольнити зростаючий попит на цеглу, збудовано цегельні заводи в Сумах, Охтирці, Тростянці, Лебедині, Конотопі, Шостці й інших містах. У 1955 р. в області було випущено 131,3 млн. штук цегли, проти 63 млн. штук в 1940 р.

На Заруцькому заводі (Глухівський район) у значній кількості продовжували виробляти вапно. Невеликі вапняні заводи працювали у північних і східних районах області. У 1955 р. було вироблено 61 тис. т вапна, проти 16,1 тис. т. у 1940 р. В селах Баничі та Будищі цього ж району, як будівельна сировина для дорожнього будівництва, розроблялись міцні пісковики. Для забезпечення шляхового будівництва Сумський завод починає випускати асфальт.

Михайлівський завод (Краснопільський район) на базі місцевих глин у цей час випускає черепицю та інші будівельні матеріали. Виробництво черепиці було налагоджене також у Охтирці, с. Сінне (Краснопільський район), в с. Привілля (Глухівський район) та в інших місцях. У 1955 р. в області випущено понад 4 млн. штук черепиці.

Артіль «Зоря» на базі гіпсового кар'єру біля с. Оксютинці (Роменський район) щороку виробляла близько 1 тис. т алебастру. Згодом на цій базі буде збудовано алебастровий завод, потужністю 15 тис. т алебастру на рік.

Деревні будівельні матеріали вироблялись на деревообробних заводах Шосткинського, Ямпільського, Середино-Будського й інших районів.

Легка промисловість. Легка промисловість регіону здавна була тісно пов'язана з посівами волокнистих культур, переш за все, коноплі. У північній та присеймській частинах області було багато коноплезаводів, які розміщувались

достатньо рівномірно. У лісостеповій частині регіону коноплезаводи були у с. Ямне (Великописарівський район) та в с. Бірки (Липоводолинський район). Існуючі 10 коноплезаводів не справлялися з переробкою конопель, які доставляли колгоспи, тому виникла потреба збільшити потужності існуючих заводів та збудувати комбінати не тільки з первинною, а й з подальшою обробкою конопляного волокна.

Підприємства інших підгалузей легкої промисловості (шкіряна, взуттєва, тонкосуконна, галантерейно-трикотажна тощо), за винятком Сумської тонкосуконної фабрики, виниклі у радянські часи. Крім тонкосуконного, у Сумах були зосереджені бавовняне, взуттєве і швейне виробництва. У Ромнах працювали шкіряні підприємства, взуттєва, галантерейно-трикотажна¹, швейна, меблева фабрики. Охтирка стала центром промислу художнього вишивання, виробництва взуття, готового одягу. Підприємства Глухова також давали вироби народних вишивок, валяне взуття², гончарний, дерев'яний посуд. Працювала ткацька фабрика у Кролевці та інші підприємства. У 1956 р. випуск всієї продукції легкої промисловості порівняно з 1940 р. зріс майже вдвічі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Продукція легкої промисловості області [10]

Назва продукції	Роки		
	1940	1955	1956
Тканини шерстяні (тис. м)	1155	1574	1686
Тканини бавовняні (тис. м)	45	1058	975,3
Трикотажна білизна (млн. штук)	3	2,9	2,5
Шкіряне взуття (тис. пар)	1025	1576	1642
Валяне взуття (тис. пар)	—	75,5	68,7

Лісова і деревообробна промисловість. У 1955 р. деревообробними підприємствами області було перероблено 119 тис. м³ пиломатеріалів проти 142 тис. м³ у 1940 р. Деяке зменшення виробництва пиломатеріалів стало наслідком недостатчі сировини [10].

Унікальним підприємством на території Сумської області був Охтирський завод «Медмеблі», єдине в Україні підприємство такого профілю. Завод був заснований у 1936 р. і використовував місцеві ресурси деревної сировини. Він випускав близько 20 видів готової продукції, з них 14 видів основної (аптечні меблі) та 7 – додаткової (вішалки, дитячі стільці, полиці для ванних кімнат) [43]. Другим рідкісним підприємством галузі була Боромлянська лозо-меблева фабрика «Іва», яка виготовляла поліровані та лозові вироби, Тростянецький деревообробний комбінат виготовляв паркет.

¹ Роменська трикотажно-галантерейна фабрика у 1955 р. випустила 944 тис. метрів гардин.

² Повстяно-валяльний цех Глухівського райпромкомбінату давав щороку близько 80 тис. пар валяного взуття.

Харчова промисловість. У системі харчової промисловості області виділялося *цукрове виробництво*. Цукрові заводи у той час потужні й здатні переробити цукрових буряків вдвічі більше, ніж їх вирощували в межах області. В окремі роки вони випускають 2,5 млн. ц. і більше цукру-піску. Наприклад, за сезон цукроваріння 1956-1957 рр. цукро заводами області перероблено 17,5 млн. т. буряків, які дали 2,5 млн. ц цукру-піску проти 1,6 млн. ц у 1940 р. і 2,2 млн. ц у 1955 р [10]. Сумський і Хутір-Михайлівський рафінадні заводи переробляють цукор-пісок своєї і суміжних областей. У 1964 р. випуск цукру-піску становив 358 тис. т а цукру-рафінаду – 443 тис. т [3].

Великі механізовані підприємства *борошномельної промисловості* працювали у Охтирці, Лебедині, Ромнах, Сумах, Конотопі, Білопільлі. Перед початком Другої світової війни вони щодоби переробляли від 3 до 5 тис. ц зерна. Поряд з ними, у 1956 р. в області налічувалось 1250 млинів і крупорушок, з них 528 механічних, 22 водяних і 700 вітряні [10].

Активно розвивалася *хлібопекарська промисловість*. Це виробництво, як і борошномельне, орієнтується на споживача і рівномірно поширене по території області. Великі хлібозаводи працюють у містах.

Новою галуззю в області також стала *консервна промисловість*, яка випускала переважно плодоовочеві консерви. У 1950 р. було вироблено близько 2,3 млн. умовних банок консервів, а в 1955 р. – близько 13 млн. банок [10].

Спиртова промисловість безпосередньо пов'язана з цукровим та зерновим виробництвом. Переважна більшість спиртових заводів міститься в зерново-бурякових лісостепових районах, де переробляють патоку і зерно. Так, 11 з 16 спиртозаводів області були розміщені біля цукрових заводів у південно-східній та присеймській частинах області. Спирт використовували як сировину на Сумському горілчано-лікерному заводі, вивозили у великі промислові центри. У 1955 р. спиртозаводи Сумської області випустили 700 тис. декалітрів, а в 1956 р. – 3,5 млн. декалітрів спирту-сирцю [10].

Три пивоварні заводи області в 1940 р. випустили понад 600, а у 1955 р. – близько 700 тис. декалітрів пива [10].

Великими підприємствами харчової промисловості стали *м'ясокомбінати* – Сумський, Охтирський, Конотопський і Шосткинський. Вони працюють на місцевій сировині і постачають м'ясні вироби населенню промислових центрів. У 1955 р. в області вироблено понад 11 тис. т м'яса проти 7,8 тис. т. в 1940 р [10]. У 1964 р. в області працювало 9 м'ясокомбінатів і птахокомбінат [3].

В області було створено велику *маслоробну промисловість*, виросла широка мережа підприємств, яка нараховувала 23 маслоробні та молочні заводи [3]. Ця галузь промисловості розміщена відносно рівномірно. У 1955 р.

маслозаводи області виробили 5,2 тис. т тваринного масла, тоді як у 1940 р. вони дали тільки 1,7 тис. т. У 1940 р. було випущено 130 т сиру, а в 1955 р. – 180 т.

Олійна промисловість випустила олії в 1940 р. 0,8 тис. т, а в 1955 р. – близько 1,2 тис. т, або в 1,5 рази більше [10].

2.3. Промисловість Сумської області у останні роки існування Радянського Союзу

Наприкінці 1980-х років промисловість утвердилася провідною галуззю господарства області. Порівняно з 1964 р., частка харчової промисловості у валовій продукції промисловості скоротилася з 38,3 до 33%, а легкої з 13% до 8,5%; натомість частки машинобудування і хімічної промисловості зросли до 25,5% і 23,8% відповідно [9]. Важливими галузями промислового комплексу були також промисловість будівельних матеріалів та паливно-енергетична. На території області поєднувалися три енерговиробничі цикли: агропромисловий, обробної промисловості (машинобудування і металообробка, текстильна і шкіряно-взуттєва) і хімічної промисловості (гірничо-хімічна, нафто-газохімічна, хімічних речовин).

Паливно-енергетичний комплекс області представлений нафтовою, газовою і торфовою промисловістю. Сумщина традиційно посідала одне з перших місць в УРСР з видобутку торфу, який вели 10 великих підприємств.

Бурхливо розвивалася нафтогазовидобувна промисловість. У 1987 р. на Охтирському нафтопромислі нараховувалось 260 діючих свердловин, у т.ч. нафтових – 201, газових – 59. Із діючих свердловин 50 (24,3%) – фонтанних, 25 (12,4%) газліфтних, 100 (49,7%) глибинно-насосних і на 26 свердловинах (12,9%) були встановлені ЕВН (електрозанурювальні відцентрові насоси). Подача нафти із родовищ Охтирського району здійснювалася нафтопроводом на Качанівську УКПН (установка комплексної підготовки нафти). У 1987 р. довжина міжпромислових нафтопроводів становила 314 км [9].

Таблиця 2.5

Видобуток нафти і газу у Сумській області [27, 43]

Рік	Нафта (включаючи газовий конденсат), тис. т	Газ, тис. м ³
1965	1154,0	128,0
1970	1733,0	1140,0
1975	1257,0	2055,0
1980	1760,0	1942,0
1985	1843,7	1574,6
1990	2121,6	1280,7

За підсумками 1990 р. було видобуто понад 2,1 млн. т. нафти і понад 1,2 млрд. м³ природного газу (табл. 2.5).

Натомість торфова промисловість в області згорталася (рис. 2.5). У 1990 р. було видобуто лише 42 тис. т. торфу, що у 12 разів менше, ніж у 1970 р.

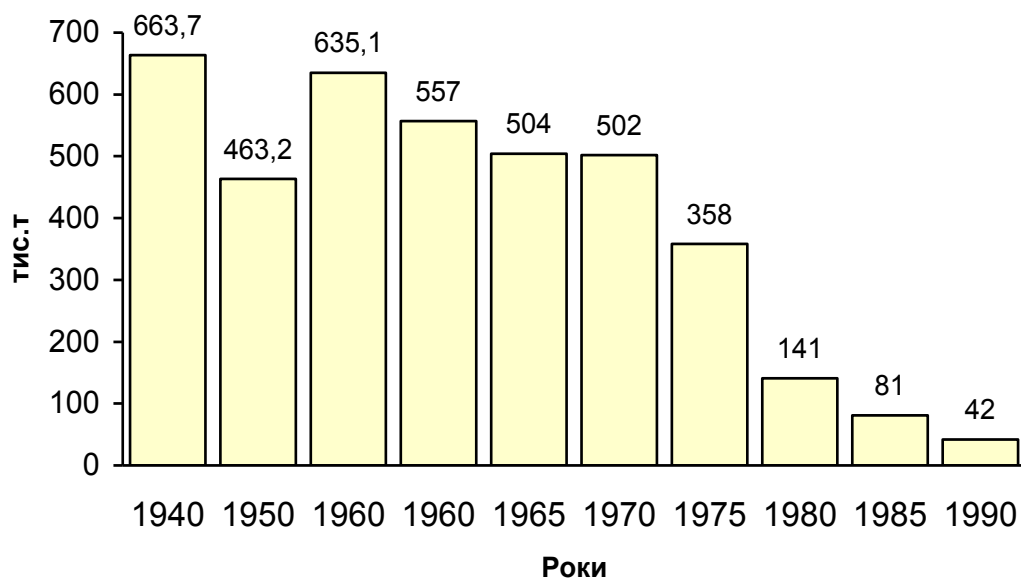


Рис. 2.5. Видобуток торфу у Сумській області

Виробництво електроенергії в області залишалося розвиненим слабо. Електроенергетика представлена трьома великими ТЕЦ – у Сумах, Охтирці та Шостці. Низка невеликих електростанцій працювали при цукрових заводах. У цілому енергобаланс області напружений, гідроенергетика не розвивалася, вітрова енергетика була згорнута.

Металургія. Останнім металургійним підприємством, збудованим за часів СРСР став завод з виробництва об'єднаних бурових та ведучих труб, що був споруджений у м. Суми італійською фірмою «Danieli» у 1988 р. Проектна потужність заводу – 25 тис. т. бурових труб, 81 тис. т. рідкої сталі, 67 тис. т. безперервнолитих заготовок, 9 тис. т. зливків, 37 тис. т. поковки. У 1991 р. підприємство виробляло 18 тис. т. бурових труб, 30 тис. т. поковки, 40 тис. т. сталі, 5 тис. т. зливків. За технічною оснащеністю – це було сучасне, як на ті часи, підприємство. Комплекси металургійного, ковальського, металообробного виробництва працювали у автоматичному режимі. Замкнений технологічний цикл, кільцевий водообіг забезпечували високу екологічну чистоту виробництва. Вихідним матеріалом для виробництва був сталевий брухт (88 тис. т), 70 тис. т. якого надходило з інших підприємств і 18 тис. т. – власні відходи.

Машинобудування. У 1990 р. частка машинобудування у валовій продукції промисловості досягла 35,6%, відтак воно стало посідати провідне місце у територіально-виробничому комплексі Сумської області. Машинобудування і металообробка регіону були представлені 10 підгалузями і

виробництвами, серед яких виробництво технологічного обладнання і машин для харчової та комбікормової промисловості (Суми, Білопіль, Тростянець); поліграфічної промисловості (Ромни); кольорової металургії (Середина-Буда); залізничного транспорту та апаратура для автоматизації процесів видобутку і збагачення вугілля (Конотоп); виробництво арматури (Кролевець).

Найбільшим підприємством галузі у цей час є ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе». Об'єднання випускало обладнання для нафтової і газової промисловості, комплексне технологічне обладнання для виробництва мінеральних добрив, комплекти споруд газорозподілення для отримання етилену і пропілену, відокремлення природного газу і отримання гелію, автоматичні центрифуги всіх типів, складні поршневі компресори високого тиску, газоперекачувальні агрегати та інше обладнання. У 1987 р. було розпочато серійний випуск блочних автоматизованих автомобільних газонакопичувальних станцій для заправки природним газом автомобілів. Тут випускали також товари народного споживання: дитячі автомобілі, велосипеди, пральні машини, дошки роликові, ванночки дитячі, каністри, карнизи, різні види кранів-змішувачів та ін. Об'єднання було здатне випускати до 600 видів продукції, а його вироби були широко відомі як в Україні, так і за кордоном, у т.ч. в 25 країнах далекого зарубіжжя.

Електротехнічне машинобудування було представлене Сумським ВО «Електрон» з виробництва електронних мікроскопів двох типів – просвічуючих та растрових (крім мікроскопів завод випускав майже 50 видів складних і точних приладів: спектрометри декількох типів, апаратуру для електронно-променевого зварювання в вакуумі, прилади препарування, приставки до електронних мікроскопів та іншу продукцію; з товарів народного споживання тут виготовлялись газові балони, подарункові набори, газові й побутові запальнички та ін. [27]), Глухівським «Електропанель», який почав працювати з вересня 1960 р. (це було одне з провідних підприємств на ринку низьковольтного електроустаткування; продукція, що випускалася заводом, використовувалась в металургії, гірничодобувній промисловості тощо), Тростянецьким заводом «Електропобутприлад», Охтирським заводом «Промзв'язок».

Підприємства верстатобудування працювали у Сумах (завод «Ремверстат»), Глухові, Лебедині. Великим центром сільськогосподарського машинобудування області стала Охтирка (завод «Охтиркасільгоспмаш», завод сільськогосподарського машинобудування «Метиз»); виробництво запасних частин до сільськогосподарської техніки було налагоджено в Сумах (завод «Сумсільмаш»), Лебедині, Конотопі, Ромнах, Білопіль.

Хімічна промисловість розвивалася високими темпами. Переважно її підприємства сконцентровані у двох містах: Шостці та Сумах. Підприємства Шостки у той час виробляли близько 70% всієї хімічної продукції області (100% республіканського виробництва кінофотоплівки, магнітної стрічки, хімреактивів та іншої продукції). Сумське виробниче об'єднання «Хімпром» виробляло близько 25 видів хімічної продукції, у т.ч. гранульований суперфосфат, отрутохімікати, олійні фарби та лаки, медичні препарати, двоокис титану, миючі засоби та іншу хімічну продукцію. Сумська біофабрика виготовляла високоефективні лікувальні та профілактичні біопрепарати, які застосовуються в тваринництві. Продукція фабрики експортувалася у багатьох країнах світу. Великим підприємством хімічної промисловості став Сумський завод гумотехнічних виробів, який виробляв більше 20 найменувань продукції. Підприємства хімічної промисловості були також в Ромнах, Лебедині, Конотопі.

Промисловість будівельних матеріалів. Розміщення підприємств промисловості будівельних матеріалів в області пов'язано з місцями видобутку сировини (цегельні заводи, заводи з виробництва вапна та ін.) і з місцями споживання готових виробів (виробництво залізобетонних конструкцій і деталей). Найбільшим центром виробництва будівельних матеріалів є м. Суми (61% валової продукції галузі); великими центрами – м. Шостка (16%), Конотоп (14%).

Промисловість стінових матеріалів представлена підприємствами з виробництва цегли і керамічної черепиці. Цегельні заводи працювали у Сумах, Конотопі, Ромнах, Білопільі, Шостці та ін. Підприємства з виробництва черепиці працювали в Охтирці, в селах Сінне Краснопільського району та Привілля Глухівського району. У Сумах працював завод з виробництва силікатної цегли для будівництва висотних будівель, які не вимагають облицювання.

Промисловість збірних залізобетонних конструкцій і деталей представляло ВО «Сумзалізобетон», що спеціалізувалося на виробництві великогабаритних і об'ємних залізобетонних конструкцій і елементів. Його продукція використовується для індустріального будівництва крупнопанельних споруд і промислових підприємств у Сумах, Сумській і Харківській областях. Виробництво залізобетонних конструкцій було налагоджено також у Шостці, залізобетонних виробів – у м. Конотопі та ін. Залізобетонні вироби вироблялися і на Сумському домобудівельному комбінаті.

Виробництво в'язучих матеріалів і виробів з них представлено Середино-Будським заводом і Заруцький вапняковим заводом у Глухівському районі. Виробництво різних будівельних матеріалів (товарного бетону, асфальтобетону, будівельного розчину) зосереджене в Сумах, Шостці, Глухові,

Ромнах, Конотопі, Охтирці, Лебедині, Бурині; в ряді селищ міського типу. У Конотопі працював великий завод «Буддеталь».

Харчова промисловість. У структурі харчової промисловості особливе місце займала *цукрова промисловість*. У 1990-х роках на Сумщині налічувалось 17 цукрових заводів і 2 рафінадних. На одному із найстаріших підприємств галузі – Сумському Червонозоряному цукрорафінадному заводі, що був заснований у 1869 р., щорічно виготовляли 290-300 тис. т. пресованого цукру та рафінаду [44].

Молокопереробну промисловість на території Сумщини представляли 19 крупних підприємств, основними з яких були: Роменський молочний комбінат, Лебединський маслозавод, Василівський сирзавод, Тростянецький маслозавод, Сумський міськмолзавод, Кролевецький маслозавод, Великописарівський маслозавод, Путивльський молокозавод, Краснопільський маслосирзавод.

У Сумській області діяли 9 *м'ясокомбінатів*. Також було налагоджено виробництво сухих м'ясокісткових кормів з відходів м'ясної промисловості, що виготовлялись на Роменському заводі «Ветсанутиль» [19].

Флодоовочеконсервна промисловість в минулому була галуззю спеціалізації в Сумській області. Промисловими центрами та пунктами даної промисловості були такі населенні пункти, як Суми, Путивль, Глухів, Ромни, Буринь, смт. Недригайлів та Ульяновка. Найвищі темпи зростання флодоовочеконсервна промисловість демонструвала у 1970-1980-х роках. У той час в м. Суми існувало підприємство «Сумський флодоовочевий консервно-сушильний завод», яке спеціалізувалося на виробництві флодоовочевої продукції, фруктових консервів, а також хлібобулочних та макаронних виробів [44]. Буринський овочесушильний завод випускав овочеві консерви у банках і діжках.

Кондитерська промисловість в області була представлена широким спектром підприємств. Одне з найбільших – Тростянецька шоколадна фабрика «Україна»; свою роботу підприємство розпочало з 1974 р. [43]. Ще одне з підприємств галузі – Буринський завод продтоварів. Спираючись на сировинну базу району, підприємство переробляло широкий спектр сільськогосподарської продукції, розширюючи цим самим асортимент виробів. Річні виробничі потужності підприємства складали: печиво (у т.ч. діабетичне) – 180 тонн, зефір – 350 тонн, безалкогольні напої – 150 тис. дал., борошно – 700 тонн, пюре яблучне 280 тонн, повидло, джеми – 250 тонн.

Серед інших важливих підприємств харчової промисловості слід назвати Тростянецький завод мінеральних вод (став до ладу у 70-х роках), на якому розливалася вода з двох мінеральних джерел на території заводу. Джерела

відзначалися своїми смаковими та цілющими властивостями, тому користувалися попитом серед населення.

Крохмально-патокова промисловість в Сумській області була представлена Лукашівським (Великописарівський район) та Новомосковським (с. Дідівщина Кролевецького району) заводами.

Виробництво *спирту* здійснювалося на Наумівському (Краснопільський район), Стецьківському, Новосуханівському (Сумський район), Дубов'язівському, Попівському (Конотопський район), Будильському (Лебединський район) спиртозаводах в основному із зерна і картоплі. З 1980 р. почалася значна модернізація Сумського лікеро-горілчаного заводу: у 1982 р. було змонтовано нову лінію розливу, в 1986 р. – замінено автомати укладання, а у 1991 р. – машину для миття посуду.

Виробництво *борошна і хлібопродуктів* існувало у всіх районах області. Виділялися в цьому плані Суми, Охтирка, Конотоп, Ромни, Тростянець, Кролевець, де працювали комбінати хлібопродуктів.

Промислове районування. У функціонально-територіальній структурі промисловості області виділялося 3 промислових підрайони (рис. 2.6): Центральний, Північний і Західний [9]. У найбільшому промисловому підрайоні – *Центральному* – налічувалося 119 промислових підприємств. Більшість підприємств зосереджувалося у багатогалузевих промислових центрах: Сумах, Лебедині, Охтирці, Тростянці, Білопільлі та Ворожбі. Найважливіший елемент територіальної структури цього промислового підрайону – Сумський промисловий вузол. У ньому виробляється 33% валової промислової продукції області і зайнято 36% промислово-виробничого персоналу.

Сумський промвузол включав Суми, промислові пункти Низи, Степанівка, Бездрик та ін. Тяжіють до Сумського вузла промислові центри Лебедин і Тростянець, а також велика кількість інших промислових пунктів, розташованих в радіусі 30-60 км, що переробляли сільськогосподарську продукцію й формували агропромисловий комплекс приміського типу. Провідними галузями промислового комплексу вузла були машинобудування і металообробка, хімічна, харчова і легка промисловість; розвинені лісова і деревообробна промисловість, виробництво будматеріалів та ін. Тут знаходились низка підприємств, які переробляють сільськогосподарську сировину: м'ясокомбінат, хлібооб'єднання, пивзавод та ін.

Підприємства Сумського промвузла мають тісні зв'язки з промисловими центрами Білопілья та Ворожба. Багатогалузевий промисловий центр Білопілья включав дев'ять промислових підприємств, серед яких найбільш великим був Білопільський машинобудівний завод; розвинені харчова і деревообробна промисловість.

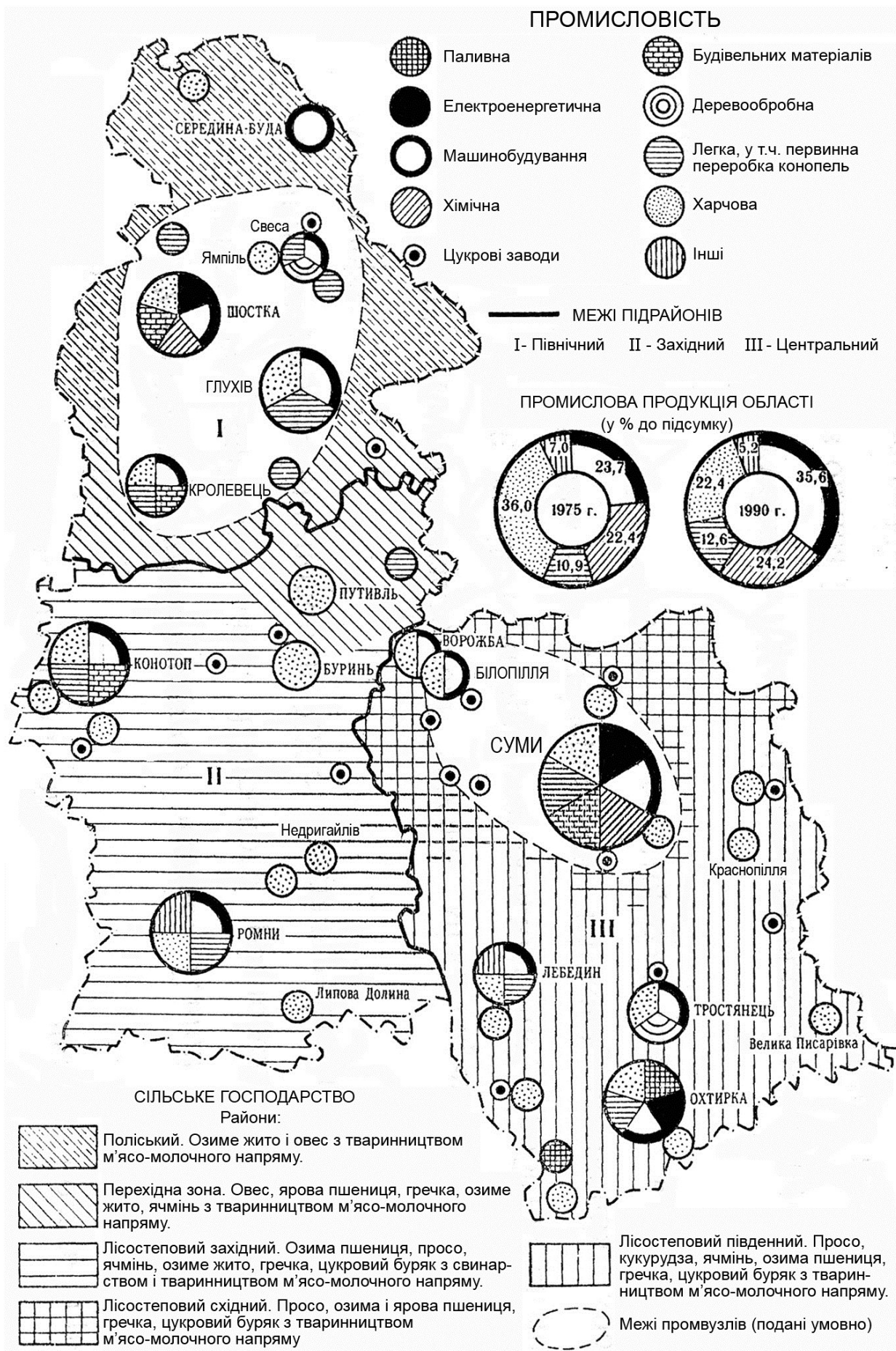


Рис. 2.6. Промисловість і сільське господарство Сумської області у 1990 р. за [9]

Ворожба – великий залізничний вузол, який можна назвати західними воротами Сумського промвузла. Тут розміщені підприємства харчової і металообробної промисловості.

Серед інших елементів територіальної структури промисловості Центрального підрайону виділявся зростаючий Охтирський багатогалузевий центр. У ньому розміщені одна з трьох найкрупніших в області ТЕЦ, великі заводи «Промзв'язок» і «Сільгоспмаш», швейна фабрика та 12 інших промислових підприємств паливно-енергетичної промисловості, машинобудування, легкої та харчової, а також місцевої промисловості. Найбільш перспективна галузь промислового центру – машинобудування – розвивалася швидкими темпами [9].

Північний промисловий підрайон спеціалізувався на продукції хімічної промисловості, машинобудуванні та переробці сільськогосподарської продукції. Більше половини промислових підприємств розміщені в чотирьох промислових центрах: Шостка, Глухів, Кролевець, Свеса. Разом вони утворювали промисловий вузол, до якого тяжіли галузеві промислові центри (Середина-Буда, Зноб-Новгородське, Дружба) і шість промислових пунктів. Профілююча галузь підрайону – хімічна промисловість, також були розвинені деревообробна промисловість, виробництво будматеріалів, легка і харчова промисловість [9].

Виробниче об'єднання «Свема» (Шостка) спеціалізувалося на виробництві магнітної стрічки, кольорової і чорно-білої кінофотоплівки, хімічних реактивів та іншої продукції. У Шостці розвинені також машинобудування, енергетика (ТЕЦ), меблеве виробництво і харчова промисловість (борошномельна, маслоробна, м'ясна та ін.). Глухівський багатогалузевий промисловий центр значно поступався за обсягом промислового виробництва Шостці. Провідна галузь тут – машинобудування, представлене заводами «Електропанель», «Сател» і агрегатних вузлів. У галузеву структуру промисловості Глухова входить також паливна, легка і харчова промисловість. Подібну до Глухова галузеву структуру мав Кролевецький промисловий центр – машинобудування представлене тут арматурним заводом. Свеса, в якій розміщено найбільше машинобудівне підприємство району – насосний завод, має також підприємства шкіряної, швейної та деревообробної промисловості. Серед галузевих промислових центрів виділяється Середина-Буда, що спеціалізується на виробництві монтажних заготовок. Інші невеликі промислові центри і всі промислові пункти переробляють продукцію лісового та сільського господарства.

Західний промисловий підрайон менш розвинений в промисловому відношенні, хоча за кількістю підприємств та кількістю зайнятих в промисловому виробництві не поступається Північному підрайону. Основу

територіальної структури промисловості складають два багатогалузевих центри, які виробляють 4/5 промислової продукції підрайону – Конотоп і Ромни. Буринь та Путивль відносяться до галузевих центрів харчової промисловості. Основна кількість невеликих промислових підприємств була розміщена у промислових пунктах району. Ці пункти входили до агропромислового комплексу підрайону і були слабо пов'язані з промисловістю багатогалузевих центрів. Провідна галузь Конотопа – транспортне машинобудування. Комплексоутворююче значення мала харчова промисловість (м'ясна, олійна, спиртова, борошномельно-круп'яна).

У Ромнах були розвинені машинобудівна, легка, харчова промисловість і виробництво будматеріалів. Найбільші підприємства міста – заводи поліграфічного машинобудування, автоматичних телефонних станцій, тракторних запчастин. Друге місце в галузевій структурі займала легка промисловість: тюлепрядильна фабрика, взуттєве і швейне виробництва [9].

На території Сумської області отримали розвиток такі енерговиробничі цикли [43]:

- машинобудівний, який вважається в області повним;
- нафтогазо-енергохімічний, який представлений видобутком нафти та природного газу на території Охтирського та Роменського районів, разом з тим в області не розвинена нафтопереробна промисловість. Лише у 1994 р. неподалік Лебедина на базі колишнього військового об'єкту було створено нафтомаслозавод, який почав випускати лінійку машинних мастил під торговою маркою «Leol». У 1995 р. підприємство виготовило першу продукцію, а проектна виробнича потужність становила 50 тис. т. на рік; були представлені також виробництво синтетичних смол та ін. В області розвинене виробництво деяких видів обладнання для нафтової та газової промисловості – все це дало можливість вважати нафтогазо-енергохімічний енерговиробничий цикл також повним;

- гірничо-хімічний цикл, представлений виробництвом фосфорних добрив, свого часу був досить масштабним, проте початок циклу – видобуток фосфоритів так і не був створений;

- індустріально-аграрний цикл в області отримав значний розвиток і представлений як сільським господарством, так і галузями харчової промисловості, які пов'язані з переробкою сільськогосподарської сировини (цукрова, крохмально-патокова, спиртова, молокопереробна, м'ясна, плодоовочевоконсервна, мукомельно-круп'яна та ін.);

- індустріально-будівельний цикл представлений у багатьох центрах і має у своєму складі галузі виробництва, які належать до промисловості будівельних матеріалів;

- текстильнопромисловий цикл був представлений на території області вовняною і бавовняною промисловістю, які працювали на привозній сировині. Льонопромислова гілка цього циклу не отримала завершення, в області була лише первинна обробка льону-довгунця (льонозаводи) та конопель (пенькозаводи);

- пірометалургійний цикл чорних металів на території області був представлений окремими виробництвами (виробництво чавунного та сталевих литва). Розвиток циклу в останні роки був пов'язаний із створенням заводу обважнювальних труб у м. Суми, який також можна віднести до нафтогазо-енергохімічного циклу.

2.4. Промисловість Сумської області наприкінці ХХ століття: поява негативних тенденцій

Промисловість у середині та наприкінці 1990-х роках залишається основою господарського комплексу Сумської області – на неї припадало 52,9% валової продукції усіх галузей матеріального виробництва. Загальний об'єм промислової продукції області у 1996 р. становив 1776,9 млн. грн.; у промисловості області було зайнято 144,2 тис. осіб., що становило 24,9% від всіх зайнятих [43]. У 1996 р. в області працювало 312 промислових підприємств (об'єднань), із яких 90 (28,8%) ще знаходилися у державній (загальнодержавній і комунальній) власності (на неї припадало 45% загального обсягу промислової продукції (у діючих цінах) і 222 підприємства (71,2%) у колективній власності, у т.ч. акціонерні товариства, орендні підприємства, які виробляли 54,8% загального обсягу промислової продукції. Крім того, у промисловості області працювали 194 малих підприємства [43], також діяли промислові кооперативи.

Розподіл працівників, зайнятих в основних галузях промисловості, наведений у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Розподіл працівників, зайнятих в основних галузях промисловості Сумської області,
тис. осіб [43]

Галузь промисловості	1985	1990	1995	1996
Вся промисловість	202,3	191,8	158,1	144,2
електроенергетика	2,6	3,0	3,4	3,6
паливна промисловість	1,9	1,6	2,0	2,6
машинобудування і металообробка	91,2	88,1	67,9	63,7
хімічна і нафтохімічна	37,2	36,3	27,0	25,2
лісова і деревообробна	6,4	5,5	4,2	3,8
промисловість будматеріалів	9,1	9,4	5,9	5,3
легка промисловість	19,0	19,8	12,7	12,4
харчова промисловість	29,1	27,0	23,6	23,9

Як бачимо, основна частина промислових робітників була зайнята у машинобудуванні (44,1% від усіх зайнятих у промисловості), хімічній та нафтохімічній (17,4%) і харчовій промисловості (16,6%). У цих трьох галузях трудилося 112,8 тис. працівників, що становило 78,2% від зайнятих у промисловості.

1990-і роки – початок негативних тенденцій у промисловому комплексі Сумської області, серед яких значне зниження обсягів як промислової продукції в цілому, так і окремих галузей. Загальний обсяг промислової продукції у 1996 р. до рівня 1990 р. становив 44,2%; особливо різке зниження спостерігалось у хімічній і нафтохімічній промисловості (27,1% до рівня 1990 р.), у харчовій (38,2%), легкій (36,6%), електроенергетиці (85,7%), а також у машинобудуванні і металообробці (51,1% до рівня 1990 р.), хоча машинобудування і металообробка та хімічна й нафтохімічна промисловість продовжували мати найбільші частки своєї продукції у загальному обсязі промислового виробництва – 19,1% і 15,6% відповідно. У той же час значне зростання обсягів виробництва відзначалося у паливній промисловості області – 247,5% до рівня 1990 р., дещо менше у лісовій і деревообробній промисловості – 164,4% та промисловості будівельних матеріалів – 121,5%.

Основу промислового комплексу Сумської області за вартістю виробленої продукції, наприкінці XX століття складали 8 традиційних галузей індустрії, де пріоритетні місця займали харчова промисловість, машинобудування і металообробка, хімічна й нафтохімічна промисловість, а також паливна промисловість (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Частка продукції окремих галузей промисловості у загальному обсязі виробленої промислової продукції Сумської області (у порівняльних цінах) [43]

Галузь промисловості	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Вся промисловість	100	100	100	100	100	100	100
електроенергетика	0,3	0,2	0,2	0,3	1,7	3,0	3,9
паливна промисловість	2,2	2,7	2,6	1,5	14,2	21,7	18,1
машинобудування і металообробка	32,0	23,8	37,6	41,0	16,0	19,7	19,2
хімічна і нафтохімічна	21,0	17,9	22,2	18,6	11,9	13,2	15,6
лісова і деревообробна	1,8	1,6	1,5	2,2	2,6	1,5	1,8
промисловість будматеріалів	2,7	2,5	1,4	1,9	2,8	1,8	1,7
легка промисловість	9,7	14,3	13,9	10,8	7,2	6,2	5,3
харчова промисловість	27,9	35,3	19,2	20,3	41,3	30,9	33,2

Паливно-енергетичний комплекс. *Паливна промисловість* Сумської області наприкінці XX століття включала нафтову, газову (нафтогазову) і торфову. Частка паливної промисловості у загальному обсязі промислової продукції області у 1996 р. становила 18,1%. Як уже зазначалося, у 1990-і роки для цієї галузі були характерні високі темпи росту. Продукція галузі (особливо

нафта і газ) зайняла провідні позиції на Всеукраїнському ринку, у регіоні видобувалося біля 40% української нафти і значна частка природного газу¹. Це була найбільш рентабельна галузь промисловості – у 1996 р. рівень рентабельності видобутку нафти (включаючи газовий конденсат) становив 292,5%, газу – 52,3%. Разом з тим, уже тоді в області намітився деякий спад видобутку основних видів палива (табл. 2.8).

Підприємства нафтогазової промисловості у цей час територіально розташовувалися на території лише двох районів області: Охтирського і Роменського. Основна частка виробництв цієї галузі відносилося до Охтирського нафтогазовидобувного управління (НГВУ) – провідного у Сумській області. У його складі працювало 4 цехи з видобутку нафти і газу (нафтопромисли), цех підготовки і перекачування нафти, газовий цех, цех науково-дослідних і виробничих робіт, цех капітального і підземного ремонту свердловин та ін.

Таблиця 2.8

Виробництво основних видів палива у Сумській області

Роки	Нафта і газовий конденсат, тис. т	Газ всього, млн. м ³	у т.ч. природний газ, млн. м ³	у т.ч. попутний газ, млн. м ³	Паливний торф, тис. т
1990	2121,6	1280,7	754,3	526,4	42
1991	2118,9	1336,0	778,5	557,5	–
1992	1973,3	1334,5	889,5	445,0	50
1993	1873,5	1360,6	968,8	391,8	31
1994	1770,6	1418,5	–	–	63
1995	1626,9	1399,3	–	–	54
1996	1587,5	1396,3	–	–	28

Наприкінці ХХ століття експлуатаційний фонд Охтирського НГВУ нараховував 477 свердловин, загальна довжина промислових трубопроводів досягала 780 км. Всього в експлуатації знаходиться 36 бурових установок і майже 1000 інших різноманітних об'єктів і споруд, що забезпечували видобуток, збирання, підготовку, транспортування та постачання нафти й газу споживачам. Добута нафта збиралася у нафтосховища, а потім відправлялася залізницею на Дрогобицький (Львівська область) і Надвірнянський (Івано-Франківська область) нафтопереробні заводи². У 1992 р. за межі області було вивезено 1973 тис. т нафти (включаючи газовий конденсат), тобто уся видобута нафта.

Поставки природного газу здійснювалися на Качанівський (Охтирський район) і Гнідинцівський (Чернігівська область) газопереробні заводи (ГПЗ). За рік на газопереробні заводи поступало близько 460 млн. м³ газу. Крім того, газ

¹ У 1997 р. в Україні видобувалося 4,1 млн. т нафти і 18,1 млрд. м³ природного газу; того ж року Сумська область добувала 1588,1 тис. т нафти, включаючи газовий конденсат та 1543,4 млн. м³ газу.

² Нині нафтопереробний комплекс «Галичина» і ПАТ «Нафтохімік Прикарпаття».

подавався газопроводами місцевим споживачам (140,2 млн. м³). Для області характерний високий рівень утилізації нафтового газу (95,4%) [43].

Натомість торфова промисловість у Сумській області поступово згорталася. Промисловий видобуток торфу наприкінці століття вівся у Путивльському, Шосткинському, Глухівському, Середино-Будському, Кролевецькому і Конотопському районах, а також у невеликому обсязі у Роменському і Краснопільському районах. На початку 1990-х років в експлуатації знаходилося 53 родовища, які розроблялись торфовидобувними підприємствами ВО «Сумиторф», що згодом було реорганізоване в ДП «Сумиторф», до складу якого входило 5 дочірніх підприємств ДП «Глухівторф», ДП «Конотопторф», ДП «Кролевецьторф», ДП «Шосткаторф», ДП «Путивльторф».

Електроенергетика. Незважаючи на індустріалізацію радянських часів, Сумська область не отримала значних потужностей з виробництва електроенергії. Частка Сумської області у виробництві електроенергії в Україні наприкінці ХХ століття становила лише 0,2%. Електроенергія власного вироблення становила лише 1/5 від усієї енергії, що споживалася в області, до того ж спостерігався спад її виробництва (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Електроенергетика Сумської області

Роки	Всі електростанції		у т.ч. гідроелектростанції	
	потужність, тис. кВт.	виробництво електроенергії, млн. кВт. годин	потужність, тис. кВт.	виробництво електроенергії, млн. кВт. годин
1990	275,4	856,7	1,0	2,9
1991	263,4	820,0	1,0	2,3
1992	259,4	782,8	1,0	2,0
1993	255,7	663,01	1,0	1,7
1994	256,1	543,3	1,0	1,3
1995	257,4	429,5	1,0	1,0
1996	256,2	404,9	1,0	0,4

Основні електростанції області – теплові. Найбільші теплові електростанції (електроцентралі), як і сьогодні, знаходилися у м. Суми, Охтирка, Шостка. Як джерело енергії вони використовували вугілля Донбасу, місцевий та імпортований газ.

Запаси гідроенергоресурсів на території області розміщені нерівномірно. З їх загальної кількості 33,72 тис. кВт на північну і присеймську частини припадає 71%, на південно-західну – 9%, на південно-східну 20%. Чотири функціонуючі гідроелектростанції, які знаходяться на р. Псел (Низівська, Маловорожбянська¹,

¹ Не діюча.

Михайлівська і Бобрівська) малопотужні і їх частка у виробництві електроенергії в області становила менше 0,1%.

Незважаючи на невеликі масштаби галузі і розвинену газову промисловість, нове будівництво електростанцій в області не планувалося. Головним споживачем електроенергії була промисловість, на потреби якої витрачалося більше 36% загальних витрат електроенергії; сільським господарством споживається 12%, комунальним господарством – 7,0%; транспортом – 4,5%, будівництвом – 1,7%.

Металургія. Чорна металургія не увійшла до числа основних галузей промисловості області. Вона представлена 2 об'єднаннями, які сконцентровані у Сумах. Це завод «Центролит» і ВАТ «Сумивтормет». Крім того, до даної галузі належало також виробництво об'єднувальних труб, а також литво (чавунне, сталеве, кольорове) на ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе», і ВАТ «Насосенергомаш» (сталеве, кольорове), на Свеському насосному заводі (чавунне і кольорове) та інших машинобудівних заводах області.

Машинобудування і металообробка. Машинобудування і металообробка у ті часи – найважливіші галузі у структурі промисловості Сумської області. Тут були розвинені як важке металоємне, так і точне наукоємне машинобудування, у т.ч. електротехніка і електронна промисловість, виробництво обчислювальної техніки та ін. В області було розвинене також верстатобудування, виробництво технологічного обладнання, транспортне, сільськогосподарське машинобудування. Розміщенню машинобудівних підприємств у Сумській області сприяв ряд факторів: 1) близькість вугільно-металургійної бази; 2) розвинена залізнична мережа, зокрема наявність крупного транспортного вузла Конотоп, де здійснювалися роботи щодо вантажних і пасажирських перевезень за 7 напрямками: київському, харківському, московському, гомельському, курському, полтавському та вітебському, що забезпечує широкі можливості для збуту; 3) наявність кваліфікованих кадрів.

Значення машинобудування в області підтверджувалося його відносно високою питомою вагою у загальному обсязі виробленої у 1996 р. промислової продукції – 19,2% (щоправда ця частка зменшилася майже удвічі порівняно з 1990 р.) і кількості промислово-виробничого персоналу (44,1%) [43]. В області працювало 62 машинобудівних промислових підприємства (об'єднання), 18 із яких знаходилися у державній і 44 – у колективній власності [43]. Основну частину (88,7%) продукції (за вартістю) випускали на підприємствах (об'єднаннях), що знаходяться у колективній власності, у т.ч. 88,4% – в акціонерних товариствах. Серед найважливішої продукції машинобудування – машини для тваринництва і кормовиробництва, сільськогосподарські машини,

технологічне обладнання для нафтової, газової, хімічної, харчової промисловості, прилади і засоби автоматизації, компресори, насоси, поліграфічне обладнання та ін.

Найважливіший центр машинобудування області – м. Суми. Тут розташовані 3 великі машинобудівні об'єднання: ВАТ «СМНВО ім. М.В.Фрунзе», ВАТ «Селмі», ВАТ «Насосенергомаш». Окрім обласного центру, на території області виділялися такі центри та пункти машинобудування, як Охтирка, Ромни, Тростянець, Путивль, Конотоп, Глухів, Білопілля, Кролевець, смт. Свеса.

Найбільшим підприємством галузі у цей час лишається ВАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М.В. Фрунзе», яке однак суттєво скоротило обсяги виробництва і номенклатуру продукції, переважно зосередившись на випуску обладнання для нафтової і газової промисловості. Хоча об'єднання було здатне випускати до 600 видів продукції, а його вироби були широко відомі як в Україні, так і за кордоном. Також різко скоротило випуск своєї продукції інше машинобудівне підприємство – ВАТ «Селмі» (у минулому об'єднання «Електрон», а ще раніше «Точприлад»), наприклад, у 1996 р. на цьому підприємстві було виготовлено лише 5 електронних мікроскопів, тоді як у 1985-1990 рр. їх виготовлялося більше сотні на рік (табл. 2.10).

Окрім цих підприємств, були відомі також ВАТ «Завод обчислювальної техніки» в м. Глухові, Свеський насосний завод, ВАТ «Роменський завод «Поліграфмаш» та ін. Машинобудівні підприємства області мали широкі економічні зв'язки по поставках комплектуючих і збуту готової продукції, але у 1990-і роки змушені були деякою мірою доповнити чи змінити свою спеціалізацію. Так, ВАТ «Насосенергомаш», яке випускало насосне обладнання для атомних і теплових електростанцій, магістральних нафтопроводів, обладнання для промислового, міського, сільського водопостачання та ін., почало також виробництво насосів для цукрової промисловості. Охтирський завод «Промзв'язок», (згодом ВАТ «Нафтопромаш»), у 1994 р. перейшов на випуск обладнання для нафтової і нафтопереробної промисловості. Тут також був налагоджений випуск міні-хлібопекарень, міні-пивзаводів, обладнання для ковбасних і коптильних цехів [43].

Хімічна і нафтохімічна промисловість. Хімічна промисловість наприкінці ХХ століття – одна із найважливіших галузей промисловості області, на яку припадало 15,6% загального обсягу промислової продукції і 17,4% промислово-виробничого персоналу. Галузь була представлена 7 підприємствами (об'єднаннями), з яких в 1996 р. 4 знаходились у державній і 3 у

колективній власності, при цьому 79,8% загального обсягу продукції галузі (у діючих цінах) виробляли підприємства державної форми власності.

Таблиця 2.10

Виробництво основних видів промислової продукції Сумської області [43]

Продукція промисловості	1985	1990	1995	1997
Машинобудування і металообробка				
Газопорекачувальні агрегати для магістральних газопроводів, шт.	143	103	39	54
Насоси і агрегати вакуумні, тис. шт.	10,7	11,8	1,1	0,4
Автоматичні телефонні станції, тис. поморів	180,0	54,1	24,8	–
Насоси відцентрові, парові і привідні поршневі, тис. шт.	33,9	128,1	10,7	6,4
Компресори, шт.	307	146	140	77
Мікроскопи, шт.	134	120	14	16
Хімічна і нафтохімічна промисловість				
Мінеральні добрива (у перерахунку на 100% поживних речовин), тис. т	556,4	592,4	93,4	128,9
Сірчана кислота у моногідраті, тис. т	1007	1025,1	221,0	290,0
Синтетичні смоли, тис. т	4,3	5,1	0,2	
Синтетичні миючі засоби		3,1	1,4	
Кіно-фотоплівка, млн. м	930,1	974,0	6,5	
Магнітна стрічка, млрд. м	5,0	6,0	0,02	
Промисловість будівельних матеріалів				
Збірні залізобетонні конструкції і вироби, тис. м ³	494,0	520,7	85,6	
Вапно будівельне, тис. т	57,3	53,4	15,0	
Цегла будівельна, млн. шт.	378,2	465,5		
Лісова і деревообробна промисловість				
Вивіз деревини, тис. цільних м ³	390,2	361,5	363,2	377,3
у т.ч. ділової	358,2	337,4	339,7	...
Пиломатеріали, тис. м ³	260,0	282,3	95,6	32,6
Легка промисловість				
Тканими бавовняні, млн. м ²	2,0	1,8	0,2	0,1
Тканини вовняні, млн. м ²	6,5	5,6	0,5	0,03
Тюлево-гардинні вироби, млн. м ²	10,9	13,1	6,9	
Взуття, млн. пар	5,2	5,2	2,6	1,6
Трикотажні вироби, тис. шт.	177	164	78	19
Харчова промисловість (тис. т)				
Цукор-пісок	265,5	357,4	187,9	106,5
у т.ч. із цукрових буряків	225,8	325,0	187,9	106,5
М'ясо, у т.ч. субпродукти 1 кат.	89,6	95,2	42,0	26,3
Ковбасні вироби	20,4	24,2	12,1	10,1
Масло тваринне	20,8	23,2	11,6	7,5
Продукція з незбираного молока (у перерахунку на молоко)	134,0	152,6	32,0	16,4
Борошно	336,0	387,8	211,0	174,2
Хліб та хлібобулочні вироби	300,0	260,7	141,6	114,1

Хімічна промисловість області значною мірою була зорієнтована на привозну сировину (апатитовий концентрат, нафту, природний газ).

Неможливість ритмічного її отримання з держав СНД, перш за все, з Росії, призвела до перебоїв у роботі галузі. Окремі види продукції перестали бути затребуваними на ринку. Припинилося введення в дію нових потужностей і виробництв, а існуючі виробничі потужності використовувалися не повністю. Так, для виробництва кіно-фотоплівки у 1996 р. використовувалося лише 14% виробничих потужностей, для виробництва мінеральних добрив – 21,9% [43].

У галузевій структурі хімічної промисловості були представлені основна хімія, хімія органічного синтезу, виробництво фарб, побутова і малотонажна хімія. Серед найважливішої продукції: мінеральні добрива, сірчана кислота, двоокис титану, регенерат, гумовий лінолеум, синтетичні смоли, кіно-фотоплівка, магнітна стрічка, синтетичні миючі засоби. Розміщення хімічних виробництв на території області в основному пояснюється дією загальновідомих факторів розміщення хімічної промисловості, у т.ч. орієнтацією на споживача, наявністю вільних будівельних майданчиків і т.п. Важливим є також і те, що хімічна промисловість, зокрема в м. Суми, створювалася у відносно екологічно чистому регіоні¹.

Основні підприємства хімічної промисловості на території області: сумські ВАТ «Суміхімпром» і ВАТ «Гумотехніка», Шосткинські ВО «Свема» і АТ «Завод хімреактивів» та ін. ВАТ «Суміхімпром» було одним із найбільших підприємств даної галузі в Україні. Тут виробляли мінеральні добрива (фосфатні і азотні), сірчану кислоту, кормові обезфторені фосфати, двоокис титану, сірчаноокислий алюміній, амофос, алюміній фтористий, кріоліт, скло натрієве рідке, вапно та ін. Випускали також миючу пасту «Ландиш», лакофарбові вироби, емалі на конденсійних смолах, вироби із пластмаси (пакети поліетиленові, обгортки) та інші товари побутової хімії. У 1996 р. було вироблено 135 тис. т мінеральних добрив, що становило майже 6% загальноукраїнського виробництва. Підприємство працювало на апатитовому концентраті, який надходив із родовищ Кольського півострова Росії: Апатити, Кіровськ, Ковдор.

Шосткинське виробниче об'єднання «Свема» практично припинило випуск магнітної стрічки для звукозапису, обчислювальної техніки, дефектографії, кінофотоплівки – ця продукція виявилася нерентабельною. Хоча у вересні 1994 р. на «Свемі» було розпочато випуск поліграфічної фарби²,

¹ Виробниче об'єднання ВАТ «Суміхімпром» стало головним забруднювачем локального природного середовища. У 1989 р. це підприємство скинуло 8,5 млн. м³ недостатньо очищених вод, що становило 85% від загальноміських показників, викинуло в атмосферу 7,2 тис. т шкідливих речовин, тобто 31,5% від загальноміських показників промислових викидів. ВАТ «Суміхімпром» в основному викидає у повітря фтористий кисень і аміак (відповідно 99,7% і 73,6% від загальних викидів цих інгредієнтів по області), сірчаний ангідрид (75,3%) [43].

² Українська поліграфічна промисловість вперше отримала можливість використовувати вітчизняну фарбу.

загалом ситуацію це не врятувало і підприємство почало занепадати. Інше велике підприємство хімічної промисловості м. Шостки – АТ «Завод хімреактивів», випускало до 1300 назв хімічних реактивів і препаратів. На цьому заводі було також освоєно виробництво кормових добавок для кліткового хутрянного звірівництва. Але в цілому у хімічній промисловості, як і у машинобудуванні, спостерігався занепад виробництва.

Лісова і деревообробна промисловість. Лісова і деревообробна промисловість у Сумській області орієнтувалася на переробку місцевої і привозної деревини. Галузь була представлена 24 підприємствами, 13 із яких знаходяться у державній і 11 у колективній власності. Більша частина продукції (у діючих цінах) вироблялась на підприємствах державної власності. Основними галузями є лісозаготівельна і деревообробна промисловість, основний лісозаготівельний район – поліська частина регіону. В області працювало 12 лісгоспзагів, найбільші за обсягами заготовки деревини велися в Охтирському, Глухівському, Краснопільському, Кролевецькому, Конотопському, Тростянецькому, Лебединському, Роменському, Сумському, Середино-Будському, Ямпільському (Свіський лісгоспзаг) районах. Загальний обсяг заготівлі деревини становить 287 тис. м³ щорічно. Більшу частину товарної продукції галузі дає деревообробна промисловість. Це – пиломатеріали, будівельні блоки і меблі.

Меблеве виробництво мало широку географію і було представлене меблевими підприємствами в Сумах, Ромнах, Шостці, Білопільці, Охтирці, Тростянці. Серед приватизованих підприємств меблеві фабрики в Сумах, Білопільці, Ромнах, а також підприємство «Восход» у Кролевецькому, фірма «Восход» у Шостці; працювали й названі вище завод «Медмеблі» у Охтирці, Боромлянська лозомеблева фабрика «Іва» в Тростянецькому районі.

Промисловість будівельних матеріалів. Промисловість будівельних матеріалів наприкінці ХХ століття залишалася однією з найважливіших галузей, проте її частка у загальному обсязі промислової продукції Сумської області постійно знижувалася. У 1990-х роках у цій галузі працювало 17 підприємств, які знаходилися у колективній власності (5 із них – акціонерні товариства). Область має у своєму розпорядженні достатню сировинну базу для розвитку цієї галузі. Остання представлена підприємствами, які виготовляли залізобетонні вироби і конструкції, силікатну цеглу, будівельні матеріали та іншу продукцію (табл. 2.10).

Крім цього, підприємства будівельної промисловості виготовляли столярні вироби, паркет, лінолеум, опалювальні прилади, тротуарну плитку. Серед них виділялися Кролевецький завод силікатної цегли, Шереметівський цегельний завод (Білопільський район), Середино-Будський цегельний завод,

Шатрищенський цегельний завод (Ямпільський район), Охтирський завод будівельних матеріалів, Баницький асфальтний завод (Глухівський район). Найбільші приватизовані підприємства галузі: комбінат стінових матеріалів, ВАТ «Буддеталь», ВАТ «Сумзалізобетон» у Сумах, «Конотопське виробництво будматеріалів» у Конотопі, ВАТ «ЗБК-7» у Шостці та ін.

Легка промисловість. Серед основних складових галузі виділялися текстильна, трикотажна, швейна і шкіряно-взуттєва промисловість. Наприкінці ХХ століття галузь мала досить широку географію і була представлена 31 підприємством, з яких 4 знаходилися у державній, 27 – у колективній власності. Розвиток цієї галузі визначався потребами області, тому розміщення підприємств було зорієнтоване на споживача. З усіх галузей легкої промисловості вирізняється текстильна, яка виробляла вовняні тканини (Суми, Глухів), бавовняні тканини (Кролевець), тюле-гардинні вироби (Ромни). Однак обсяги виробництва текстильної промисловості знижувалися (табл. 2.10). Особливо суттєвий спад виробництва відбувся у текстильній і швейній промисловості, де рівень виробництва у 1996 р. становив відповідно 20,3% і 30,6% від рівня 1990 р. Значною мірою це було пов'язано з проблемами забезпечення галузі сировиною.

Серед основних підприємств виділялися виробничо-вовняне підприємство у Сумах (колишня суконна фабрика Л. Чорнобильського) що, випускало вовняні тканини і вовняну пряжу та ЗАТ «Сумикомволь», яке спеціалізувалося на випуску напіввовняної пряжі й було розраховане на 50 тис. прядильних веретен. Виробництво бавовняних тканин представляла Кролевецька фабрика художнього ткацтва, яка заснована у 1960 р. Продукція цієї фабрики завжди користувалася великою популярністю, зокрема декоративні тканини, рушники, скатерки і покривала.

Певне місце у текстильній промисловості області посідала первинна обробка льону і конопель. Серед підприємств цієї галузі ВАТ «Кролевецький льонозавод», ВАТ «Ямпільський льонозавод», Бунянський льонозавод (Путивльський район), ВАТ «Баницький льонозавод» (Глухівський район), Зноб-Новгородський льонозавод (Середино-Будський район). В області працювало дві шпагатні фабрики – Воздвиженська і Марчихино-Будська в Ямпільському районі. Продукція льонозаводів вивозилася за межі області, – на Кіровоградську шпагатну фабрику, Житомирський льонокомбінат, Каховську льонопрядильно-ткацьку фабрику та ін. В області велася також первинна обробка конопель, зокрема на коноплезаводах у Глухові і в Коровинцях (Недригайлівський район).

Швейна промисловість області спеціалізується на виготовленні різних швейних виробів. Швейні фабрики, які в основному уже були приватизовані,

працювали у Сумах, Лебедині, Охтирці, Конотопі, Ромнах, Тростянці. Серед цих підприємств особливе місце займала Сумська фабрика «Спецодяг», яка випускала продукцію спеціального призначення. Роменська швейна фабрика «Пролісок», серед іншої продукції, випускала дитячі швейні вироби – пальта, напівпальта та ін. Трикотажна промисловість найбільше була розвинена у Сумах.

Шкіряно-взуттєву промисловість представляло 3 підприємства: Сумська, Охтирська і Роменська взуттєві фабрики. Сумська взуттєва фабрика випускала дитяче і доросле взуття. ВАТ «Охтирське взуттєве підприємство» спеціалізувалося на пошиві дитячого шкіряного взуття: черевики, напівчеревики, туфлі, сандалі дитячі і дошкільні, шкіряні чобітки, домашнє взуття. Сировину фабрика отримувала з Харківського і Київського шкіряних заводів. Взуттєва фабрика «Талан» (м. Ромни) випускала армійське та спеціальне взуття.

До легкої можна віднести і фарфоро-фаянсову промисловість, представлену у регіоні ВАТ «Сумський фарфоровий завод», який почав працювати з 1965 р. на привізній сировині. На заводі виготовляли різноманітний фарфоровий посуд (тарілки, чашки, набори чайників, кавові набори, сувенірні вироби, салатниці, чайні сервізи). У 1995 р. підприємство виготовило більше 15 млн. шт. фарфорових виробів, а у 1996 р. – лише 9,2 млн. шт. [43].

Харчова промисловість. Харчова промисловість наприкінці ХХ століття займала особливе місце у структурі промислового виробництва області. На неї припадало 33,2% загального обсягу промислового виробництва і 16,2% промислово-виробничого персоналу. Вона об'єднувала найбільшу кількість підприємств – 128. Із них 31 знаходилося у державній і 97 у колективній власності. Останні давали 81,6% загального обсягу (у діючих цінах) промислової продукції галузі.

У структурі харчової промисловості особливе місце займала *цукрова промисловість*, представлена 17 цукровими заводами¹, а також Червонозоряним рафінадним заводом у м. Суми та цукрорафінадним заводом у м. Дружба Ямпільського району. Більшість заводів галузі стали акціонерними товариствами або відкритими акціонерними товариствами (табл. 2.11).

Розміщувалися підприємства цукрової промисловості в районах, які займаються вирощуванням цукрових буряків, крім АТ «Воронізький цукрозавод», (сmt. Вороніж Шосткинського району). Частина сировини на цукрові заводи надходила із сусідніх районів Чернігівської, Полтавської та Харківської областей. Крім того, для виробництва цукру іноді використовується імпортна сировина. Основна частина бурякових посівів області віддалена від

¹ У 1996 р. в Україні цукор вироблявся у 19 областях; працювало 193 цукрові заводи. Сумська область займала 10 місце за виробництвом цукру серед цукровиробничих областей України.

приймальних пунктів на 25-50 км, тоді як найбільш бажана відстань до 10 км. Сезон цукроваріння на підприємствах області в середньому тривав з 20 серпня по 31 грудня (142 доби), що було вище середньоукраїнського показника (87,7 доби).

Таблиця 2.11

Цукрові заводи Сумської області [43]

№ п/п	Назва заводу	Потужність на 1.01.92 р., тис.т. на добу	Продуктивність добова, тис.т. на добу	Фактичне виробництво, тис.т.
1.	ВАТ «Буринський цукрозавод»	2,02	2,0	1,479
2.	Жовтневий цукрозавод	3,00	2,99	1,566
3.	АТ «Воронізький цукрозавод»	1,39	1,39	1,190
4.	ВАТ «Грязнянський цукрозавод»	1,40	1,40	0,922
5.	ВАТ «Дубов'язівський цукрокомбінат»	1,78	1,78	0,804
6.	АТ «Цукрозавод імені Кірова»	1,60	1,60	0,804
7.	АТ «Куянівський цукрозавод»	1,53	1,52	1,008
8.	Мезенівський цукрозавод	1,45	1,45	1,064
9.	АТ «Низівський цукрозавод»	2,10	2,10	1,389
10.	ВАТ «Першотравневий завод»	1,51	1,50	0,899
11.	АТ «Півненківський цукрозавод»	2,74	2,74	2,263
12.	ВАТ «Цукрозавод ім. газети "Правда"»	2,00	1,99	1,270
13.	ВАТ «Сумсько-Степанівський цукрокомбінат»	1,88	1,86	1,085
14.	ВАТ «Тернівський цукрозавод»	1,97	1,97	0,875
15.	ВАТ «Угроїдський цукрокомбінат»	1,62	1,62	1,255
16.	Чупахівський цукрозавод	2,65	2,63	1,546
17.	Шалигінський цукрозавод	1,46	1,46	0,930

Велике значення мало використання відходів цукрової промисловості: жому, дифузійної води, крейдяної маси. Наприклад, жом – цінний корм для великої рогатої худоби, що використовується як свіжий кислий корм, так і як сухий корм, який отримують у жомосушильних спорудах. Крейдяна маса використовувалася для отримання спирту (Будильський спиртовий завод Лебединського району), лимонної кислоти, дріжджів і для приготування комбікормів.

В області переважали цукрові підприємства малої і середньої потужності: 0,71-1,5 тис.т. цукру на добу – 31%; 1,5-2 тис.т/добу – 53%; більше 2,5 тис.т/добу – 6% (Жовтневий цукрозавод), однак і ці виробничі потужності у 1990-і роки використовувалися не повністю (71,1%), а обсяг виробництва цукру-піску скорочувався (табл. 2.10) не дивлячись на постійну потребу населення у готовій продукції.

Одним із сумних прикладів є історія одного із найстаріших підприємств галузі – Сумського Червонозоряного цукрафінадного заводу – одного з

найпотужніших підприємств такого профілю в Європі¹. Сировина для виробництва пресованого цукру-рафінаду, пресованого в кубиках у малій розфасовці (дорожнього) цукру і рафінадного цукру-піску надходила не тільки із Сумської області (Буринь, Низи, Першотравневе, Терни, Угроїди, Чупахівка, Шалигине, Жовтневе, Кияниця), а й з Харківської, Полтавської, Черкаської, Чернігівської, Кіровоградської, Одеської, Київської областей. Рідкий цукор постачали Степанівський та Грязнянський заводи (Сумська область) і Лохвицький цукрокомбінат (Полтавська область). Підприємство мало свою залізничну колію, депо, власну ТЕЦ, складські приміщення площею 25,4 тис.м², допоміжні цехи: механічну майстерню, токарний, модельний, цех литва, ремонтно-будівельний цех, цех автотранспорту, цех з виготовлення дерев'яної тари, цех з виробництва тари з гофрокартону, теплиці. Після низки перейменувань (у березні 1998 р. він був перетворений у відкрите акціонерне товариство шляхом приватизації, а у жовтні 1999 р. перейменований у ВАТ «Сумський рафінадний завод») у 2008 р. підприємство було зупинене і згодом повністю зруйноване.

Важливе місце в області, як і раніше², займала *молокопереробна промисловість*. У кожному районі області (табл. 2.12) було налагоджене виробництво незбираної молочної продукції, тваринного масла, сиру, сухого молока.

Таблиця 2.12

Характеристика підприємств молокопереробної промисловості Сумської області [43]

№ п/п	Назва підприємства	Потужність переробки молока, т/зміну
1.	ВАТ «Охтирський сиркомбінат»	308
2.	Білопільський сирзавод	70
3.	ВАТ «Буринський завод сухого молока»	160
4.	Великописарівський маслозавод	29
5.	ВАТ «Василівський сирзавод»	40
6.	ВАТ «Глухівський маслосирзавод»	101
7.	ВАТ «Краснопільський маслосирзавод»	101
8.	ВАТ «Кролевецький маслозавод»	60
9.	АТ «Конотопський міськмолзавод»	52
10.	Липоводоливський маслозавод	52
11.	ВАТ «Лебединський маслозавод»	52
12.	ВАТ «Недригайлівський маслозавод»	70
13.	ВАТ «Путивльський молокозавод»	60
14.	ВАТ «Роменський завод ЗНМ»	190
15.	Середино-Будський молокозавод	70
16.	ВАТ «Сумський міськмолзавод»	327
17.	ВАТ «Тростянецький маслозавод»	60
18.	АТ «Шосткинський молзавод»	128
19.	Ямпільський молокозавод	25

¹ Червонозоряний рафінадний завод забезпечував рафінадом спеціальної очистки ВМФ СРСР і Міністерство шляхів сполучення СРСР (цукор у «вагонній» міні-упаковці).

² У 1990 р. за виробництвом тваринного масла Сумська область займала 6 місце в Україні.

У 1998 р. на ВАТ «Сумський завод продтоварів» розпочато виробництво згущеного молока, на АТ «Шосткинський молзавод» – виробництво йогуртів. Цю галузь представляли 19 провідних підприємств, більшість із яких стали відкритими акціонерними товариствами.

Як бачимо, молокопереробні підприємства розташовувались у кожному районі, а у Лебединському їх було два: ВАТ «Лебединський маслозавод» і ВАТ «Василівський сирзавод». Розміщення молокозаводів в основному зорієнтоване на споживача, не випадково найбільші молокозаводи знаходяться у містах Суми і Шостка. Але вже тоді існуючі виробничі потужності використовуються далеко не повністю. Так, для отримання продукції із незбираного молока у 1996 р. використовувалось лише 9,9% виробничих потужностей підприємств. В області спостерігалось скорочення обсягів виробництва (табл. 2.10) результатом чого став значний спад виробництва молочної продукції на душу населення (табл. 2.13). У той же час частина продукції вивозилася за межі області, у т.ч. і за кордон – до Росії.

Таблиця 2.13

**Виробництво основних видів продовольчих товарів на душу населення
у Сумській області (кг) [43]**

Вид продукції	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
М'ясо, включаючи субпродукти 1 категорії	62,5	66,5	63,3	54,8	40,8	37,2	29,9	24,1
Ковбасні вироби	14,3	16,9	16,4	16,0	12,6	12,3	8,6	7,4
Масло тваринне	14,6	16,2	12,7	10,5	11,3	9,6	8,3	7,0
Цукор-пісок	185,3	249,8	195,3	–	104,2	123,3	133,8	88,6
Сир жирний	4,3	6,1	5,0	3,6	4,3	4,0	3,2	2,8
Незбирана молочна продукція (у перерахунку на молоко)	93,3	106,7	107,4	78,1	50,8	41,3	22,8	13,8
Консерви, умовн. банок	36,7	48,1	43,0	40,2	41,5	20,8	12,6	3,7
у т.ч. плодоовочеві, умовн. банок	36,3	46,9	–	–	–	19,8	11,8	3,2
Хліб і хлібобулочні вироби	209,3	182,2	177,7	164,1	132,0	120,1	100,9	86,5
Кондитерські вироби	16,2	22,1	21,3	17,3	13,0	7,8	9,5	8,9
Макаронні вироби	5,1	5,3	5,2	4,1	4,3	2,4	2,0	1,2
Безалкогольні напої, л	2,0	2,9	–	–	–	0,3	0,3	0,2
Мінеральні води (півлітер)	6,0	9,2	–	–	–	2,1	2,2	1,4

М'ясна промисловість була представлена 8 працюючими м'ясокомбінатами – в містах Суми, Шостка, Конотоп, Глухів, Ворожба, Лебедин, Охтирка, Ромни, які виробляли м'ясні й ковбасні вироби. Окремі з них постачали продукцію за межі області¹. Так, Охтирський м'ясокомбінат вивозив м'ясо у

¹ У 1990 р. за виробництвом м'яса Сумська область займала 16 місце в Україні.

Харків та Київ, а шкіри відправляв на шкіряні заводи у Харків і Кременчук. У багатьох господарствах області були майданчики для забою худоби і переробні цехи, але 90% підприємств м'ясної промисловості знаходилися у містах обласного підпорядкування. Для області характерні підприємства невеликої потужності (потужність холодильних камер від 12-15 до 50 т на добу), однак і вони у 1996 р. використовуються лише на 37,9%. З відходів м'ясної промисловості виготовлялися сухі м'ясо-кісткові корми (Роменський завод «Ветсанутиль»). Загальні обсяги виробництва м'ясної промисловості наприкінці ХХ століття постійно знижувалися (табл. 2.10).

Плодоовочеконсервна промисловість мала досить широку географію, найбільші її центри – міста Суми, Путивль, Глухів, Ромни, Буринь, смт. Недригайлів та Ульяновка. Однак обсяги виробництва продукції цієї підгалузі у 1990-і роки скоротилися майже у 15 разів порівняно з 1990 р.

В області були представлені також мукомельно-круп'яна (Суми, Охтирка, Конотоп, Ромни, Тростянець, Кролевець), макаронна, хлібопекарська, кондитерська, рибна, спиртова, крохмально-патокова, олійна та інші підгалузі харчової промисловості. Найбільшим кондитерським підприємством залишалася колишня Тростянецька шоколадна фабрика, яка стала ВАТ «Крафт Якобз Сушард Україна». Продовжував діяти і Тростянецький завод мінеральних вод.

Найбільше за обсягом виробництво соняшникової олії було на заводах продтоварів у Великій Писарівці, с. Вільшана Недригайлівського району, у Лебедині, Білопільлі, Бурині. Виробництво олії (в олійницях) було також у багатьох колективних сільгосппідприємствах.

Промислові вузли. Наприкінці ХХ століття на території області сформувалося чотири промислових вузли: Сумський, Шосткинський, Конотопський та Ворожба-Білопільський, де вироблялося більше 30% валової продукції обласного промислового комплексу і 12 окремих галузевих та багатогалузевих промислових центрів.

Сумський промисловий вузол займав північно-східну частину області. Крім обласного центру, де працювало 58 промислових підприємств, до нього входили смт. Степанівка і Низи, а також частина сільських населених пунктів Сумського району. За обсягом товарної продукції, кількістю підприємств та чисельністю промислово-виробничого персоналу це був найбільший промисловий вузол області. Галузі його спеціалізації – машинобудування (38,2% загального обсягу продукції промисловості), хімічна промисловість (23,5%), харчова (20,4%). Крім того, до складу вузла входили підприємства чорної металургії, легкої промисловості (12,2%), промисловості будівельних матеріалів (2,9%), деревообробної (0,5%) та інших галузей (1,3%).

Товарну структуру промислової продукції складали потужні компресори для видобутку і транспортування нафти й газу, насоси для теплових електростанцій, нафто- і газопроводів, газоперекачувальні агрегати, обважнювальні бурові і ведучі труби, центрифуги, колонна апаратура та комплексні технологічні лінії для хімічного виробництва, електронні мікроскопи, мас-спектрометри, сільськогосподарське обладнання, мінеральні добрива, суконні тканини і пряжа, взуття, фарфоровий посуд, продовольчі та багато інших товарів народного споживання. Місто Суми було основним центром у галузі хімічного обладнання (83,5% від обсягів обласного виробництва)¹, компресорів (100%), приладів і засобів автоматизації (70,3%), цукру-рафінаду (59,9%), мінеральних добрив (100%), фарфоро-фаянсового посуду (100%).

Шосткинський промисловий вузол сформувався у північній частині області – до його складу входить м. Шостка, смт. Вороніж. Спеціалізація вузла – хімічна та харчова промисловість, що доповнювалися деревообробною, легкою промисловістю, промисловістю будівельних матеріалів, але за обсягом валової продукції він поступався Сумському промисловому вузлу. Основні підприємства: ВО «Свема»², Шосткинський завод хімреактивів, ВО «Десна», завод «Імпульс», а також маслозавод, м'ясокомбінат, хлібокомбінат, меблева фабрика, пивзавод, цукровий завод (смт. Вороніж).

Конотопський промисловий вузол утворюють підприємства, розташовані у м. Конотопі та смт. Дубов'язівка. Він сформувався завдяки вигідному транспортно-географічному положенню Конотопа – найбільшого транспортного вузла області). Галузі спеціалізації – машинобудування і металообробка (електромеханічний, арматурний, авіаремонтний, вагоноремонтний заводи), виробництво будівельних матеріалів, харчова та хімічна промисловість (мукомельно-круп'яна, м'ясна, спиртова, маслоробна). Головні підприємства харчової промисловості: м'ясокомбінат, спиртовий завод, комбикормовий завод, хлібозавод.

Ворожба-Білопільський промисловий вузол розташований у центральній частині області. Промисловість вузла спеціалізувалася на машинобудуванні та харчовій промисловості. Вигідність економіко-географічного положення сприятливо відбивалася на його розвитку. Головні підприємства – машинобудівний завод у Білопільлі, де випускалося обладнання для харчової промисловості, а також знаходилися маслосирзавод, хлібозавод, меблева фабрика і м'ясокомбінат та машинобудівний завод у м. Ворожба.

¹ У 1996 р. в Сумах концентрувалося 20,5% українського виробництва хімічного обладнання та 2,8% приладів та засобів автоматизації.

² У колишньому СРСР було лише 2 підприємства такого типу: Шосткинська «Свема» і Казанська «Тасма» (Татарстан, Росія).

2.5. Деіндустріалізація господарства Сумської області на початку ХХІ століття

Початок ХХІ століття характеризується стрімкою деіндустріалізацією економіки Сумської області, яка проявляється як у структурі зайнятості населення, так і у структурі валової доданої вартості (ВДВ). Ці процеси торкнулися не тільки Сумщини, а й усіх регіонів України, розпочавшись ще у 80-ті роки минулого століття. Про початок деіндустріалізації свідчить той факт, що вже тоді був порушений нормальний механізм відтворення основного капіталу. Це проявилось в збільшенні ступеня зносу основних фондів. Якщо у 1980 р. в середньому по промисловості цей знос становив 37,4%, то до 1990 р. він зріс до 48,7%.

Особливо негативна ситуація склалася в металургійному комплексі, де ступінь зносу був найвищим серед галузей промисловості і становив 60,9%. Друге місце після металургії посідала хімічна промисловість та нафтохімія – 55,5% [53]. Як наслідок деіндустріалізації, протягом 80-х років зменшилася питома вага промисловості у виробництві національного доходу при значному зростанні частки сільського господарства. За 10 років ці показники змінилися, відповідно, з 50,6 до 42,4% і з 18,2 до 28,0% (табл. 2.14). Інакше кажучи, у 1980-1990 рр. поряд з деіндустріалізацією, спостерігалася фактично реагратизація економіки України.

Таблиця 2.14

Розподіл валового внутрішнього продукту (ВВП) України за видами економічної діяльності, % [29, 53]

Вид економічної діяльності	1980	1990	2001	2010
Промисловість	50,6	42,4	48,6	43,2
Сільське господарство	18,2	28,0	14,4	8,1
Будівництво	9,1	9,3	4,0	4,1
Транспорт і зв'язок	5,2	5,9	8,9	8,8

Усі ці процеси були характерні і для економіки Сумської області. Так за 2005-2008 рр. частка працівників, зайнятих у промисловості регіону зменшилася з 28,9% до 27,09%, а за 2009-2012 рр. питома вага найманих працівників, зайнятих у промисловості, ще скоротилася до 26,15% від усіх зайнятих в економіці. У 2006 р. середньорічна чисельність найманих працівників у промисловості склала 101,3 тис. осіб і скоротилася порівняно з 1990 р. більше, ніж наполовину¹ [43].

Якщо у 1996 р. на промисловість припадало 52,9% валової продукції галузей матеріального виробництва, то у 2001 р. ця частка скоротилася до 41,5%.

¹ При цьому 24,6% штатних працівників закінчили вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, а 16,2% – вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації.

Аналогічно змінилася частка промисловості Сумської області у структурі ВДВ, – якщо у 2005 р. на індустрію припадало 32,08% створеної ВДВ, то у 2012 р. – лише 28,6% [30].

Заради справедливості варто відзначити, що у окремі роки і навіть періоди спостерігалось і зростання промислового виробництва (додаток В). Наприклад, у 2003 р. зростання обсягів виробництва склало в цілому по промисловості (по відношенню до попереднього року) 117,1%. Для добувної промисловості цей показник склав 105,3%, для обробної 123,9% (у 2004 р. по відношенню до 2003 р. дані показники склали відповідно 107,6%, 106% і 107,5%). Все більше зростала частка добувної промисловості, натомість питома вага обробної промисловості зменшується. Якщо за підсумками 2007 р. на долю останньої припадало 68,1% об'єму реалізованої промислової продукції, то за підсумками 2016 р. – лише 62,0% [56].

Названі вище процеси призвели до суттєвого скорочення обсягів виробництва промислової продукції у більшості галузей, збіднення товарної структури виробництва і галузевої структури промисловості в цілому. Зменшилася і чисельність промислових підприємств, – якщо у 2006 р. в області функціонувало 1064 промислові підприємства¹, то у 2015 р., як уже вказувалося, їх залишилося 936. Частка збиткових промислових підприємств склала 38,7% від загальної їх кількості. У 2006 р. рентабельність промислових підприємств склала 3,3% (у 2000 р. вона становила 2,6%) [26].

У структурі добувної промисловості практично зникла торфова підгалузь. Видобуток торфу залишався у Глухівському, Шосткинському, Кролевецькому, Конотопському районах. Близько 70% торф'яних родовищ Сумської області мають площу менше 100 га, що зумовило будівництво малопотужних підприємств з виробництва торф'яних брикетів та видобутку кускового торфу на паливо, а також невеликих торфодільниць для заготівлі торфу на добрива. Одним із найкрупніших підприємств торфової промисловості в області був Глухівський торфобрикетний завод, який відновив свою діяльність у 2007 р. Завод виробляв близько 40 тис.т. торфобрикетів на рік, що задовольняло внутрішні потреби області [26].

Не вдалося забезпечити стабільне зростання виробництва у нафтогазовидобувній та нафтопереробній промисловості, хоча Качанівський ГПЗ – найпотужніший в системі ВАТ «Укрнафта» – щорічно він приймає понад 2 млрд. м³ газу, що становить 73% загального видобутку компанії ВАТ «Укрнафта». Більше того, видобуток нафти і природного газу скорочувався (табл. 2.15), тож зростання частки добувної промисловості у загальній вартості

виробленої промислової продукції пояснюється ще більшим падінням у обробній промисловості.

Таблиця 2.15

Показники діяльності паливної промисловості Сумської області [6, 70]

Види палива	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Нафта сира, тис.т	1183,6	1262,5	1296,9	1368,1	1473,7	1523,0	1307,1	1050,6
Газовий конденсат, тис.т	212,2	197,4	213,3	207,5	178,5	162,2	181,5	142,2
Газ нафтовий попутний, млн.м ³	303,3	340,4	369,8	443,2	462,5	428,5
Газ природний, млн.м ³	1194,0	1182,8	1161,1	1270,2	1455,8	1184,1	1115,0	958,7

Процеси деіндустріалізації охопили й головну галузь обробної промисловості – машинобудування [33, 40]. Наприклад, обсяги виробництва металоконструкцій скоротилися майже у 80 разів, а виробництво відцентрових насосів – у 12 разів (табл. 2.16). Найбільш вагомою втратою у машинобудуванні стала зупинка ВАТ «Селмі» (Сумські електронні мікроскопи), яке серійно випускало дослідницькі й аналітичні прилади та наукомістке технологічне устаткування та забезпечувало робочими місцями понад тисячу населення. Також зупинилися й дрібніші машинобудівні підприємства міста: ВАТ «Сумсільмаш», ДП Сумський ремонтно-механічний завод, авторемзавод, АТ завод «Метал» [39, 57].

Таблиця 2.16

Виробництво сталі та деяких видів продукції машинобудування протягом 2003-2010 рр. [6, 71]

Вид продукції	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Сталь, т	37589	40354	39036	41910	47799	40131	25062	40841
Металоконструкції та їх частини, плити, панелі та вироби аналогічні з чорних металів, т	142230	21870	1912	911	4425	3095	1152	1803
Насоси вакуумні, шт.	294	570	1024	634	1271	671	241	555
Насоси відцентрові, шт.	43676	53199	30252	27165	23966	7566	4862	3604
Компресори об'ємні поршневі, шт.	231	185	153	109	111	339	281	566

Серед інших втрат варто виділити зупинку чавуноливарного виробництва на ВАТ «Центролит» – єдиному у Сумському промвузлі підприємстві металургії, що мало потужність 91 тис. т. чавуну на рік. Так з економічної карти міста зникла чорна металургія, яка раніше давала до 2% загального обсягу

¹ Це становило 5,1% усіх промислових підприємств та організацій України, зареєстрованих в Єдиному державному реєстрі (ЄДРПОУ). У 2006 р. функціонувало лише 16% від кількості підприємств, що працювали на території області у 1990 р.

промислового виробництва¹. Названі вище процеси тією чи іншою мірою торкнулися більшості інших галузей промисловості Сумської області, що відносяться до групи «А»².

У галузях так званої групи «Б» негативні процеси прогресували значно повільніше, а окремі підгалузі навіть нарощували обсяги виробленої продукції. Наприклад, у складі легкої промисловості зросло виробництво взуття, суконь, чоловічих та жіночих костюмів (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Динаміка виробництва продукції легкої промисловості протягом 2003-2010 рр. [6, 71]

Вид продукції	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Тканини всього, тис.м ²	133,1	488,5	645,3	650,7	518,4	742,6
Матеріали неткані і вироби з них, т	266	219	156	149	170	364
Тюль та тканини сітчасті машинного чи ручного в'язання (крім полотна трикотажного), тис.м ²	4129,5	2756,1	2512,0	1870,0	1836,0	2108,5
Білизна постільна, тис.шт.	31,8	28,0	134,7	90,1	22,7	19,5	32,2	26,0
Костюми чоловічі та хлопчачі, з тканини, тис.шт.	9,1	28,2	21,6	22,8	20,3	36,4	20,3	22,2
Костюми жіночі та дівчачі, з тканини, тис.шт.	4,3	1,2	1,4	10,4	4,8	13,1	21,9	18,4
Жакети, блейзери, піджаки, куртки типу піджаків, джемperi та вироби аналогічні жіночі та дівчачі, з тканини, тис.шт.	27,0	5,2	16,4	2,4	1,1	2,5	6,4	1,9
Сукні та сарафани жіночі та дівчачі, з тканини, тис.шт.	5,1	5,5	1,5	5,0	0,8	5,3	12,0	22,9
Взуття, тис.пар	1354,8	1152,0	1205,8	1635,4	1669,4	1777,4

Хоча й тут не обійшлося без втрат – наприклад, у 2006 р. збанкрутіла Сумська суконна фабрика³, продукція якої була відома на ринку пальтових тканин з 1916 р. [38]. У харчовій промисловості в 2002 р. було задіяно 7,4% основних промислово-виробничих фондів Сумської області, 45% яких уже були повністю зношені.

Демонстрували зростання обсягів виробництва й окремі підгалузі харчової промисловості (табл. 2.18), а її частка у вартості виробленої промислової продукції Сумської області перевищила 24%.

¹ Галузь залишилася бути представлена виробництвом обважнювальних бурильних і ведучих труб у складі ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання» та ливарними цехами і дільницями на машинобудівних підприємствах.

² Група «А» – сукупність галузей промисловості, які виробляють засоби виробництва. До них належать машинобудування і металообробка, чорна і кольорова металургія, електро- і теплоенергетика, хімічна промисловість, промисловість будівельних матеріалів та ін.

³ Частина обладнання фабрики була викуплена ТОВ «Ланатекс»; виробництво перевели на територію ТОВ «Сумикамволь», частину приміщень якої «Ланатекс» викупив, а частину орендував. Згодом апаратно-прядильне і ткацьке виробництво перевели до с. Нижня Сироватки Сумського району (яка таким чином увійшла до Сумського промвузла) у приміщення колишнього консервного заводу.

Таблиця 2.18

**Динаміка виробництва деяких видів продукції харчової промисловості
протягом 2003-2010 рр., т. [6, 55, 71-73]**

Вид продукції	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Яловичина і телятина, свіжі (парні) чи охолоджені	5288	5366	4252	2704	2604	1752	1812	2298
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена	1672	1589	1169	1650	1911	1196	662	484
Вироби ковбасні	6052	5580	5027	4218	4483	4167	1763	1223
Олія соняшникова нерафінована	826	579	2075	3778	5098	3010	4936	3259
Молоко оброблене рідке	24581	21844	32721	48674	45486	28690	39712	19271
Масло вершкове	8257	9976	8871	7413	6643	5358	4621	4432
Сири жирні	19208	20729	20603	16469	19324	20377	21683	19032
Продукти кисломолочні	5072	6483	8207	11196	10188	10214	7092	5140
Борошно	113194	128557	110097	89900	117510	170405	104333	100109
Крупи	5624	4981	8509	2962	3543	5032	5887	4171
Вироби хлібобулочні	80953	78913	75177	69907	67867	65604	62489	61221
Цукор білий кристалічний	134730	80676	59349	83487	52701	—	—	—
у тому числі буряковий	75741	80676	59349	83487	52701	—	—	—
Пряники і вироби аналогічні, печиво солодке; вафлі	5516	6783	6433	7701	7913	8279	7335	8259
Вироби кондитерські з цукру, включаючи білий шоколад, без вмісту какао	1678	3066	4674	4244	4697	5396	5405	6491
Вироби макаронні без начинки	1323	812	569	415	230	299	684	703
Води натуральні мінеральні негазовані, тис. дал	40,0	45,0	68,0	127,0	158,0	236,0
Напої безалкогольні, тис.дал	938,2	970,9	2056,4	2361,5	2490,0	2460,3	1611,0	1948,4

Таке зростання питомої ваги харчової промисловості, на нашу думку, також є свідченням деіндустріалізації економіки регіону. В усіх галузях харчової промисловості станом на 2003 р. налічувалося 245 підприємств, крім того в сільськогосподарських підприємствах області працювало більше тисячі цехів з переробки сільськогосподарської продукції. Зокрема збільшилося виробництво

олії, пряників і печива, кондитерських виробів¹, мінеральних вод та безалкогольних напоїв, шоколаду (орієнтована на випуск шоколаду та шоколадних цукерок, а також кондитерських виробів Тростянецька кондитерська фабрика ВАТ «Крафт Якобз Сушард Україна»² володіла приблизно 38% українського ринку шоколаду, а її продукція під ТМ «Корона» була самою рекламованою вітчизняною кондитерською продукцією в Україні). Досить висока рентабельність цього підприємства, що коливалася в межах 40-50%, пояснювалася зростаючим попитом населення на його продукцію не тільки у регіоні, а й в Україні та за кордоном [73].

Хоча й тут було втрачено цілу підгалузь – цукрову промисловість. В останнє в області цукор вироблявся у сезон цукроваріння 2006-2007 рр., а виробничі потужності цукрових заводів зруйновані³. Також суттєво протягом 2003-2010 рр. зменшилося виробництво яловичини – у 2,3 рази, свинини – у 3,5 рази, ковбасних виробів – у 5 разів. Відповідно питома вага регіонального харчового виробництва в загальнодержавному обсязі скорочувалася: 3,2% – у 2000 р., 3,0% – у 2001 р., 2,6% – у 2002 р.

Крім цукрової промисловості, втрат зазнали й інші підгалузі, – лише у Сумах зникли або зупинилися пивзавод, плодоовочеконсервний завод, м'ясокомбінат та багато інших підприємств [35, 38, 39]; особливо постраждала молочна промисловість.

Чисельність працівників харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів Сумської області склала у 2002 р. 19,4 тис. осіб, скоротившись на 19% порівняно з 2000 р. Найбільшу кількість працюючих було сконцентровано у таких видах економічної діяльності: молочна промисловість – 21,5% від загальної середньооблікової чисельності працівників харчової промисловості, виробництво хліба та хлібобулочних виробів – 18,8%, м'ясна промисловість – 13,5%, виробництво цукру – 13,2%, виробництво какао, шоколаду – 10,6%, виробництво напоїв – майже 8%, з них: виробництво етилового спирту – 4,2%, пива – 2,2% [74].

¹ У 2003 р. на Сумську область припадало приблизно 5% загальноукраїнського виробництва кондитерських виробів.

² Нині ПрАТ «Монделіс Україна».

³ У жовтні 2016 р. прес-служба Сумської ОДА повідомляла про відновлення у 2017 р. роботи Миколаївського (Жовтневого) цукрового заводу завдяки інвестиціям з Індії та Азербайджану. Крім того, на території Миколаївського заводу має запрацювати підприємство з переробки сої. Ці плани збулися – 21 вересня завдяки інвестиціям азербайджанської фірми ALKE названий завод було запущено.

РОЗДІЛ 3.

СУЧАСНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ТА ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА ПРОМИСЛОВОСТІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Паливно-енергетичний комплекс

Паливна промисловість Сумської області включає нафтову і газову галузі¹. Частка паливної промисловості в загальному обсязі реалізованої промислової продукції області за підсумками 2016 р. становить 16,7% і тривалий час має тенденцію до зростання. Продукція галузі (нафта, газ, газовий конденсат) хоча й вважається найбільш перспективною для загальнодержавного ринку, однак обсяги їх видобутку скорочуються (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Показники діяльності паливної промисловості Сумської області

Види палива	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Нафта сира, тис.т	1050,6	1004,7	956,4	936,4	917,0	818,9	718,6
Газовий конденсат, тис.т	142,2	100,4	141,0	77,5	47,8	28,8	24,7
Газ нафтовий попутний, млн.м ³	193,8	182,4	228,2	...	211,1
Газ природний, млн.м ³	958,7	720,5	614,4	510,0	406,1	270,9	220,8

Нафтогазовидобувний комплекс області є важливим елементом національного господарства, що поєднує технологічно споріднені види господарської діяльності з видобутку нафти і природного газу від геологічної розвідки запасів корисних копалин до виготовлення товарного продукту. Крім суто комерційної діяльності, підприємства цього комплексу виконують важливу соціальну роль, забезпечуючи населення, бюджетні установи та комунальних споживачів природним газом. Підприємства паливної промисловості сконцентровані у південних районах області: Охтирському, Роменському, а також Липоводолинському і Лебединському.

Основні поклади нафти залягають на глибинах до 4500 м, газу – 5000-5800 м. У межах Сумської області відкрито 21 родовище нафти (з них розробляється 17) із загальним запасом 40,9 млн. т. (24% загальних запасів в Україні), 41 родовище газу (з них розробляється 21) із загальним запасом

¹ **Торфова промисловість** у Сумській області згорнута, хоча у регіоні знаходиться 88 родовищ торфу, з балансовим запасом 53893 тис. т [11]. Найбільшими є родовища Єзуцьке-74 (Конотопський район) – 7250 тис. т., Мовчанське (Путивльський район) – 5477 тис. т., Ретівське-42 (Кролевецький район) – 4020 тис. т., Есманське-II-63 (Глухівський район) – 3924 тис. т., Свигівське-5 (Серединобудський район) – 1821 тис. т., Есманське-III-52 (Глухівський район) – 1473 тис. т., Осотівське (Шосткинський район) – 743 тис. т., Бахичівське-9 (Серединобудський район) – 735 тис. т. На сьогодні жодне з родовищ не розробляється. Дозвіл на користування надрами, який у 2007 р. ДП «Сумиторф» отримало на розробку родовища Клевень (ділянка «Клевень-Обеста»), на даний час анульовано.

402,5 млрд. м³. Запаси газового конденсату, який видобувається на 17 родовищах, становлять 12,5 млн. т., (35% загальних запасів в Україні) [11].

Більшість родовищ газоконденсатні: Великобубнівське, Артюхівське, Коржівське, Анастасівське (Роменський район), Куличихінське (Липоводолинський район), Бельське (Охтирський район), а також нафтогазоконденсатні – Качанівське, Рибальське, Бугруватівське (Охтирський район). Нафтогазоконденсатні родовища – Перекопівське, Василівське (Роменський район), газові – Краснозаярське (Лебединський район), нафтові – Голиківське, Прокопенківське (Охтирський район) та ін.

Геологорозвідувальні роботи останніх років підтвердили високу перспективність надр Сумської області на нафту і газ, свідченням чого є великі їх запаси (табл. 3.2) та високі темпи приросту запасів вуглеводнів на площах, які розробляються. Якщо середньорічний приріст нафти й газу в цілому по Україні складав за 2000-2005 рр. 82,1 т умовного палива на 1 м буріння, то для Сумщини цей показник становить 190 т умовного палива на 1 м.

Таблиця 3.2

Запаси основних нафтогазових родовищ Сумської області [26]

Родовища	Нафта, тонн	Газ попутний, тис. м ³	Газ природний, тис. м ³
Качанівське	140348	42026,4	30093
Рибальське	65530	83572	478765
Козіївське	56016	21168	
Бугруватівське	217344	31782,2	
Голиківське	29170	7835	
Прокопенківське	9755	164	
Артюхівське	17884	11883	45427
Вел. Бубнівське	17884	1711	70911
Анастасівське	604088	188010	100620
Перекопівське	229199	117413	
Коржівське	208328	39843	33458
Ярмолинецьке	8486	2804	
Сахалінське	10768	3381	
Житнянське	24378	1884	
Турутинське	3766	297	
Південно-Афанасівське	165	72	
Волошківське			56369

Загальний обсяг буріння становить понад 90 тис.м на рік, працюють 28 бурових установок [26]. Видобуток нафти, конденсату і газу забезпечується експлуатаційним фондом з 490 свердловин, в т.ч. 262 нафтових, 82 газових, 66 нагнітальних, 64 водозабірних та 16 поглинальних. Крім того, є 52 спостережні свердловини. Загальна довжина промислових трубопроводів досягла 1000 км [11]. Середній дебіт нафти однієї свердловини в НГВУ «Охтирканафтогаз» складає 18 т/добу, при середньому по ПАТ «Укрнафта» 3,5 т/добу [26].

На родовищах Охтирського нафтогазопромислового району є 197 проектних свердловин (31% загальної кількості по ПАТ «Укрнафта») з обсягами експлуатаційного буріння 1085 тис. м (35,6% від загальних обсягів по ПАТ «Укрнафта»). Перспективними для дорозвідки є вже відкриті родовища: Західно-Козіївське, Західно-Рибальське «глибинне», Східно-Рогинцівське, Західно-Качанівське, Бугруватівське, Хухринське, Радянське, Ясенівське. Ресурси вуглеводнів тут складають 8,58 млн.т [26].

Пошуково-розвідувальні роботи планується зосередити також на нових високоперспективних площах: Мітяєвсько-Овинівській (2,2 млн. т), Іванівській (1,5 млн. т), Вербівській (1,2 млн. т), Рицинській (1,4 млн. т., в т.ч. Тростянецькій – 1,0 млн. т), Остафіївській (1,67 млн. т). Перспективними є Жолобківська (1,5 млн. т), Черемхівська (1,0 млн. т), Коржівська «глибинна» (5 млн. т), Анастасівська «глибинна» (2,5 млн. т) площі. Крім того, значним резервом є запаси високов'язких нафт Бугруватівського родовища, які становлять 37 млн.т. За розрахунками фахівців наявний сировинний потенціал може забезпечити стабільний видобуток нафти в області на рівні 2-2,5 млн.т/рік протягом 50-60 років. Для їх видобутку необхідне закачування гарячої води в нафтовмісні пласти з метою підтримання високого пластового тиску¹ [26].

Головним підприємством, що здійснює видобуток нафти і газу на території Сумської області, є НГВУ «Охтирканафтогаз» – структурний підрозділ ПАТ «Укрнафта». Крім видобутку, «Охтирканафтогаз» здійснює промислову підготовку, виробництво нафтопродуктів, транспорт вуглеводневої продукції, будівництво об'єктів нафтогазовидобутку. Сьогодні це підприємство забезпечує 50% видобутку нафти і 6% видобутку газу в Україні [11].

Відсепарований видобутий газ частково готується в промислових умовах (Анастасівський цех компресіювання і підготовки газліфтного газу², проводить прийом та підготовку газу для газліфтною експлуатації нафтових свердловин Роменської групи родовищ), а частково подається споживачам за рахунок власного тиску. Більша частина газу (88%) готується до транспортування шляхом компресіювання на Качанівському та Гнідинцівському ГПЗ. Товарний газ поставляється населенню, комунально-побутовим і бюджетним організаціям, а також промисловим споживачам з системою власних газопроводів та системою магістральних газопроводів «Укртрансгазу».

Видобуток нафти в НГВУ здійснюється фонтанним (60 свердловин), газліфтним (52 свердловини) способами; крім того, в 139 свердловинах

¹ З метою залучення коштів для підтримки та нарощування видобутку нафти, укладено договір про спільну діяльність з компанією «LVR» (Канада) по розробці високов'язкої нафти Бугруватівського родовища. За попередніми розрахунками, при залученні до розробки Бугруватівського родовища інвестицій загальним обсягом 30 млн. доларів США додатковий видобуток нафти складатиме понад 2 млн. т, у порівнянні з базовим видобутком, який нині складає 795 тис. т.

² Створений у 1993 р.

працюють штангові глибинні насоси, в 11 свердловинах – електровідцентрові насоси.

Електроенергетика. Сумська область не має значних потужностей для виробництва електроенергії. Частка регіону у виробництві електроенергії в Україні становить 0,4%. Електроенергія власного вироблення становить близько 13% від усієї енергії, що споживається в області; кількість виробленої енергії скорочується (табл. 3.3). По території Сумської області проходять ЛЕП: Зміїв (Зміївська ДРЕС) – Суми – Конотоп – Ніжин і Курськ (Курська АЕС) – Суми.

Таблиця 3.3

Виробництво електроенергії у Сумській області, млн.кВт·год [6, 27, 43, 55]

1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
860	430	320	540	430	438	370,3	481,5	374,5	275,5	344,7

Основні електростанції області – теплові, вони виробляють 99,5% електроенергії області. Найбільші теплові електростанції та теплоцентралі (ТЕЦ) знаходяться у містах Суми, Охтирка, Шостка. За останні роки була завершена реконструкція 1-ї черги Шосткинської ТЕЦ, а також реконструйована тепла та енергетична система у ВАТ «Шосткинський міськмолкомбінат», на ПАТ «СМНВО» була введена в експлуатацію вискоефективна енергетична газотурбіна, що дозволило підприємству на 70% забезпечити власні потреби у енергоресурсах. Як джерело енергії теплові електростанції використовують донецьке вугілля, місцевий та закордонний газ. Станом на 2012 р. в електроенергетиці було зайнято 8321 осіб.

Також на території області працюють чотири малі гідроелектростанції, три з яких продають електричну енергію за «зеленим» тарифом в ДП «Енергоринок». Їх частка у виробництві електроенергії незначна і становить менше 0,5%. Основна їх функція – підтримання заданих рівнів води в річці Псел, яку використовують для потреб промисловості, побуту, поливу та інших господарських і рекреаційних цілей.

Незважаючи на невеликі масштаби галузі, нове будівництво електростанцій в області не проводиться, хоча існуючі ТЕЦ модернізуються, створюються потужності для використання нетрадиційних (альтернативних) джерел енергії. За підсумками 2015 р. ПАТ «Сумиобленерго» придбало у жителів Сумської області 15896 кВт·год електричної енергії, виробленої з сонячних батарей. І хоч у порівнянні з масштабами виробництва та споживання електроенергії це невелика кількість, останнім часом спостерігається тенденція до поступового поширення сонячних батарей на теренах Сумщини [11].

У 2016 р. німецька компанія Global Green Energy підписала меморандум про співпрацю з Тростянецькою міською радою щодо будівництва сонячної електростанції потужністю 50МВт. Будівництво станції мали розпочати у 2017 р.

У Сумській області знаходяться такі підприємства, що спеціалізуються на виробництві та постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря: ПАТ «Сумиобленерго», ТОВ «Сумитеплоенерго», що розташовані в обласному центрі; КП «Глухівський тепловий район»; КП «Теплодар», КП «Теплогарант», що знаходяться в м. Конотоп; КП «Лебединтеплоенерго»; Охтирська філія ТОВ «Брок-Енергія»; КП «Ромнитеплосервіс», КП «Ромникомунтепло»; ТОВ «Шостка-Тепло», ТОВ «Шосткинське підприємство «Харківенергоремонт»; ТОВ «Тепло», що розташоване в м. Білопіль; ТОВ «Теплоенерго», що знаходиться в смт. Краснопілля; КП КРКП «Акватермо», що розташоване в м. Кролевець; КП «Теплокомуненерго», що знаходиться в смт. Липова Долина.

ПАТ «Сумиобленерго» є одним із найбільших підприємств електроенергетичної галузі області, станом на 2013 р. тут працювало 3337 робітників. Основними видами діяльності ПАТ «Сумиобленерго» є постачання електричної енергії за регульованим тарифом, передача електроенергії місцевими (локальними) мережами та виробництво електричної енергії власними ГЕС. Основними видами економічної діяльності підприємства є розподілення та постачання електроенергії, будівництво місцевих трубопроводів, ліній зв'язку та енергопостачання, електромонтажні роботи.

На балансі підприємства знаходиться 37 підстанцій напругою 110 кВ загальною встановленою потужністю трансформаторів 1295,3 МВА, 142 підстанції напругою 35 кВ з встановленою потужністю 603,5 МВА і 7315 трансформаторних підстанцій напругою 6–10/0,4 кВ загальною потужністю 1467,15 МВА. Філії підприємства розміщені майже у всіх крупних населених пунктах Сумської області (Білопіль, Буринь, Глухів, Конотоп, Кролевець, Лебедин, Недригайлів, Путивль, Ромни, Тростянець, Шостка, Ямпіль, смт. Краснопілля). На початок 2015 р. на обслуговуванні ПАТ «Сумиобленерго» знаходилося 541677 абонентів, з них 508689 побутових [61].

ТОВ «Сумитеплоенерго» спеціалізується на виробництві електроенергії та постачанні пари і гарячої води, тут працює 277 робітників. Підприємство надає послуги централізованого опалення та централізованого постачання гарячої води і обслуговує більше 60 тис. абонентів [2].

Комунальне підприємство «Глухівський тепловий район» засноване у 2001 р. Основне його завдання – виготовлення та транспортування тепла до споживача, удосконалення технологій виготовлення та транспортування тепла. Сьогодні на підприємстві працюють: дільниця з ремонту та обслуговування обладнання котельних, дільниця електромонтерів та слюсарів по контрольно-вимірювальним приладам та автоматиці, дільниця з ремонту та експлуатації автотранспорту, дільниця внутрішньо-будинкового

обслуговування. В ремонтний період робітники дільниць займаються підготовкою котельних та теплових мереж до опалювального сезону. Згідно графіку проводяться ремонтні роботи. У 2011 р. на обслуговування перейшли внутрішньо-будинкові мережі, а це 93 будинки та 4556 абонентів. На 01.01.2013 р. облікова кількість штатних працівників основної діяльності складала 132 особи. На балансі підприємства існує 14 котельних з сумарною установленою теплофікаційною потужністю 39 Гкал/год. Розподіл та транспортування тепла до споживача виконується мережею теплопроводів, загальна довжина яких в двотрубному вимірі складає 17,4 км [2].

КП «Теплодар» – одне з підприємств, що розташовується в м. Конотоп та спеціалізується на послугах з постачання пари і гарячої води населенню. Станом на 2013 р. тут працювало 45 осіб. Інше конотопське підприємство – КП «Теплогарант» також надає послуги з постачання пари і гарячої води. Станом на 2012 р. кількість штатних працівників – 83. Підприємство обслуговує близько 13 тис. абонентів [2].

У Лебедині розташовується КП «Лебединтеплоенерго», що спеціалізується на постачанні гарячої води. На підприємстві працює 83 особи [2].

Охтирська філія ТОВ «Брок-Енергія» розпочала свою діяльність у 2007 р. З того часу підприємство спеціалізується на постачанні гарячої пари та гарячої води. Підприємство в основному задовольняє місцеві потреби в тепловій енергії й обслуговує близько 12 тис. абонентів та близько 35 комунальних підприємств. На підприємстві працює близько 95 осіб [2].

КП «Ромнитеплосервіс» спеціалізується на виробництві та постачанні теплової енергії та гарячої води і пари. Станом на 2013 р. на підприємстві працює 33 особи. Інше роменське КП «Ромникомунтепло» здійснює надання послуг з виробництва теплової енергії й постачання гарячої води та пари. Станом на 2013 р. на підприємстві працює близько 40 осіб.

ТОВ «Шостка-Тепло» – підприємство, що спеціалізується на постачанні гарячої води та пари, обслуговує близько 15 тис. абонентів. На підприємстві зайнята порівняно велика кількість працівників – 641 [61]. Інше шосткинське підприємство ТОВ «Шосткинське підприємство «Харківенергоремонт» виникло у 2006 р., і з того часу спеціалізується на виробництві електроенергії, надає послуги з постачання гарячої води, пари, очищення води. Станом на 2013 р. на підприємстві працює 250 робітників.

ТОВ «Тепло» – підприємство, що знаходиться у м. Білопілья і спеціалізується на постачанні пари та гарячої води. Підприємство задовольняє потреби районного центру, а також прилеглих сіл. Станом на 2013 р. тут працювало близько 100 осіб [2].

ТОВ «Теплоенерго», що знаходиться в смт. Краснопілля, спеціалізується на постачанні пари та гарячої води, а також надає послуги з збирання, розподілення та очищення води. На підприємстві працює близько 45 осіб.

КП КРКП «Акватермо», що знаходиться в м. Кролевець виробляє електроенергію та надає послуги з постачання гарячої води та пари. В останні роки підприємство дещо знизило темпи виробництва електроенергії. Станом на 2012 р. на підприємстві налічувалось близько 35 робітників [61].

КП «Теплокомуненерго», що знаходиться в смт. Липова Долина, являє собою мале підприємство, яке задовольняє внутрішні потреби населення в електроенергії та постачанні гарячої води. Станом на 2012 р. на підприємстві працювало 22 особи [2].

3.2. Металургія

У промисловому комплексі Сумської області металургія представлена слабо. Її частка в загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств у 2013 р. складала 5%, але за підсумками 2016 р. – зросла до 7,8% [55]. Станом на 2013 р. у металургії працювало 3190 осіб.

Чорна металургія. Після закриття чавуноливарного заводу «Центролит», чорна металургія в Сумській області представлена лише литвом на сумських ПАТ «СМНВО» (чавунне, сталеве) і ВАТ «Насосенергомаш» (сталеве), ТОВ «Арма-С» у м. Кролевець, ТОВ «Ямпільський ливарно-механічний завод», ПАТ «Роменський завод «Тракторозапчастина», ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «Червоний металіст», ТОВ «Мотордеталь-Конотоп».

Досліджуючи динаміку виробництва продукції металургії за основним видом діяльності – виробництвом сталі, бачимо (рис. 3.1) його суттєве скорочення протягом 2010-2016 рр.

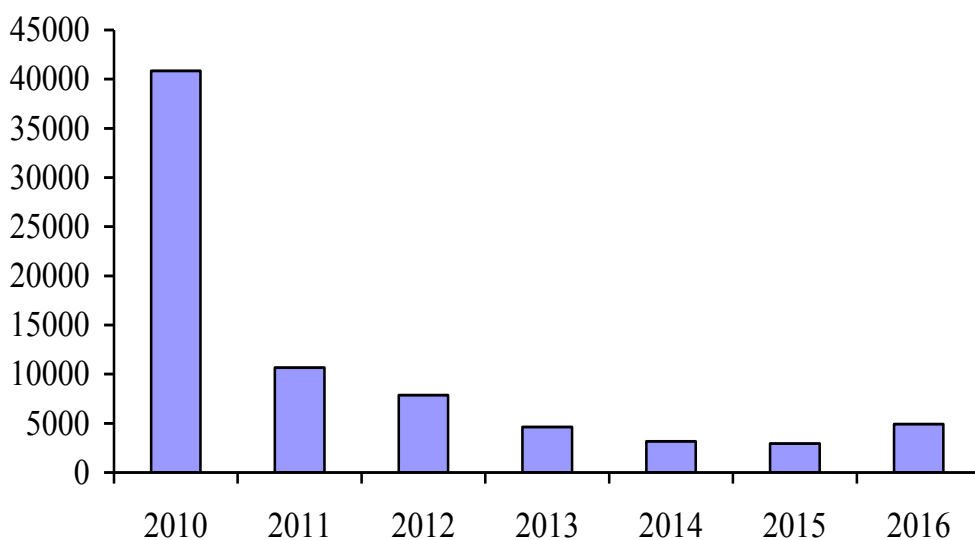


Рис. 3.1. Виплавка сталі у Сумській області, т [55]

Ця тенденція пов'язана зі зменшенням потреб промисловості та населення в продукції металургійної промисловості, інші галузі народного господарства для задоволення потреб у металургійній продукції часто використовують імпортовану сировину.

ВАТ «СМНВО» виготовляє відливки з сірого чавуну і сталей. Для лиття з сірого чавуну застосовуються чавуни наступних марок: СЧ 10 ... СЧ 35 (ГОСТ 1412-85), ЧХ1, ЧХ2, ЧХ3, (ГОСТ 7769-82). Ці відливки призначені для виготовлення деталей атомних насосів, важких компресорів та хімічної апаратури (рис. 3.2), які працюють в умовах агресивних, токсичних, вибухо- і пожежонебезпечних середовищ, високих тисків і широких температурних інтервалів. До готових відливок пред'являються високі вимоги за механічними властивостями і щільністю. Плавка сталі відбувається в дугових печах ДСП-1.5, ДСП-3 [63].



Рис. 3.2. Продукція металургійної промисловості (литва) на ВАТ «СМНВО» [63]

На ВАТ «Сумський завод «Насосенергомаш» діє ливарний цех, потужністю 4000 т литва на рік. Технологічний процес виробництва відливок передбачає виробництво литва із сумішей (ХТС-процес). Для формоутворення і заливки форм встановлена автоматична формувальна лінія компанії Omega Foundry Machinery LTD (Великобританія). Ливарний цех дозволяє виробляти сталеві відливки масою до 2000 кг і чавунні відливки масою до 3000 кг. Використання ХТС-процесу для виробництва литва є гарною практикою при наявності широкої номенклатури відливок [5].

ПрАТ «Ворожбянський машинобудівний завод» спеціалізується на виготовленні великогабаритних збірних конструкцій з металу з цинковим захисним покриттям; виготовленні мобільного устаткування для обробки поверхонь і нанесення захисних металевих покриттів алюмінієм, цинком, латунню, нержавіючої сталлю та ін.; виготовленні різних деталей і нестандартного обладнання із сталей звичайної якості, нержавіючих сталей та

композитних матеріалів (склопластик та ін.). Донедавна підприємство підтримувало тісні стосунки з Білорусією та Росією [68].

ТОВ «Арма-С» у м. Кролевець спеціалізується на виготовленні трубопровідної арматури з сірого чавуну, а саме: крани кульові сталеві муфтові і фланцеві; клапани запірно-регулюючі; засувки клинові сталеві і чавунні; крани шарові з ущільненням метал-метал для робочої температури до 450° (рис. 3.3). Продукція торгової марки «Арма-С» експортується в 7 країн світу: РФ, Білорусь, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Азербайджан, Молдову. Станом на 2013 р. на підприємстві працювало 193 робітники [2].



Рис. 3.3. Продукція підприємства ТОВ «Арма-С» [2]

Конотопське ТОВ «Науково-виробниче об'єднання «Червоний металіст» – одне з провідних підприємств в області з розробки і виробництва не тільки продукції машинобудування, а також виготовлення конструкцій зі сталі. Підприємство безпосередньо виробляє конструкції чавунні та сталеві, деталі й арматуру зі сталі. Останнім часом продукція підприємства вийшла на зовнішній ринок і завоювала міжнародне визнання. Станом на 2013 р. на підприємстві працює близько 1020 робітників [2].

Металургійний цикл на ТОВ «Мотордеталь-Конотоп» бере свій початок з дільниці шихтування. Плавка матеріалу проводиться на обладнанні німецького концерну «ОТТО Junker». Дільниця обладнана індукційними печами ємністю від 2,5 до 10 тонн, що дозволяє підприємству налаштовувати виробничий процес під вимоги замовників з різними потребами. Ливарних цех займає 14 000 тис. м² і спеціалізується на відцентровому литті заготовок (рис. 3.4). У цеху встановлено багатопозиційні карусельно-кокільні і однопозиційні кокільні установки відцентрового лиття. Подібна варіативність ливарного обладнання дозволяє підприємству працювати із замовленнями практично будь-яких обсягів [52].

Кольорова металургія представлена дочірнім підприємством ЗАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат» – «Глухівський кар'єр кварцитів» і кольоровим литвом на ТОВ «Ямпільський ливарно-механічний завод». ДП «Глухівський кар'єр кварцитів» – єдине в Україні підприємство, яке

займається видобутком відкритим способом Баницького родовища високочистих кварцитів (кварцитів з високим вмістом кремнію). Кар'єр поставляв продукцію Запорізькому алюмінієвому та Новолипецькому металургійному комбінатам для виробництва високоякісного кремнію та феросплавів. З 1999 р. продукція кар'єру поставлялася в Польщу. У 2007 р. в кар'єрі було видобуто 4425 тонн продукції, а у 2013 р. – лише 92 тонни.



Рис. 3.4. Плавка шихти і лиття металу на ТОВ „Мотордеталь-Конотоп” [52]

На ТОВ «Ямпільський ливарно-механічний завод» проводиться кольорове лиття (під тиском), здійснюється виробництво гальванічного покриття, деталей з кольорових металів, виробництво металовиробів, лиття з алюмінієво-мідних сплавів [77].

3.3. Машинобудування

Машинобудування, як і металургія, – галузі, де особливо добре помітні процеси деіндустріалізації [26, 28, 29]. За 2010-2016 рр. виплавка сталі у Сумській області скоротилася майже у 10 разів, виробництво будівельних металоконструкцій – у 3,2 рази, інших металоконструкцій – майже у 23 рази, відцентрових насосів – у 6 разів¹ і цей перелік можна продовжувати. Лише у компресоробудуванні спостерігалася певна стабільність виробництва (табл. 3.4).

Машинобудування та металообробка довгий час були найважливішими галузями у структурі промисловості Сумської області, частка машинобудування у загальному обсязі реалізованої промислової продукції починаючи з 2001 р. ніколи не опускалася нижче 25%, а інколи навіть перевищувала 30%. Наприклад, за підсумками 2005 р., машинобудування мало найвищу частку у загальному обсязі реалізованої продукції промислових підприємств (31,8%) і найбільшу

¹ Порівняно з 2005 р. виробництво насосів у Сумській області у 2016 р. скоротилося майже у 38 разів.

чисельність найманих працівників (43,9% від загальної кількості зайнятих у промисловості) [40].

Таблиця 3.4

Виробництво сталі та деяких видів продукції машинобудування [6, 55]

Вид продукції	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сталь, т	40841	10674	7882	4639	3164	2934	4916
Металоконструкції будівельні збірні, т	...	439	299	214	...	168	120
Металоконструкції (крім будівельних) та їх частини, плити, прутки, кутики, профілі, плити та подібні вироби з чорних металів, т	1803	308	75	912	112	79	76
Тканини, ґрати, сітки й огорожі з металевого дроту; металева сітка під штукатурку, т	307	329	361	...	446
Насоси відцентрові для перекачки рідин та підйомники рідин, шт.	3604	1274	1320	1369	796	804	852
Компресори об'ємні поршневі, шт.	566	517	333	198	232	598	355
Клапани керування процесом, клапани запірні, вентилі кульові та інші, т	...	1125	930	433	247	257	464
Устаткування стартове для літальних апаратів; механізми зупинення палубні чи подібні пристрої; устаткування для балансування шин; машини й устаткування спеціального призначення, шт.	...	410	556	800	498	278	4316
Вироби з чорних металів, не віднесені до інших угруповань, т	...	128	125	130	105	86	95

Однак за підсумками роботи обробної промисловості у 2013 р., частка машинобудування у реалізованій промисловій продукції, скоротилася до 20,1%, хоча й залишалася найбільшою серед інших галузей обробної промисловості. Особливих втрат машинобудування зазнало у 2015-2016 рр. За результатами 2016 р. на машинобудування припадає лише 14,8% у вартості реалізованої промислової продукції. Сьогодні за цим показником машинобудування знаходиться лише на третьому місці, поступаючись харчовій (18,7%) і добувній (23,1%) промисловості.

Хімічне машинобудування – головна галузь машинобудування у Сумській області. Незважаючи на кризу останніх років, ПАТ «СМНВО» залишається одним з провідних у Європі машинобудівних комплексів з випуску як окремого обладнання для оснащення хімічних виробництв, так і повнокомплектних технологічних ліній для хімічної промисловості (на всіх хімкомбінатах на території СНД працює обладнання підприємства), а також нафтової, газової, атомної промисловості, енергетики. Підприємство виготовляє технологічне обладнання «під ключ» для хімічного виробництва кальцинованої соди потужністю від 50 до 200 тис. тонн/рік; слабкої азотної кислоти; комплексне технологічне обладнання для виробництва мінеральних добрив; відокремлення природного газу і отримання гелієвого концентрату; комплекси

споруд газорозподілення для отримання етилену та пропілену, паливно-мастильних матеріалів; спирту.

Насособудування представлене атомним насособудуванням на ПАТ «СМНВО», де виготовляються насоси для атомної промисловості (конденсатні насоси, аварійні живильні, насоси систем пожежегасіння, великі відцентрові й осьові насоси для подачі охолоджуючої технічної води). Загальна кількість насосного устаткування, освоєного підприємством, складає більше 90 найменувань.

Інше насособудівне підприємство м. Суми – ВАТ «Сумський завод «Насосенергомаш» спеціалізується на виробництві насосного обладнання для видобутку, транспортування нафти і нафтопродуктів, для теплової та атомної енергетики, житлово-комунального господарства, водопостачання та водовідведення (рис. 3.5).



Рис. 3.5. Насосне обладнання ВАТ «Насосенергомаш» [5]

Підприємства концерну «Nikmas»¹ виробляють і реалізують стаціонарні та пересувні компресорні станції та установки різних модифікацій, автомобільні газонаповнювальні компресорні станції, роторні компресори, насосні агрегати (рис. 3.6).



Рис. 3.6. Компресори концерну «Нікмас» [22]

¹ Концерн заснований у 1994 р. під назвою „Укрросметал”, до його складу входить і ПАТ «Глухівський завод «Електропанель».

Приладобудування у Сумській області спеціалізується на виготовленні автоматичних центрифуг усіх типів, виготовленні приладів та засобів автоматизації, виробництві різноманітних приладів для нафтової, газової, хімічної промисловості (ВАТ «СМНВО»). Компанія «Техно-Маш-Сервіс» – відомий в Україні та СНД виробник широкого спектру формуючої оснастки (мундштуки, шнеки, керна) однострунних, багатострунних і роторних різальних автоматів; також підприємство спеціалізується на металообробці ((профільні конструкції тунельних печей, пічні та сушильні вагонки, повітропроводи для печей та сушарок). Концерн «НІКМАС» виготовляє зварювальні агрегати.

Важке машинобудування представлене виробництвом механічного устаткування, машин спеціального призначення: для металургії, добувної промисловості та будівництва (ВАТ «Червоний металіст»), для переробки сільгосппродуктів промислової арматури для роботи в агресивних середовищах (концерн «НІКМАС», ВАТ «Конотопський арматурний завод», ПАТ «Виробничо-енергетична компанія «Сумигазмаш»), опалювальних піролізних котлів (ПАТ «Глухівський завод «Електропанель»).

ВАТ «Конотопський арматурний завод» є спеціалізованим підприємством з розробки та виробництва сталеві трубопровідної арматури високого тиску, обладнання для видобутку нафти і газу [68]. Підприємство виготовляє сталеву трубопровідну арматуру високого тиску, а також фонтанне обладнання з робочим тиском від 14 до 105 МПа. Фонтанне обладнання застосовується для оснащення свердловин при бурінні та видобутку нафти і газу. Сталева трубопровідна арматура, що випускається заводом, застосовується в технологічних лініях і устаткуванні для виробництва полімерів і мінеральних добрив, в обладнанні для переробки газу, нафти і нафтопродуктів, у хімічній промисловості та інших галузях (рис. 3.7) [21].

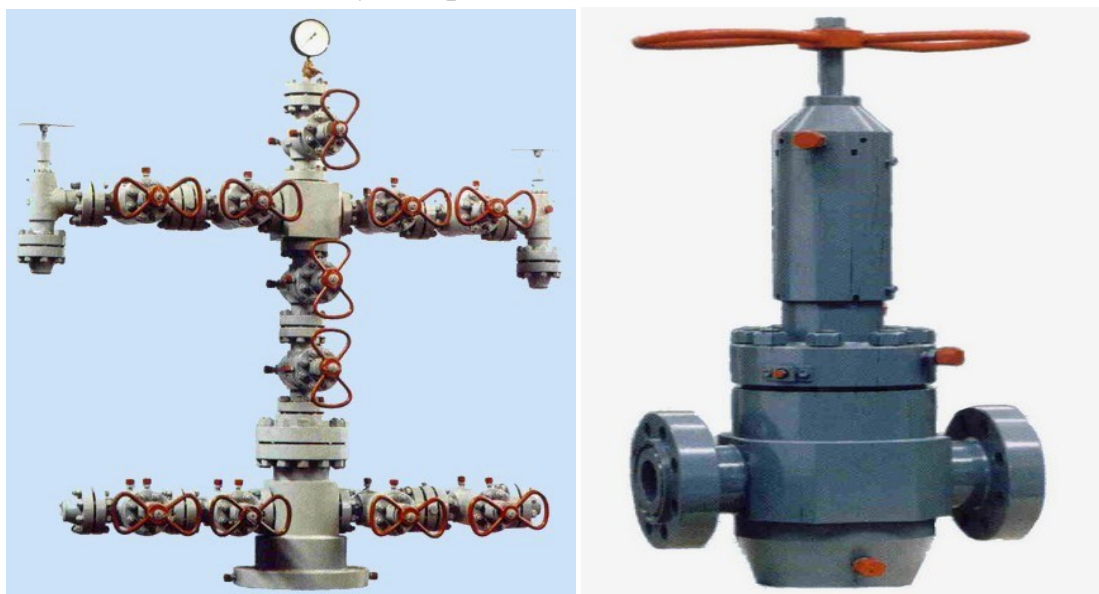


Рис. 3.7. Фонтанна та трубопровідна арматура Конотопського арматурного заводу [21]

Засобами малої металургії ВАТ на «Конотопський арматурний завод» виготовляються поковки з вуглецевої і легованої сталей масою до 2000 кг, об'ємні штампування різної конфігурації масою до 250 кг.

Електротехнічне машинобудування представлене виробництвом електричної низьковольтної апаратури, низьковольтних запобіжників, плівкових електричних обігрівачів (ПВП «Сейм»), електричного обладнання (ПАТ «Глухівський завод «Електропанель»).

ПАТ «Глухівський завод «Електропанель» – одне з провідних підприємств на ринку низьковольтного електрообладнання (рис. 3.8): кранові панелі змінного і постійного струму, індукційні реостати, електроприводи компресорних установок, низьковольтні комплектні пристрої, як у стандартному виконанні за типовими схемами, так і нестандартні за індивідуальними схемами замовника.

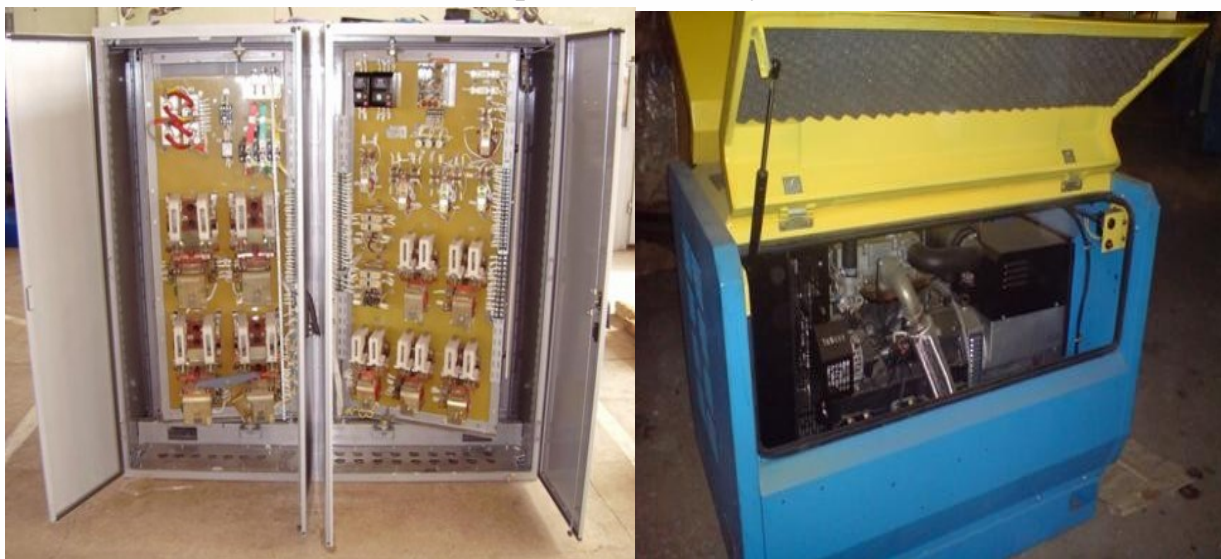


Рис. 3.8. Продукція ПАТ Глухівський завод «Електропанель» [2]

Підприємство освоїло випуск пересувних дизель-генераторних станцій, призначених для використання в якості автономного джерела живлення з напругою у 220 і 380В в межах номінальної потужності 15 кВт [59].

ВАТ «Нафтопромаш» (м. Охтирка) спеціалізується переважно на виробництві супутникових і радіорелейних антен, лінійно-кабельних виробів для телефонного зв'язку (рис. 3.9) [54].

ТОВ «Тростянецький електрозавод» займається виробництвом вимикачів, роз'єднувачів, перемикачів призначених для проведення струмів від 630 до 5000А, напругою до 1200В, які використовуються в сільському господарстві, машинобудівній, гірничодобувній, металургійній, хімічній промисловостях. На підприємстві виготовляють вироби з металу: прес-форми, ливарні форми, вали, шестерні та інші вироби згідно вимог замовника, а також виготовляють деталі з пластмас на гідравлічних пресах і за допомогою термопластавтоматів.

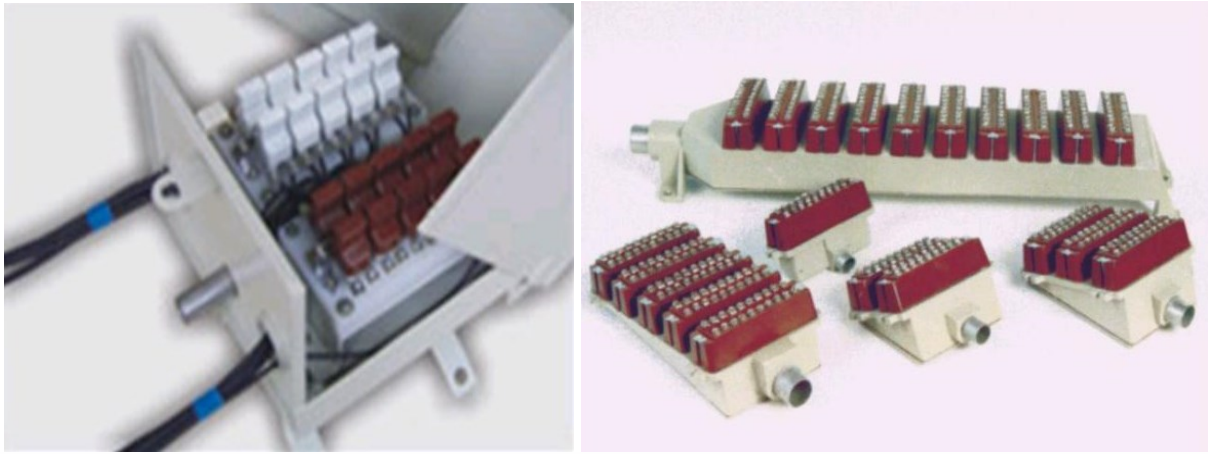


Рис. 3.9. Лінійно-кабельні вироби ВАТ «Нафтопромаш» [54]

Транспортне машинобудування представлене виробництвом деталей для автомобілів, зокрема для двигунів внутрішнього згорання: гільз, блоків циліндрів, поршневих кілець.

ТОВ «Мотордеталь-Конотоп» спеціалізується на виготовленні гільз і блоків циліндрів автомобільних, тракторних, корабельних, тепловозних і стаціонарних двигунів внутрішнього згорання (рис. 3.10). На підприємстві працює 1212 осіб. Виробництво гільз та циліндрів здійснюється по повному замкнутому технологічному циклу, включаючи ливарне (див. 3.2) і механічне виробництво. Лиття виготовляється зі спеціально легованих чавунів, які забезпечують високі експлуатаційні характеристики продукції, яким довіряють такі автогіганти, як «Iveco», «Mercedes-Benz», «Man», «Volvo», «Renault», «Scania», CAT, «Rolls-Royce».

Механічна обробка продукції виконується на багатоцільових токарних та шліфувальних верстатах провідних фірм: «Junker», «Takisawa», «Gildemeister», «Gehring», «Emco», «Nagel» та ін. Продукція підприємства експортується у 35 країн світу.



Рис. 3.10. Продукція ТОВ «Мотордеталь-Конотоп» [51]

ВАТ «Лебединський завод поршневих кілець» спеціалізується на виробництві комплектів поршневих кілець до двигунів автомобілів та компресорів; кілець до двигунів важких мотоциклів, бензопил, човнових моторів, мопедів, різних гідро-, пневмокомпресорів; поршневих кілець для суднових і тепловозних дизелів, бурових установок, двигунів великовантажних автомобілів¹.

Лебединське ТОВ «Укртранспневматика» розпочало свою роботу з 2005 р. і спеціалізується на виробництві гальмівного обладнання для рухомого складу залізниць і метрополітену: гальмівних циліндрів, авторегуляторів, з'єднувальних рукавів.

До транспортного машинобудування умовно можна віднести і ДП Конотопський авіаремонтний завод «АВІАКОН» – сучасне, конкурентоспроможне підприємство, авторитет якого відомий не тільки на Україні, а й далеко за її межами. Сьогодні основними напрямками діяльності підприємства є капітально-відновлювальний ремонт та переобладнання гелікоптерів, ремонт агрегатів вертолітного, приладового, спеціального й радіоелектронного устаткування; виготовлення шлангів високого та низького тиску для вертольотів [68].

Сільськогосподарське машинобудування свого часу було провідною галуззю машинобудування регіону. Багато підприємств виготовляли різні сільськогосподарські машини та устаткування.

Сьогодні головним підприємством цього напрямку є Липоводолинське ТОВ «Завод Кобзаренка»². Свою діяльність підприємство розпочало з виробництва тачок та візків для присадибного господарства, сьогодні ж тут виготовляється 15 видів причепів; 5 видів перевантажувальних бункерів; 10 видів цистерн для води та жижи; зернопакувальне обладнання; розкидачі мінеральних добрив. З 2014 р. завод налагодив виробництво мобільних розчинно-заправочних станцій засобів захисту рослин та рідких добрив, жаток та іншої продукції.

Понад 35% виготовленої техніки експортується в Росію, Білорусь, Польщу, Казахстан, Молдову, Румунію, Угорщину, Литву, Латвію, Словаччину, Фінляндію, Австрію, Болгарію, Чехію. На техніку, яка експортується в Євросоюз, завод має сертифікати ЄС, що дозволяє продавати її під державні субсидії країн Євросоюзу.

¹ Нині серед продукції – комплекти поршневих кілець (від 38 до 355 мм) до двигунів автомобілів ГАЗ-52, ГАЗ-53, ГАЗ-24, «Москвич-412», «ІЖ 2126/Москвич», «Газель», ВАЗ 2101, «Таврія», «КамАЗ», мотоциклів «Дніпро», «Урал», «Мінськ», «Іж-Восход-Юпітер», «ІЖ-Планета», «Java», мопеда «Карпати», бензопилок «Дружба», «Урал», «Тайга», до автомобільних компресорів ЗІЛ-120, ЗІЛ-130, тепловозних і суднових дизелів, бурових установок, холодильного обладнання.

² Завод був заснований у 1993 р., як українсько-німецьке товариство «Флігель», перейменований у «Завод Кобзаренка» у 2008 р.

До сільськогосподарського машинобудування відноситься ПАТ «Роменський завод «Тракторозапчастина», що спеціалізується на виготовленні запчастин для тракторів та автомобілів. Пристрої для аерації зерна виготовляють на ПАТ «Глухівський завод «Електропанель»).

Як бачимо, територіальна та галузева структура машинобудування залишається достатньо диверсифікованою. Крім названих галузей, на багатьох підприємствах виготовляють товари народного споживання: каністри, карнизи, різні види кранів-змішувачів та ін.

На даний час машинобудівна галузь регіону представлена 19 підприємствами (рис. 3.11), разом з тим, протягом 1991-2015 рр. вона зазнала чи не найбільших втрат – 5 машинобудівних підприємств у м. Суми і 15 підприємств у інших населених пунктах регіону зникли з економічної карти Сумської області. Іншою тенденцією стало збіднення галузевої структури машинобудування – повністю зникли підприємства, що спеціалізувалися на електронному й оптичному машинобудуванні, верстатобудуванні, суттєвих втрат зазнало важке машинобудування.

Як приклад, можна навести підприємство ВАТ «Селмі» (у минулому об'єднання «Електрон») – колись одне з провідних підприємств приладобудування. Раніше завод випускав майже 50 видів складних і точних приладів, пристроїв, установок: електронні мікроскопи, апаратуру для електронно-променевого зварювання в вакуумі, прилади препарування, приставки до електронних мікроскопів та іншу продукцію. З товарів народного споживання тут виготовлялись газові балони, подарункові набори, газові й побутові запальнички тощо [27, 43]. Окрім нього, в обласному центрі зникли заводи «Сумсільмаш», «Ремверстат» та інші. В Охтирці припинили існування завод «Промзв'язок» і завод сільськогосподарського машинобудування, так само як і ВАТ «Роменський завод поліграфічних машин», що був єдиним підприємством в Україні та СНД з виробництва паперорізальних машин. Його долю повторив і Роменський завод автоматичних телефонних станцій.

У Лебедині раніше існував завод «Темп», який спеціалізувався на випуску продукції для сільського господарства і м'ясомолочної промисловості (вакуумні і відцентрові насоси та агрегати), а також тут вироблялися насоси для перекачування бензину, насоси для винних заводів. Також припинив свою діяльність Лебединський завод станкових вузлів – у минулому він спеціалізувався на металообробці і виготовленні інструментів. Зупинилися чи суттєво зменшили виробництво й багато інших підприємств: конотопські «Побутрадіотехніка», «Червоний металіст», дослідно-експериментальний завод «Райдуга»; ВАТ «Білопільський машинобудівний завод», Шосткинський завод «Фотомаш», Глухівський завод автомобільних причепів і багато інших.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

Види машинобудування:










-  - насосне
-  - нафтохімічне
-  - устаткування для легкої, харчової та поліграфічної промисловості
-  - ремонтне
-  - авіабудування
-  - приладобудування
-  - сільськогосподарське
-  - металургія та металообробка
-  - електротехнічне та електронне приладобудування
-  - компресорне
-  - транспортне



Рис. 3.11. Територіальна структура машинобудівного комплексу Сумської області станом на 2013 р.

3.4. Хімічна, нафтохімічна і фармацевтична промисловість

Хімічна промисловість є галуззю спеціалізації Сумської області та за часткою в обсязі реалізованої промислової продукції – 8,3% (2016 р.) – займає четверте місце у промисловому комплексі регіону. Ще 1,6% припадало на виробництво фармацевтичних продуктів і препаратів, 4,9% – на виробництво гумових та пластмасових виробів і 0,1% на продукцію нафтопереробки¹. У цій галузі зайнята значна кількість працівників – близько 9 тисяч осіб (станом на 2013 р.).

На території Сумської області представлені наступні галузі хімічної промисловості: основна хімія, хімія органічного синтезу, побутова, малотоннажна хімія, виробництво лакофарбових матеріалів, пластмасових виробів, фармацевтична хімія та інші (табл. 3.5). Основні промислові підприємства знаходяться у м. Суми: ПАТ «Суміхімпром», ТОВ «Виробниче об'єднання «Полісан», ТОВ «Сумський завод гумотехнічних виробів», ТОВ «Андрекс», ТОВ «Кусум Фарм», ДП «Сумська біологічна фабрика» [37, 38].

Таблиця 3.5

Виробництво деяких видів продукції хімічної промисловості

Вид продукції	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сульфіді, сульфіти та сульфати, т	2114	2233	24178
Фарби та лаки на основі акрилових або вінілових полімерів, у водному середовищі, т	18812	1232	1387	2383	2762	3831	...
Фарби та лаки на основі поліефірів, акрилових і вінілових полімерів, у неводному середовищі; розчини, т		19466	18748	21122	21116	19369	21764
Засоби миючі та засоби для чищення, т	6594	7012	8282	8524	...
Гума тверда в усіх формах та вироби з неї, т	227	732	839	2334	305	111	85
Плити, листи, плівка, фольга і стрічки з пластмас, неармовані або нез'єднані з іншими матеріалами, т	157	...	1383	1514	2489	1857	2730
Бутлі, пляшки, флакони, фляги та подібні вироби з пластмас, млн.шт	...	16,9	19,1	16,6	16,1	15,8	9,1

Провідним хімічним підприємством області залишається ПАТ «Суміхімпром», засноване у 1954 р. Нині підприємство спеціалізується на виробництві мінеральних добрив, коагулянтів та добавок до цементу, кислот, двоокису титану та інших видів хімічної продукції.

Іншим підприємством хімічної промисловості є ТОВ «Виробниче об'єднання «Полісан» – одна з провідних компаній на українському ринку лакофарбових матеріалів, барвників, пігментів, сухих будівельних сумішей та ін.

¹ Таким чином частка хімічної, нафтохімічної і фармацевтичної промисловості у загальній вартості реалізованої промислової продукції (14,7%) за підсумками 2016 р. майже зрівнялася з часткою машинобудування – 14,8%.

Підприємству належить продукція відомих торгівельних марок Maxima™, Farbex™, Delfi™, DekArt™ (рис. 3.12).



Рис. 3.12. Продукція ТОВ «Виробниче об'єднання «Полісан»

Впроваджена на підприємстві система управління якістю згідно із стандартом ISO 9001:2009 дозволяє стабільно випускати якісну продукцію, забезпечуючи контроль на усіх етапах її виробництва. Підприємство має добре налагоджену мережу дистрибуції, яка забезпечує наявність асортименту продукції по усій території України, а також в Грузії і Молдові.

ТОВ «Сумський завод гумотехнічних виробів» спеціалізується на виробництві формових та неформових гумотехнічних виробів, клеїв, лінолеуму. Підприємство пропонує широкий вибір техпластин різного призначення, гумові кільця круглого перетину, ущільнювачі, гумові прокладки для рейкової колії, трубки технічні, шнури, діелектричні килими, гумово-металеві вироби, невулканізовані гумові суміші різних марок, клеї марок 88-СА, 88-НП, килимки і доріжки для автомобілів та автобусів (рис. 3.13). Підприємство підтримує тісні промислові відносини з Литвою, Польщею. На підприємстві працює 90 осіб [68].

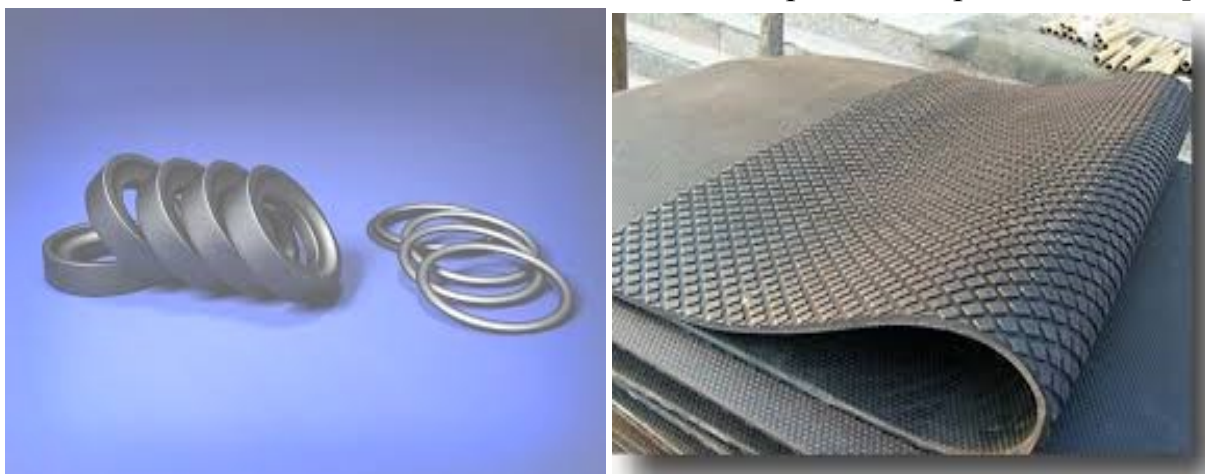


Рис. 3.13. Продукція підприємства ТОВ «Сумський завод гумотехнічних виробів» [2]

Також в обласному центрі розміщується невелике ТОВ «Андрекс», що працює на ринку України з 2001 р. Тут виробляють одноразовий посуд з первинного полістиролу. Продукція підприємства користується постійним

попитом в Україні, Росії, Казахстані, Прибалтиці. У ТОВ «Андрекс» працює близько 20 робітників [2].

Хімічний комплекс м. Суми доповнює хіміко-фармацевтична галузь, представлена ТОВ «Kusum Pharm» – сучасним підприємством¹ з виробництва нестерильних лікарських засобів у твердих дозованих та рідких нестерильних лікарських формах для перорального застосування. На цьому заводі виробляють генеричні лікарські засоби різних фармакологічних груп, багато з яких у минулому були відсутні на фармацевтичному ринку України (рис. 3.14).



Рис. 3.14. Продукція ТОВ «Кусум Фарм» [82]

Фармацевтична компанія «Kusum Pharm» спеціалізується на розробці та виробництві лікарських засобів, призначених для лікування пацієнтів із серцево-судинними, гастроентерологічними і ендокринними (зокрема, цукровий діабет) захворюваннями. Як відомо, ці захворювання є найбільш поширеними в Україні. Продукція заводу в основному орієнтована на ринок України та країн СНД. На підприємстві працює 65 осіб [2], на сьогодні в МОЗ України зареєстровано більше 60 лікарських засобів цього виробника [82]. Компанія планує охопити не менше 5% ринку фармацевтичного ринку України [27].

Державне підприємство Сумська біологічна фабрика – єдине підприємство в Україні, що виробляє весь спектр продукції для захисту тварин від таких особливо небезпечних захворювань як сибірка, сказ, туберкульоз, чума свиней, чума птиці, лептоспіроз, міксоматоз, геморагічна хвороба кролів та ін. (рис. 3.15), на сьогодні суттєво скоротило випуск продукції. Також підприємство здійснює оптову торгівлю фармацевтичними товарами.

Інший центр хімічної промисловості Сумської області – м. Шостка. Тут функціонують казенні підприємства «Шосткинський казенний завод «Імпульс» та «Шосткинський казенний завод «Імпульс», ТОВ «Плюс ЛДТ», ТОВ «Фармхім», ТОВ фірма «Укрпромуrowadження ЛТД», ВАТ «Шосткинський завод хімреактивів».

¹ Будівництво заводу «Kusum Pharm» розпочалося у 2005 р. після придбання індійськими інвесторами об'єкту незавершеного будівництва у місті Суми. У серпні 2009 р. завод було введено в експлуатацію.



Рис. 3.15. Продукція ДП «Сумська біологічна фабрика»

Казенне підприємство «Шосткинський казенний завод «Імпульс» – єдине в Україні підприємство з випуску капсульної продукції та засобів ініціювання зарядів вибухових речовин для гірничодобувної та вугільної промисловості, геологорозвідки, нафтогазовидобування, будівництва та металургії, видобутку нерудних матеріалів, а також піротехнічних виробів, у т.ч. феєрверків (рис. 3.16). На заводі зайнята значна кількість працюючих – 3345 [20].



Рис. 3.16. Продукція Шосткинського казенного заводу «Імпульс» [20]

Шосткинський казенний завод «Зірка», як основний вид продукції, виробляє порох (димний порох усіх марок, трубчастий і зернистий порох на основі нітроцелюлози, а також піроксиліновий, мисливський, спортивний порох і порох до стрілецької зброї – усього понад 80 найменувань), заряди для класичної артилерії, вибухові речовини, детонатори та іншу продукцію оборонного призначення.

Крім того, завод випускає продукцію загального призначення: електроізоляційні матеріали на основі слюди, нітроцелюлозні лакофарбові вироби (нітролаки і емаль для внутрішньої і зовнішньої роботи на різноманітних поверхнях), товари побутової хімії (миючі засоби, розчинники, клеї, спецфарби, автошампуні, універсальний технічний миючий засіб для очищення зовнішньої поверхні двигунів, промислових апаратів, транспортних засобів тощо).

У Шостці також розташоване ТОВ «Плюс ЛДТ», де виробляють аморфні та металізовані поліетилететфталатні плівки, клейові плівки для авіа- і автомобілебудування, більше 30 видів одно- і двосторонніх клейких стрічок з нанесенням логотипу замовника. Інше шосткинське ТОВ «Галант» виробляє світловідбиваючі та фотолюмінісцентні матеріали, алюмінієві та двосторонні скотчі, надає послуги з нанесення різних шарів на рулонні матеріали, різання рулонних матеріалів, дублювання матеріалів.

ТОВ «Фармхім» є високотехнологічною хіміко-фармацевтичною компанією, яка розташована у Шостці. Тут ведуться роботи з розробки і впровадження у виробництво технологій отримання активних фармацевтичних інгредієнтів (лікарських субстанцій), а також допоміжних речовин для фармацевтичної промисловості з урахуванням сучасних вимог до фармацевтичної розробки. Підприємство безпосередньо виробляє АФІ субстанції, проміжні продукти для виробництва, продукцію тонкого органічного синтезу, різні хімічні сполуки високої якості.

Колись потужне ПАТ «Шосткинський завод хімреактивів» сьогодні виробляє фенолформальдегідні смоли, автомобільні електроліти, барвники та іншу продукцію для виробництва медичних препаратів і медико-біологічних досліджень, продукти органічного синтезу, відбілюючі речовини, фосфорну, оцтову кислоту та поліфосфорні кислоти, метанол, полімери складних ефірів та іншу хімічну продукцію.

Шосткинське ТОВ фірма «Укрпромуrowadження ЛТД» спеціалізується на виробництві лаків та фарб, хімічної продукції для промислових цілей, пластин, труб і профілів з пластмас.

Третім за значимістю центром хімічної промисловості (рис. 3.17) є м. Конотоп [57] (Конотопська філія ЗАТ «Інфузія» і ТДВ «Радуга») до якого тяжіє ДП «Попівський експериментальний завод» (с. Попівка Конотопського району).

Конотопська філія ЗАТ «Інфузія» – залишок цеху медичних препаратів ВАТ «Конотопм'ясо». З лікарських засобів сьогодні підприємство виробляє медичну консервовану жовч у пляшках. У перспективі підприємство планує відновити переробку ендокринно-ферментної та інших видів тваринної сировини для виробництва лікарських засобів, збільшити обсяги виробництва, розширити асортимент медпрепаратів за рахунок інвестування власних коштів у розвиток виробництва та впровадження нових технологій [68].

ТДВ «Радуга» виробляло пральні порошки і порошкоподібні миючі засоби, засоби для миття посуду та килимів, відбілюючі засоби для текстилю, пластилін, товари побутової хімії. Зараз підприємство перебуває у стадії реорганізації.

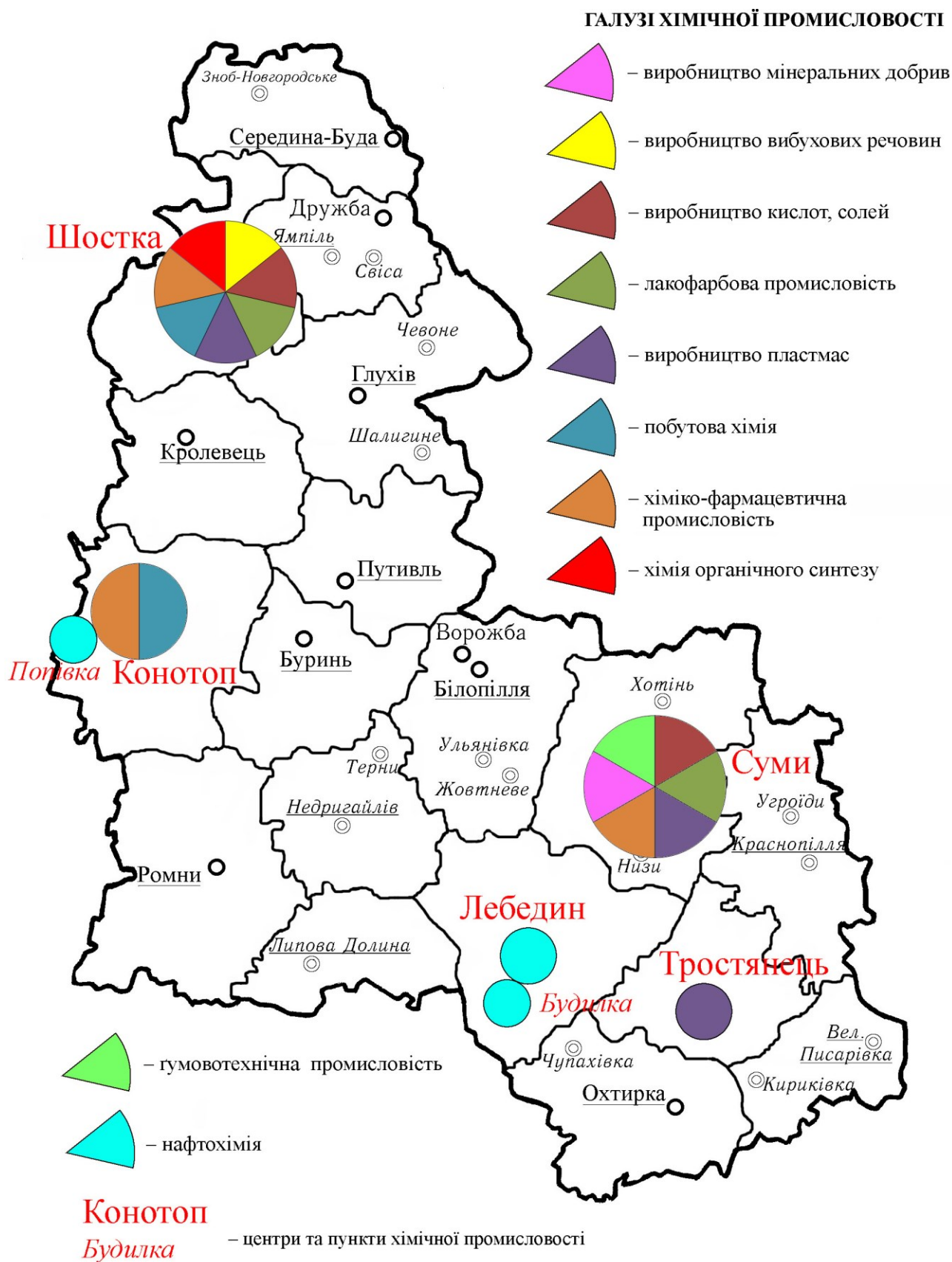


Рис. 3.17. Територіальна і галузева структура хімічної промисловості Сумської області

ДП «Попівський експериментальний завод», розташований у с. Попівка Конотопського району останнім часом виробляв компонент антидетонаційної добавки для бензинів.



Рис. 3.18. Продукція СП «ЛЕОЛ-LP» [42]

Нафтохімія області представлена спільним українсько-чеським підприємством «ЛЕОЛ-LP»¹ (м. Лебедин), яке випускає широкий спектр моторних, трансмісійних і промислових мастил під торговою маркою «ЛЕОЛ» (рис. 3.18).

3.5. Промисловість будівельних матеріалів

Промисловість будівельних матеріалів є однією із затребуваних галузей, яка володіє достатньою сировинною базою. Основна продукція галузі в Сумській області – це цегла керамічна, блоки та цегла з цементу, столярні вироби, паркет, лінолеум, тротуарна плитка. Галузь представлена підприємствами, що виготовляють залізобетонні вироби і конструкції, силікатну цеглу, будівельні матеріали та іншу продукцію.

Частка промисловості будівельних матеріалів у структурі реалізованої промислової продукції в Сумській області за підсумками 2013 р. становила 6%, у цій галузі зайнято 4900 осіб. Питома вага продукції будівельних матеріалів у загальному обсязі виробленої продукції промисловості в області – 3% (2013 р.).

Аналізуючи динаміку виробництва продукції будівельної промисловості за видами економічної діяльності (табл. 3.6), слід відзначити, що найвищі показники в останні роки демонструвало виробництво невогнетривкої керамічної цегли, хоча був незначний спад виробництва у 2009 р. (до 71,7 млн.шт ум. цегли), станом на 2013 р. цей показник сягнув відмітки 107,4 млн.шт. Виробництво блоків та цегли з цементу у докризовий період демонструвало найвищі обсяги виробництва – 113,3 млн. шт. у 2007 р.), у 2009 р., як і у інших

¹ Колишнє ТОВ «Лебединський нафтомаслозавод».

галузях, обсяги виробництва знизилися до показника 69,9 млн.шт, з тих пір галузь демонструвала щорічний спад виробництва, який увінчався мінімумом показника у 2013 р. (26,1 млн. шт. ум. цегли). Ту саму тенденцію мало і виробництво вапна, у докризовий час в Сумській області його виробляли 98,5 т (2007 р.), у 2009 р. обсяги виробництва будівельного вапна знизився до 49 т, а у 2013 р. до 36,6 тонн на рік.

Таблиця 3.6

Виробництво деяких видів продукції промисловості будівельних матеріалів [6]

Вид продукції	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Цегла невогнетривка керамічна будівельна, млн. шт. ум. цегли	85,4	88,3	97,3	99,7	71,7	83,7
Блоки та цегла з цементу, штучного каменю чи бетону, млн. шт. ум. цегли	82,9	85,2	113,3	108,6	69,9	68,5
Вапно, тис. т	79,2	80,4	98,5	94,3	49,0	57,0
Елементи конструкцій збірні з цементу, бетону чи штучного каменю, тис. м ³	20,9	23,8	29,2	37,9	21,5	17,4

Після переходу статистичної звітності у промисловості будівельних матеріалів на нові одиниці (тис. т замість шт. ум. цегли). Порівнювати обсяги виробництва можна лише за останні роки (табл. 3.7). Відзначаємо припинення виробництва вапна в області у 2015 р.

Таблиця 3.7

Виробництво продукції промисловості будівельних матеріалів за 2011-2016 рр. [55]

Вид продукції	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Цегла невогнетривка керамічна будівельна, тис. м ³	196,5	197,7	215,8	174,2	233,4	265,9
Блоки та цегла з цементу, бетону або штучного каменю, тис. т	81,0	91,1	54,5	5,2	35,4	37,4
Вапно, тис. т	76,0	57,4	36,6	...	—	—
Елементи конструкцій збірні з цементу, бетону або каменю штучного, тис. т	33,5	37,9	37,2	38,9	41,4	48,3
Розчини бетонні, готові для використання, тис.т	49,2	147,1	187,0	196,8	150,0	201,5

Промисловість будівельних матеріалів в Сумській області представлена багатьма підприємствами: ТОВ «БВК компанія «Федорченко», ТОВ АП «Прогрес-Технологія», ТОВ «Силікатобетон», ТОВ «Керамейя», ТОВ «Альфасистембуд», Будівельно-монтажне підприємство «Хімбуд-2», ДОЧП ПАТ «Сумбуд» у м. Суми; ТОВ «Конотопський завод «Буддеталь» у м. Конотоп; ПП ВФ «Будрезерв» у м. Ромни; ТОВ «Галант», ТОВ «Плюс ЛТД» у м. Шостка; ДП ВАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат «Глухівський кар'єр кварцитів» у с. Баничі Глухівського району (постачає щебінь для дорожнього будівництва); ТОВ «Агробудмат» у с. Раки Конотопського району; ТОВ «Михайлівські вогнетриви» у с. Михайлівське Краснопільського району; ПрАТ «Кролевецький завод силікатної цегли» у м. Кролевець; ТОВ «Лебединський райагробуд» у м. Лебедин; Філія ПрАТ з іноземними інвестиціями

«Слобожанська будівельна кераміка» у с. Плавинище Роменського району; ПАТ «Сумиагропромбуд» (Заруцький вапновий завод) Глухівського району; ТОВ «Шатрищенський цегельний завод» у с. Шатрище Ямпільського району.

В обласному центрі виділяється «Будівельна виробничо-комерційна компанія «Федорченко» – багатогалузеве підприємство, основним напрямом діяльності якого є не лише будівництво, а й власне виробництво будівельних матеріалів: керамічної цегли, залізобетонних конструкцій, столярних виробів (рис. 3.19).



Рис. 3.19. Продукція підприємства ТОВ «БВК «Федорченко» [2]

ТОВ АП «Прогрес-Технологія» – сумське підприємство, що було засноване у 1995 р. Сьогодні воно спеціалізується переважно на виробництві блоків та цегли з цементу, штучного каменю чи бетону будівельного. Підприємство задовольняє переважно потреби місцевого населення. Кількість штатних працівників – 110 [2].

ТОВ «Силікатобетон» – один з найпотужніших в Україні виробників сучасних, якісних і екологічно чистих стінних будівельних матеріалів і один з флагманів з виробництва пористого бетону автоклавного твердіння (газобетон). Цей вид будівельних матеріалів є найперспективнішим у будівельній галузі.

ТОВ «Керамейя» спеціалізується на виробництві клінкерної керамічної цегли – облицювального стінного матеріалу, який займає найвищий якісний сегмент серед будівельних матеріалів. Продукція підприємства сертифікована в системі УкрСЕПРО, ISO 9001:2009 та у системі європейської сертифікації виробництва. «Керамейя» – це бренд, що об'єднує декілька напрямів виробництва керамічних матеріалів. Під брендом «КлінКерам» випускається клінкерна керамічна цегла виробництва ТОВ «Керамейя», а під брендом «БрукКерам» випускається клінкерна керамічна бруківка (рис. 3.20). Підприємство постачає свою продукцію у Польщу та Білорусь.

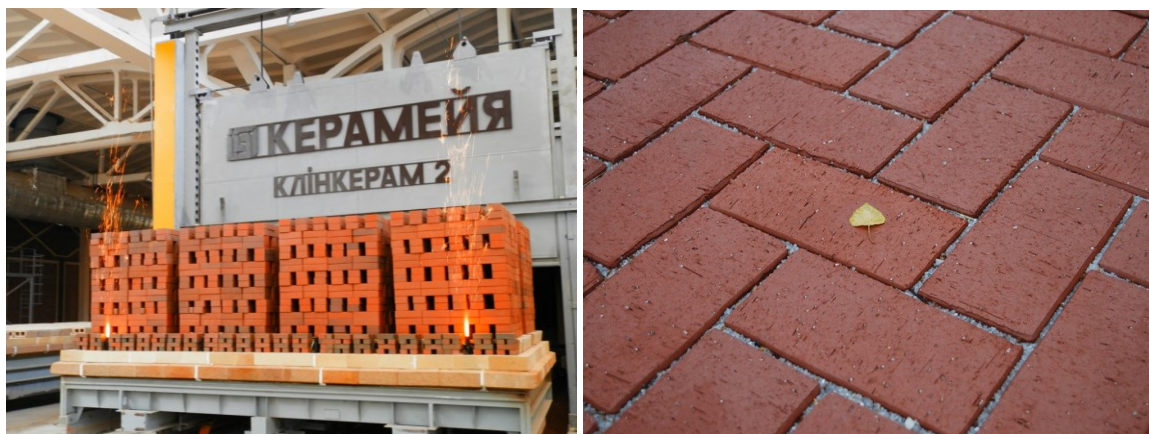


Рис. 3.20. Продукція ТОВ «Керамейя»: цегла клінкерна (зліва), бруківка клінкерна керамічна

ТОВ «Конотопський завод «Буддеталь» виробляє вироби з бетону для будівництва, вікна, двері балконні та їхні рами дерев'яні, двері з інших матеріалів, їхні рами та пороги дерев'яні. Сьогодні підприємство значно знизило обсяги виробництва. Станом на 2013 р. тут працювало 43 робітники [2].

ПП ВФ «Будрезерв» виробляє керамічну цеглу, блоки, формовані з важкої глини для мурування, черепицю та інші будівельні вироби з випаленої глини. Підприємство підтримує виробничі відносини з Польщею та Білоруссю.

Уже згадане вище шосткинське ТОВ «Галант», крім хімічної продукції, спеціалізується на виробництві теплоізоляційних, звукоізоляційних матеріалів та електроізоляційних матеріалів.

ДП ВАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат» Глухівський кар'єр кварцитів у с. Баничі Глухівського району спеціалізується не тільки на виробництві кварцитів, а й будівельного щебеню, гальки, гравію, крихт, гранул та порошку з іншого каменю.

Підприємство ТОВ «Агробудмат», що знаходиться у с. Раки Конотопського району (рис. 3.21), виробляє будівельну керамічну цеглу, блоки, формовані з важкої глини, для мурування, черепицю та інші будівельні вироби з глини. Підприємство задовольняє переважно внутрішні потреби Сумської області.

ТОВ «Михайлівські вогнетриви» є традиційним виробником легковагових вогнетривких виробів. Вони створюються з високоякісної сировини, є високоефективним теплоізолятором та екологічно чистим продуктом. Підприємство безпосередньо виробляє вогнетривкі теплоізоляційні вироби, вогнетривку цеглу, шамотний вогнетривкий заповнювач. Продукція реалізується енергетичним підприємствам України, Польщі та інших країн близького зарубіжжя.

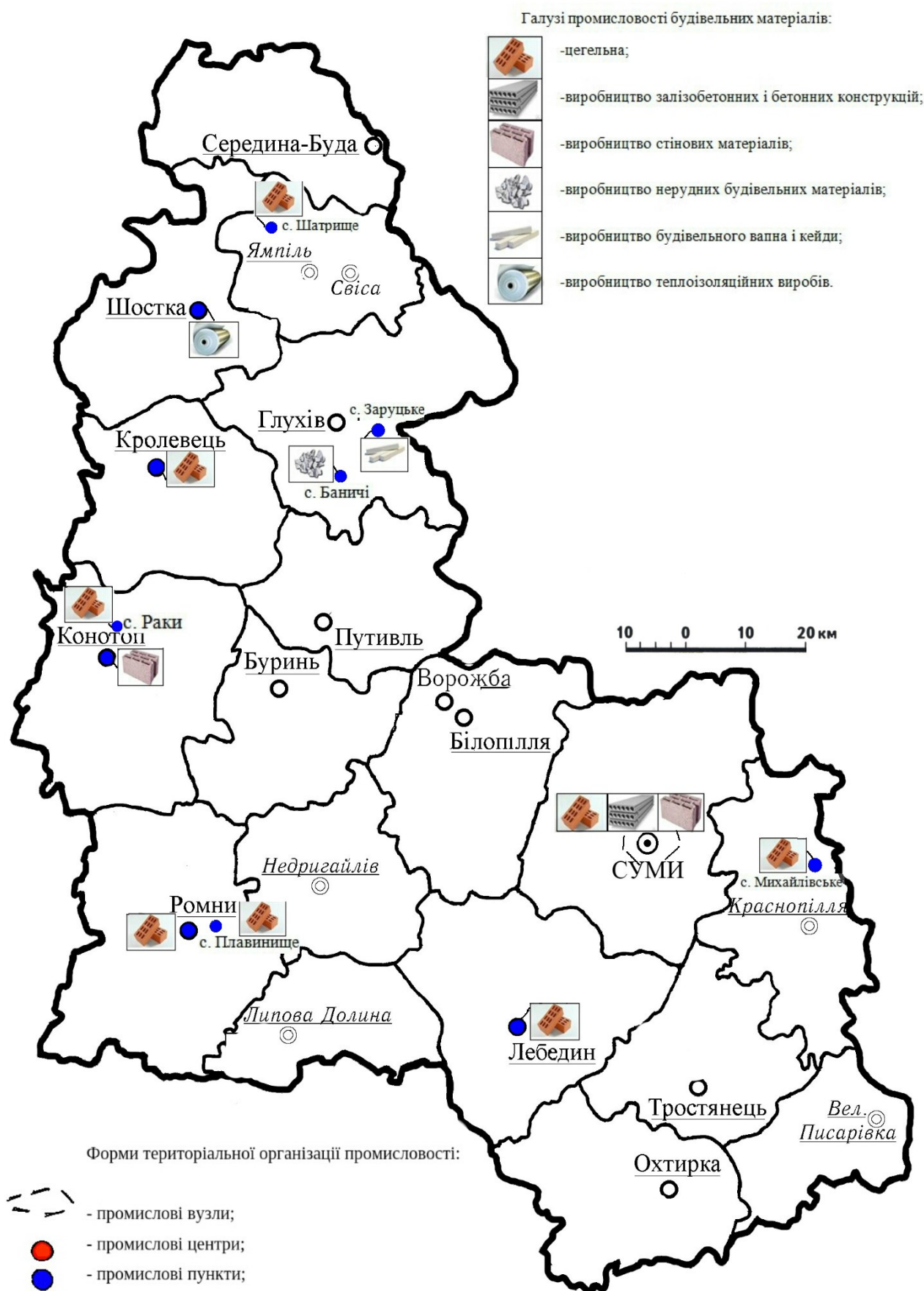


Рис. 3.21. Територіальна структура промисловості будівельних матеріалів

ТОВ «Лебединський райагробуд» виробляє такі види продукції: будівельну керамічну цеглу, черепицю, блоки, формовані з важкої глини, для мурування, будівельні вироби з обробленої глини. Підприємство також надає послуги з будівництва доріг.

Філія «СБК-Ромни» ПрАТ з іноземними інвестиціями «Слобожанська будівельна кераміка» – потужне підприємство, що розміщується у с. Плавинище Роменського району і спеціалізується на виробництві керамічної лицьової цегли. Підприємство було засноване у 1997 р. на базі існуючого виробничого комплексу, побудованого болгарськими фахівцями у 1989 р. за участю американського фонду Western NIS Enterprise Fund і Сумського комбінату стінових матеріалів. Після проведення капітальної модернізації заводу французькою компанією OCI (CERIC), у 1998 р. відбувся запуск першої лінії виробництва, а в 2001 р. була запущена друга виробнича лінія.

На сьогоднішній день 99,8% продукції заводу складає лицьова керамічна цегла: 10 видів цегли для облицювання фасадів і до 45 видів на замовлення, а також тенісист – спеціальне покриття для тенісних кортів. Технологія виробництва цегли на заводі включає пластичне формування, сушку в камерних сушарках, випалювання в тунельних печах. Виробництво обладнане сучасним високотехнологічним обладнанням німецьких, французьких та італійських виробників. У 2007 р. компанією СБК за підтримки ЄБРР, розпочато масштабну двоетапну модернізацію підприємства, яка була завершена в 2010 р. Сьогодні на заводі випускають 60 млн. шт. цегли на рік [12].

Заруцький вапновий завод¹ має давню історію; за всю історію існування заводу, – більше 75 років, було видобуто близько 17 млн. т. корисних копалин, перероблених у свою чергу на необхідні господарству товари. Завод розташований в безпосередній близькості від покладів крейди, які є основною сировиною для роботи підприємства. Заруцьке крейдиане родовище входить до десятки найбільших родовищ крейди на території України. Поклади крейди характеризуються високою якістю (частка карбонату кальцію CaCO_3 становить 97,64-99,00%) і відносяться до класу «А».

Сьогодні для видобутку сировини розробляється ділянка у Глухівському районі загальною площею 20 га, де зосереджено близько 53 млн. т. сировини. З 2007 по 2009 рр. підприємство було модернізовано, – був побудований цех переробки, сушіння та подрібнення крейди потужністю 60 тис. тонн товарної продукції на рік з можливим збільшенням обсягів виробництва у два рази. У 2010 р. була запущена технологічна лінія з виробництва гідрофобізованої тонкоподрібненої крейди.

¹ Нині виробнича ділянка ПАТ «Суміагропромбуд».



Рис. 3.22. Виробництво крейди на Заруцькому вапновому заводі [1]

ТОВ «Шатрищенський цегельний завод», що розміщений у с. Шатрище Ямпільського району, був заснований у 2002 р. і на даний час виробляє екологічно чисту облицювальну цеглу, керамічні порожнисті блоки. Завод у своєму складі має ділянку глинопереробки з глинозапасником, формувальне відділення (дві лінії пластичного формування цеглин-сирцю), тунельні сушила, ділянку садіння цегли-сирцю, тунельну піч для випалювання цегли з автоматичною системою управління газовими пальниками, ділянку упаковки готової продукції, ремонтно-механічну і автотранспортну ділянки. Випалення цеглини робиться в тунельній печі на природному газі.

3.6. Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість

Лісова промисловість включає галузі, що різняться між собою технологією виробництва і призначенням готової продукції. Основні з них – лісозаготівельна, деревообробна, лісохімічна, целюлозно-паперова (рис. 3.23).

Лісозаготівельна промисловість проводить лісосічні роботи, вивозить деревину та здійснює її первинну обробку. Продукцією лісозаготівельної промисловості є ділова деревина (її використовують у фанерному, тарному і целюлозному виробництві, у будівництві, гірничодобувній промисловості) та дрова (використовують як паливо й сировину в лісохімічній промисловості). Ця галузь розвивається там, де наявні лісові ресурси [8].

Деревообробна промисловість здійснює переробку деревини й виготовляє широкий асортимент матеріалів і готових продуктів (пиломатеріали, деревні плити для потреб будівництва, заготовки й деталі для вагоно-, авто-, суднобудування, дерев'яну тару, меблі та ін.). Вона включає механічну (лісопильне, тарне, меблеве виробництво) та хіміко-механічну (фанерне, деревноплиткове виробництва) обробку деревини.

Целюлозно-паперова промисловість хімічно переробляє деревину на волокнисту масу, що є сировиною для виготовлення целюлози, паперу, картону, штучного волокна, пластичних мас тощо; значна частина целюлози йде також на виробництво вибухівки. Технологічні процеси галузі пов'язані з хімічною

переробкою деревини та відходів лісового господарства, лісозаготівель, деревообробки [46].



Рис. 3.23. Територіальна структура лісової та деревообробної промисловості

Лісова та деревообробна промисловість в Сумській області зорієнтовані на переробку місцевої та привізної сировини. Основними галузями є лісозаготівельна та деревообробна; основний лісозаготівельний район – поліська частина області. Заготовка деревини проводиться в Охтирському, Глухівському, Краснопільському, Кролевецькому, Конотопському, Тростянецькому, Лебединському, Роменському, Сумському, Середино-Будському, Ямпільському районах. Більшу частину товарної продукції дає деревообробна промисловість.

За обсягами реалізованої промислової продукції галузь станом на 2010 р. мала частку 4,1%, у т.ч. виробництво меблів – 3,1%. У 2016 р. питома вага продукції галузі в загальному обсязі виробленої продукції промисловості в області зменшилася до 3,1%, у т.ч. виробництво меблів – 1,1%. В галузі працює близько 4025 осіб (2013 р.).

Аналізуючи динаміку виробництва продукції лісової та деревообробної промисловості за видами економічної діяльності (табл. 3.8), слід відмітити, що у докризовий етап лідерами зростання обсягів виробництва було виробництво брусків, планок та фризів для підлоги, а також виробництво дерев'яних піддонів. Саме виробництво піддонів демонструвало найбільші темпи зростання виробництва (максимум у 2015 р. – 312,9 тис. шт.). А ось виробництво розпиляної деревини, брусків, планок та фризів для підлоги в останні роки зменшили темпи свого виробництва майже вдвічі в порівнянні з докризовим етапом. Частково це пов'язано з тим, що ліси в Сумській області відіграють важливу екологічну функцію і мають обмежене експлуатаційне значення.

Таблиця 3.8

Продукція лісової, деревообробної та целюлозно-паперової промисловості за 2010-2015 рр. [6, 55]

Вид продукції	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Деревина уздовж розпиляна, завтовшки більше 6 мм, тис. м ³	96,4	106,5	60,5	81,1	72,8	79,1	97,8
Вікна, віконні рами, балконні двері та рами, двері, їх коробки та пороги, м ²	...	5196	5586	5905	4422	6861	3,8 ¹
Піддони, ящикові піддони та інші вантажні щити з деревини, тис. шт	155,8	294,2	302,3	293,2	297,0	312,9	407,9
Коробки та ящики з гофрованих паперу або картону, тис. шт	...	4,9	3,9	3,8	5,1	5,2	5,9
Журнали реєстраційні, книги бухгалтерські, швидкозшивачі (папки), формуляри і бланки, інші канцвироби з паперу чи картону, т	...	197	205	146	121	102	80
Етикетки з паперу чи картону, т	...	152	165	202	229	287	364

¹ тис. шт.

У Сумській області лісова і деревообробна промисловість представлена численними підприємствами, серед яких лісові, лісомисливські господарства, районні філії обласного агролісогосподарського підприємства «Сумиоблагроліс», які виробляють деталі садових будинків, ділову деревину, дерев'яну тару, дерев'яні будівельні конструкції та столярні вироби (рис. 3.24).



Рис. 3.24. Продукція Сумського обласного агролісогосподарського підприємства «Сумиоблагроліс»

Державне підприємство «Лебединське лісове господарство» спеціалізується на заготівлі і первинній обробці деревини; тут виготовляють живицю, пиломатеріали, дерев'яну тару. Також підприємство виробляє вікна, двері балконні та їхні рами дерев'яні, вироби з деревини, вішалки, прищіпки та інші вироби. Компанія експортує товари до Італії, Нідерландів, Туреччини. Станом на 2013 р. на підприємстві працювало 379 робітників [75].

Меблеве виробництво має широкую географію та представлене меблевими підприємствами в Сумах, Конотопі (ТОВ «Райдуга-2», ТОВ «Тара-сервіс»), Ромнах (ТОВ «Кондор»), Шостці (ТОВ «Торгово-виробниче підприємство «Зодіак», ПП «Катунь», ПП «Грант-Сервіс», ТОВ «Стандарт-2002»), Білопільі, Тростянці, Лебедині (ТОВ «RAMA UA») [27].

ТОВ «Райдуга-2» є успішною компанією на ринку меблевої продукції в Сумах і Сумському регіоні. Бренд «Райдуга» користується заслуженим авторитетом і за межами області. Зусилля колективу підприємства спрямовані на виробництво дійсно якісних, конкурентоспроможних і затребуваних споживачем меблів за індивідуальними замовленнями і сучасними дизайн-проектами.

ТОВ «RAMA UA» – підприємство меблевої промисловості, яке розміщується в м. Лебедин, спеціалізується на виробництві стільців для сидіння м'яких з металевим та дерев'яним каркасом. Компанія експортує товари до Болгарії, Чехії, Грузії, Казахстану, Молдови, Узбекистану.

ТОВ «Кондор» – підприємство меблевої галузі, що розташоване в м. Ромни і спеціалізується на виробництві офісних меблів, шаф-купе, кухонь, торговельного обладнання. Компанія безпосередньо виробляє дерев'яні кухонні меблі, дерев'яні ліжка та меблі для спальні, окремі дерев'яні вироби на замовлення (рис. 3.25).



Рис. 3.25. Продукція ДП «Лебединське лісове господарство» і ТОВ «Кондор»

Шосткинське ПП «Катунь», що було засноване у 1997 р., виробляє м'які та корпусні меблі: крісла-ліжка, стільці та сидіння м'які з дерев'яним каркасом, стільці та сидіння тверді з дерев'яним каркасом, дерев'яні письмові столи та конторські меблі, шафи з дверми, з шухлядами, шафи каталожні, шафи для документації, шафи-купе, кухні, меблі для магазинів. Підприємство надає послуги з виготовлення меблів класу «люкс» на замовлення (рис. 3.26).



Рис. 3.26. Продукція ПП «Катунь» [2]

Інше шосткинське ПП «Грант-Сервіс» виробляє кронштейни, палети, піддони вантажні дерев'яні, заготовки для європіддонів. Підприємство безпосередньо виробляє деревину пресовану та плоскі піддони. ПП «Грант-Сервіс» підтримує тісні економічні відносини з багатьма країнами, такими як: Бельгія, Німеччина, Італія, Нідерланди, Польща, Туреччина. На підприємстві станом на 2013 р. працює близько 80 осіб [2].

Шосткинське ТОВ «Стандарт-2002» займається виробництвом лушеного шпону, клеєної фанери, деревинно-стружкових та ламінованих плит, інших панелей та плит, підприємство також займається виробництвом дерев'яних

будівельних конструкцій та столярних виробів, дерев'яної тари. Продукція підприємства користується попитом і за кордоном.

ТОВ «Тара-сервіс» представляє собою підприємство целюлозно-паперової промисловості, що виробляє високоякісний білий і бурий целюлозний гофрокартон марок КГ-112, Т-21, Т-22, Т-23, Т-24; клеєну тару, тару з гофрованого картону, розділяючі перегородки для ящиків і коробок.

ТОВ «Торгово-виробниче підприємство «Зодіак», що розташовується в м. Шостка виробляє гофрокартон, паперову та картонну тари, друкарську продукцію. Компанія безпосередньо виробляє коробки та ящики з гофрованих паперу чи картону. Підприємство підтримує економічні відносини з Китаєм.

3.7. Легка промисловість

Легка промисловість забезпечує населення тканинами, одягом, взуттям тощо, а інші галузі промисловості – технічними тканинами, матеріалами та ін. Легка промисловість має тісні зв'язки з галузями хімічної промисловості з виробництва синтетичної шкіри і клею, підошов, хімічних ниток і волокон, капролактаму, необхідного для виробництва хімічних ниток і пряжі.

У легкій промисловості найбільшою підгалуззю є текстильна, до якої належать первинна обробка текстильної сировини, бавовняне, лляне, вовняне, шовкове виробництва, виготовлення нетканих матеріалів, конопле-джутова, сітков'язальна, текстильно-галантерейна, трикотажна, валяно-повстяна підгалузі (рис. 3.27). Іншими крупними підгалуззями легкої промисловості є швейна, шкіряна, шкіряно-взуттєва, хутрова промисловість, виробництво галантерейних виробів, фарфоро-фаянсова промисловість [18].

Частка легкої промисловості у загальному обсязі реалізованої промислової продукції протягом 2012-2016 рр. мала тенденцію до зростання від 0,8% до 3,0%. У цій галузі зайнято близько 3000 осіб (2013 р.).

Аналізуючи динаміку виробництва продукції за видами діяльності, слід сказати, що практично по кожному з них помітні коливання у досить широких межах, хоча попит на продукцію легкої промисловості є досить стабільним. Скоріше за все, це пов'язано з обсягами замовлень, які розміщуються на підприємствах області (табл. 3.9).

У Сумській області представлені такі галузі легкої промисловості: текстильна, трикотажна, швейна, шкіряно-взуттєва. Розвиток галузі визначається переважно потребами області.

Текстильна промисловість – галузь, де відбувся особливо суттєвий спад виробництва (додаток Г). Так, у 2007 р. порівняно з 1990 р. випуск бавовняних тканин скоротився у 18 разів, а вовняних – у 56 разів. Після невеликого сплеску

активності в цій галузі у 2011-2012 рр. сьогодні випуск тканин практично згорнутий. Сумська суконна фабрика (ТОВ «Ланатекс») все більше орієнтується на привізну сировину, ТОВ «Сумикамволь» – не на виробництво, а на обробку (фарбування, скрутка, запарювання) пряжі, її перемотці з бобін у мотки.

Таблиця 3.9

Продукція легкої промисловості за 2010-2015 рр. [55]

Вид продукції	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Білизна постільна, тис. шт	20,4	17,5	16,7	41,9	11,9	22,8
Комплекти і костюми чоловічі та хлопчачі, тис. шт	86,5	150,9	97,2	81,6	95,1	88,2
Піджаки та блейзери чоловічі та хлопчачі, тис. шт	22,8	18,9	27,5	43,9	73,2	55,0
Інші предмети одягу чоловічі та хлопчачі, тис. шт	10,0	42,4	17,2	18,0	28,3	64,0
Костюми та комплекти, крім трикотажних, жіночі та дівчачі, тис.шт	17,8	9,6	2,5
Пальта та плащі тощо, жіночі та дівчачі, тис.шт	24,9	22,8	21,5	13,4
Спідниці та спідниці-брюки, крім трикотажних, тис.шт	1,8	3,9	0,8	1,1	0,8	0,8
Предмети одягу інші жіночі та дівчачі з тканини бавовняної або з волокон синтетичних чи штучних, тис.шт	34,9	32,4	18,4	10,1	11,3	14,4
Рукавички, рукавиці, мітенки (крім трикотажних), тис. пар	176,1	165,9	191,0	145,2	126,4	117,8

Виробництво бавовняних тканин у невеликих обсягах було представлене Кролевецькою фабрикою художнього ткацтва. У зв'язку з падінням попиту на продукцію (декоративні тканини, рушники, скатерки та покривала) фабрика занепала. Аби врятувати традиції «кролевецьких рушників» місцева влада вирішила взяти підприємство у комунальну власність. Нині КП «Кролевецьке художнє ткацтво» працює лише на замовлення. За 2016 р. підприємство отримало чистий дохід від реалізації продукції ткацького виробництва на суму 170,6 тис. грн. [76].

ПАТ «Роменська гардинно-тюлева фабрика» засноване в 1994 р. на базі приватизованого орендного підприємства¹. Основна сфера діяльності – виробництво гардинно-тюлевих, мереживних, жакардових виробів (рис. 3.28). Зараз фабрика – це високо оснащене підприємство з самостійним в'язальним і швейним виробництвом, що є повноправним учасником міжнародного ринку товарів. За останні 5 років було придбано основов'язальну

¹ Історія фабрики почалася з 1924 р., а першою її продукцією були жіночі панчохи. В середині 1950-х років почався новий період у житті підприємства. На зміну морально та фізично застарілому устаткуванню прийшла нова техніка – машини для виробництва гардинної бавовняної полотнини. Після корінної перебудови у 1975 р. й оснащення сучасною в'язальною й оздоблювальною технікою, в основному німецьких фірм "Карл Майер" і "Текстима", фабрика перетворилася у провідне підприємство з випуску гардинно-тюлевої продукції.

машину «LİBA» марки «COPCENTRA» 2KE 130” 32 класу з обладнанням та поліамідною пряжею та інше обладнання. На підприємстві працює 130 осіб. За 2016 р. підприємство отримало чистий дохід від реалізації продукції на суму 23613 тис. грн. [60].

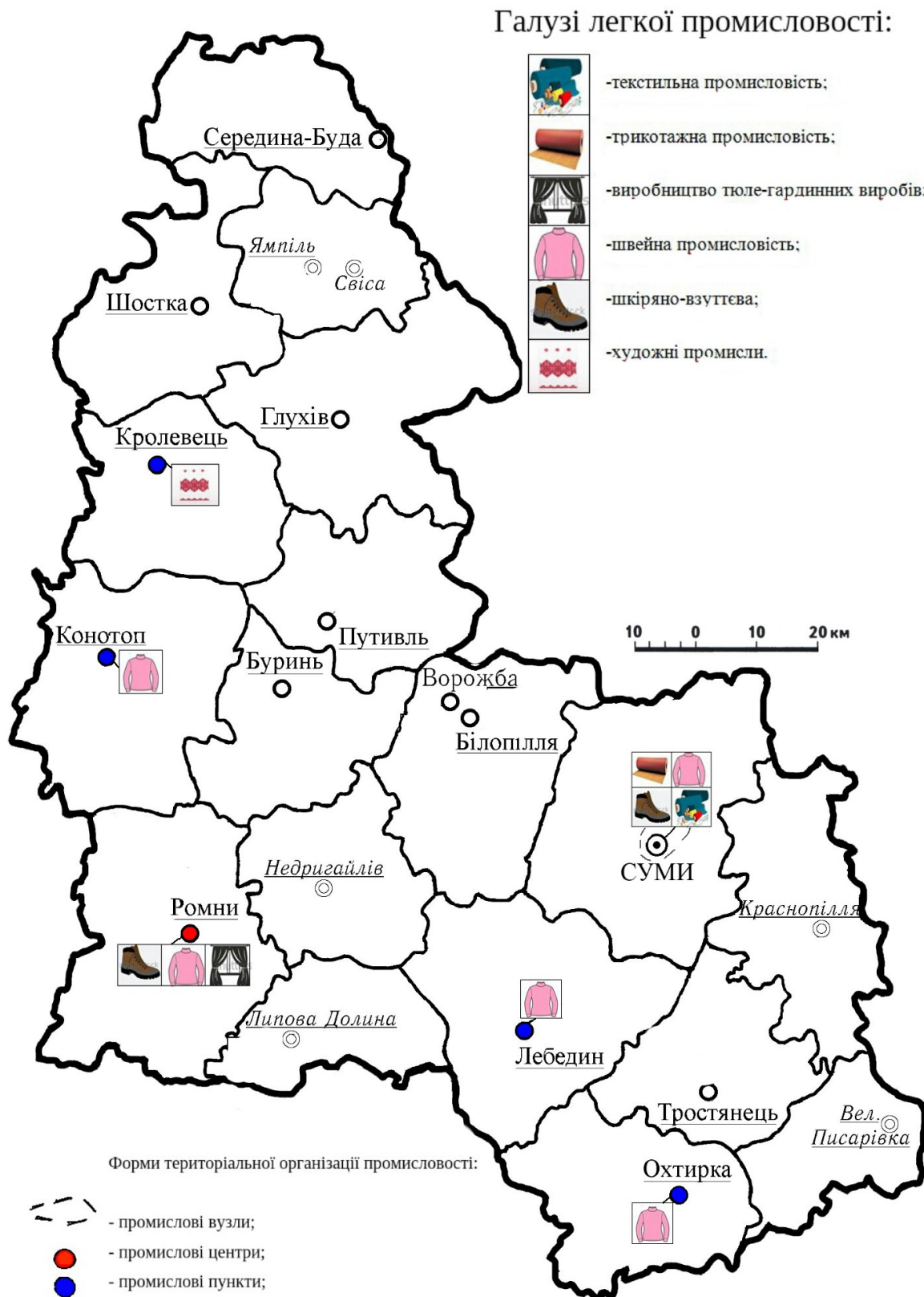


Рис. 3.27. Територіальна структура легкої промисловості



Рис. 3.28. Продукція Роменської гардинно-тюлевої фабрики

Певне місце в текстильній промисловості області займає первинна обробка льону. Протягом 1990-2014 рр. посівні площі льону-довгунця скоротилися з 6,7 до 0,5 тис. га. У 2006 р. було вироблено 250,4 т. льоноволокна, у 2014 р. ця кількість зросла до 400 т. Продукція льонозаводів вивозиться за межі області, у т.ч. на ДП «Шпагатно-мотузкові вироби» ТОВ ВП «МІК» (м. Кропивницький), ВАТ «Льонотекс» (м. Житомир) та ін. В області ведеться також первинна обробка конопель (ВАТ «Коровинський коноплезавод»).

Швейна промисловість області спеціалізується на виготовленні різних швейних виробів. Швейні фабрики працюють у Лебедині, Охтирці, Конотопі, Ромнах.

Конотопське ПП «Фабрика ЛНІЯ» виготовляє корпоративний одяг, спецодяг, рекламно-сувенірний текстиль та трикотаж. Компанія виробляє спідниці, спідниці-брюки, жіночі брюки і бриджі, блузки та інший жіночий та дівчачий одяг, спортивні костюми.

ПрАТ «Лебединська швейна фабрика»¹ спеціалізоване підприємство легкої промисловості з виробництва легкого чоловічого, жіночого та дитячого одягу (чоловічі та дитячі сорочки, жіночі блузи, халати, туніки, батники, легкі чоловічі та жіночі куртки), яка також виробляє білизну та робочий (костюми і халати) одяг. Підприємство підтримує тісні економічні відносини з фірмами США, Італії, Чехії. Потужності підприємства дозволяють випускати до 3000 одиниць чоловічих сорочок на добу (рис. 3.29).

¹ Підприємство засноване у 1948 р.



Рис. 3.29. Пошив сорочок на Лебединській швейній фабриці (ліворуч), у цеху Будинку моделей «Петро Сорока» (праворуч)

ПАТ «Охтирська швейна фабрика» заснована у 1939 р. Від часу заснування підприємство спеціалізувалося на виробництві та ремонті військового одягу. В подальшому було освоєно пошиття дитячого, чоловічого та жіночого одягу, шкільної форми. Підприємство безпосередньо виробляє брюки і бриджі чоловічі й хлопчачі з джинсової тканини та з тканини із синтетичних волокон, плащі жіночі та дівчачі з тканини з хімічних волокон, рукавички та рукавиці.

Фабрика обладнана сучасним парком швейного універсального та спеціалізованого обладнання фірм «Siruba», «Juki», «Singer», «Durkopp», вишивальними машинами, обладнанням для волого-теплової обробки тканин фірм «Veite», «Silter», «Malkan», дублюючим пресом фірми «Kannegiesser», що дає можливість швидко та якісно виконувати замовлення з інших країн: Франції та США з виробництва жіночих і дитячих пальто, шкільної форми; Великобританії – з пошиття форменого одягу для Королівської гвардії (шинелі, брюки, кітелі).

У 2002 р. в місті Ромни Сумської області було відкрито приватне підприємство «Спецкомплект»¹. Незважаючи на існуючу конкуренцію, головним напрямом його роботи було обрано виготовлення спецодягу для службовців силових структур, працівників нафтової і газодобувної промисловості, медичних установ, харчової, лісової та переробної галузей, а також сільського господарства. Підприємство було оснащено сучасним обладнанням фірм «Brother», «Typikal», «Minerva», «Textima», «Juki», у т.ч. і пристроями для нанесення і вишивання логотипів.

Уже згадуване вище ТОВ «Галант» (м. Шостка) виробляє світло-відбиваючу стрічку на тканинній основі. Вона має гарне світловіддзеркалення і призначена для нашивання на верхній одяг, рюкзаки та ін. Її використання підвищує безпеку водіїв, шахтарів, працівників ДАІ, залізничників, велосипедистів і дітей у темний час доби.

У Сумах працює ПП Будинок моделей «Петро Сорока» заснований у 2003 р. З моменту заснування головним напрямом його діяльності є розробка, виробництво і реалізація жіночого одягу на різний споживчий смак. Завдяки унікальному дизайну, широкому асортименту, високій якості виконання і доступним цінам одяг від «Петро Сорока» швидко завоював популярність і визнання у своїх клієнтів. За час існування Будинок моделей утвердив свій статус стабільного і перспективного підприємства, яке активно розвивається і зміцнює власні позиції. Підприємство виробляє високоякісний жіночий одяг, спідничні та брючні костюми, сукні, жакети, блузи а також вироби з хутра (рис. 3.29). ПП Будинок моделей «Петро Сорока» підтримує тісні економічні відносини з Францією, Італією, Німеччиною, Польщею.

Невеликі партії спеціальної, робочої та форменої одягу шиють на Сумському виробничому підприємстві «Стиль» Українського товариства глухих. Підприємство також безпосередньо виробляє постільну білизну, верхній одяг. Приблизно такий же асортимент одягу виробляє і Конотопське учбово-виробниче підприємство Українського товариства глухих.

Особливим підприємством є сумська компанія «Восток», що займається виробництвом швейних виробів для спорту і туризму, об'єднаних під торговою маркою «Траверс». Підприємство виробляє рюкзаки, спальники, намети, спортивні костюми, спортивну форму, прапори, емблеми, навіси, тенти для автомобілів як для вітчизняних споживачів, так і для замовників з Росії, Білорусії, Німеччини, Норвегії.

Разом з тим, деякі підприємства, як от Сумська швейна фабрика «Спецодяг», що випускала продукцію спеціального призначення та Роменське КШП «Пролісок», яке, окрім іншої швейної продукції, випускало дитячі пальта і напівпальта припинили свою діяльність.

Шкіряно-взуттєву промисловість представляють підприємства Сум та Ромен. З 1923 р. Роменське ТОВ «Талан» спеціалізується на випуску спеціального взуття² (2,5 млн. пар спецвзуття на рік: гумові чоботи загального призначення, робоче промислове взуття та взуття для відпочинку і туризму, бахіли, взуття для силових і охоронних структур, армійські чоботи). На цьому підприємстві впроваджено найбільш сучасну технологію прямого приливу підошви і розроблено моделі взуття, аналогів яким немає в Україні. У технічне переоснащення за 2003-2007 рр. було інвестовано понад 6 млн. дол. США. Встановлено принципово нове італійське та німецьке обладнання.

¹ Нині ТОВ «Спецкомплект ЛТД».

² ТОВ «Талан» виробляє 95% взуття в області, а також спецодяг для підприємств нафтогазовидобувної та хімічної промисловості, чорної і кольорової металургії, підприємств машинобудування і металообробки, транспорту та енергетики, будівництва і сільського господарства, силових міністерств і відомств.

Взуття для дорослих випускає також Сумське ТОВ «Преміум Стар», яке виробляє шкіряне взуття, кросівки і мокасини для країн Європи під відомим італійським брендом «Grisport». Сировину для своєї продукції підприємство також імпортує з Європи.

Невеликі об'єми продукції випускає ТОВ «Сумиремвзуття», яке спеціалізується на виготовленні різноманітного взуття з натуральної шкіри для дітей та дорослих. Підприємство також створює взуття на замовлення, так само, як і КП Сумська протезно-ортопедична дільниця, що спеціалізується на виробництві різних видів ортопедичного взуття.

Натомість Охтирська взуттєва фабрика припинила свою діяльність. Так само, як і ЗАТ «Сумський фарфоровий завод», де виготовляли різноманітний фарфоровий посуд. У зв'язку із закриттям цього підприємства з економічної карти області зникла фарфоро-фаянсова промисловість.

3.8. Харчова промисловість

Частка харчової промисловості у загальному обсязі реалізованої промислової продукції протягом 2010-2016 рр. коливається в межах 16-20%, а протягом 2014-2016 рр. вона була найвищою серед усіх галузей обробної промисловості, а за підсумками 2016 р. – як обробної промисловості, так і добувної¹ [55, 56]. У цій сфері зайнято 11% працюючих у промисловості (2013 р.).

У Сумській області налічується понад 110 підприємств, які здійснюють виробничу діяльність у галузі харчової промисловості (рис. 3.30). Поміж потужних виробників товарів продовольчої групи, випічкою хліба та хлібобулочних виробів займається 19 підприємств, переробкою молока та виробництвом молочної продукції – 7 підприємств, виробництвом м'яса та м'ясних продуктів – 7, виробництвом борошна – 5, етилового спирту та технічних рідин – 5, виробництвом круп – 4, виробництвом шоколаду та цукристих кондитерських виробів – 3 [11].

У Сумській області виробляється 16,3% загальнодержавного обсягу жирних сирів, 8,7% м'яса великої рогатої худоби, 4,0% кондитерських виробів, 3,4% хлібобулочних виробів, 3,3% вершкового масла [11].

Харчова промисловість об'єднує близько 40 галузей, які виробляють продукти харчування, а також напої та тютюнові вироби. В основному підприємства галузі переробляють сільськогосподарську сировину.

¹ За підсумками 2016 р. частка харчової промисловості у вартості реалізованої промислової продукції становила 18,7%, тоді як добувної промисловості – 17,2%, машинобудування – 14,8%.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

Галузі харчової промисловості:



10 0 10 20 км



Форми територіальної організації промисловості:




-  - промислові вузли;
-  - промислові центри;
-  - промислові пункти;

Рис. 3.30. Територіальна структура харчової промисловості Сумської області у 2017 р.

Головними галузями, що представлені на території Сумської області, є: кондитерська, молочна, хлібопекарська, макаронна, борошномельно-круп'яна, м'ясна (рис. 3.31). Також представлені пивоварна, спиртово-горілчана промисловість, виробництво мінеральних вод та безалкогольних напоїв, олійно-жирова та рибоконсервна промисловість. Також в області функціонують підприємства з виробництва тари і закупорочних матеріалів для харчової промисловості.

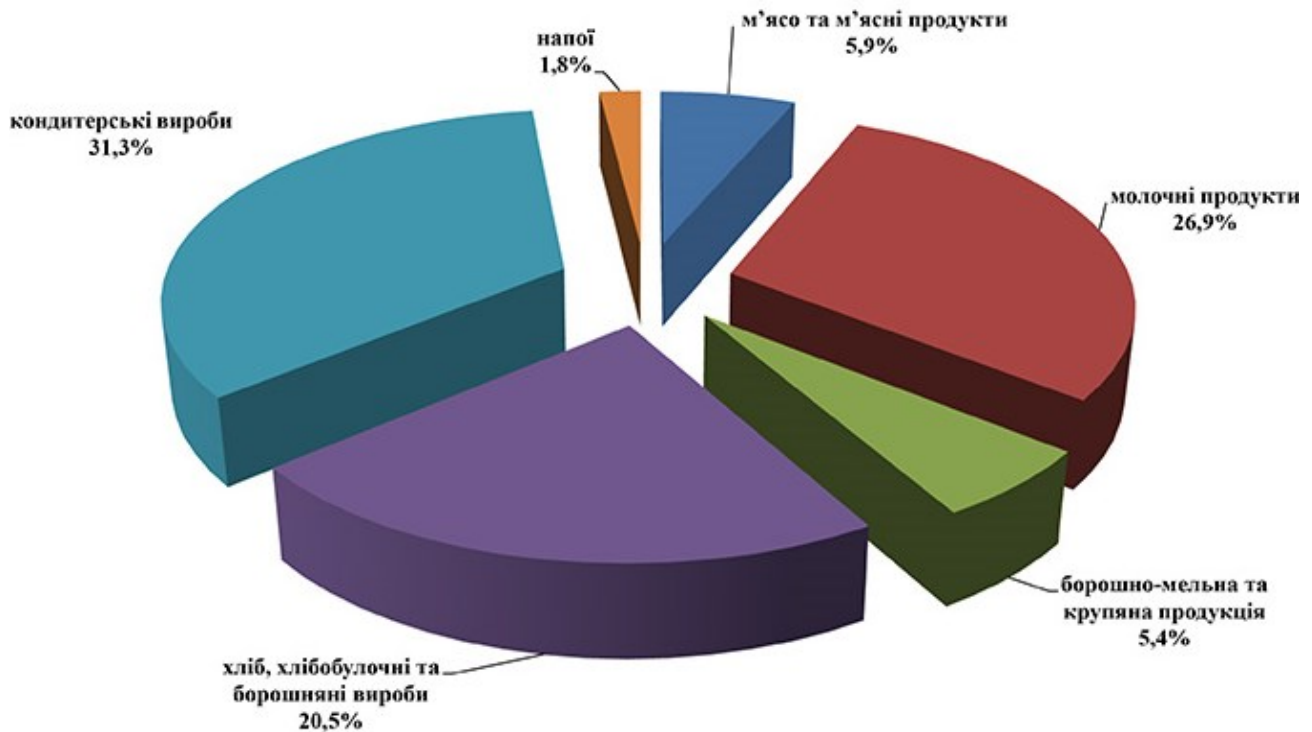


Рис. 3.31. Обсяг реалізованої продукції за галузями харчової промисловості у 2016 р. [65]

Важливе місце в області займає **молокопереробна промисловість**. Крім названих вище жирних сирів і тваринного масла, у регіоні налагоджено виробництво згущеного молока, йогуртів, у кожному районі області налагоджене виробництво незбираної молочної продукції.

Лідер галузі – ПАТ «Бель Шостка Україна»¹ – українське підприємство у складі групи «Bel» – світового виробника порційного сиру. Підприємство відоме не тільки в Україні, а й за її межами своєю якісною молочною продукцією, особливо твердими сирами. Цей завод випускає більше 100 найменувань молочної продукції, підприємство здатне переробляти до 500 тонн молока на добу і входить у п'ятірку лідерів сироваріння України, близько 50% сирів реалізується на експорт. Комбінат – власник двох торговельних марок: асортимент ТМ «Шостка» (рис. 3.32) включає тверді, напівтверді, м'які сири

¹ Колишній Шосткинський молочний комбінат було побудовано у 1981 р. і первинно він складався із цільномолочного цеху і невеликої сироробної дільниці. Поступово розширюючи асортимент продукції, що випускається, комбінат все більше зосереджувався на виробництві твердих сирів. У 2005 р. підприємством було створено та введено на ринок бренд "Шостка". Французька група «Bel» придбала ВАТ «Шосткинський міськмолкомбінат» у 2007 р.

(всього 27 найменувань високоякісних сирів), а ТМ «Білі береги» включає цільномолочну продукцію, сироватку суху, сухе знежирене молоко, 25 видів морозива, маргарини, 3 види вершкової олії, плавлені сири, казеїн. Підприємство виробляє продукцію таких брендів: «Весела Корівка», «Kiri», «Leerdammer», «Babybel», «Belcube».

Філія «Сумський молочний завод» ДП «Аромат» є одним з найбільш відомих у місті Суми підприємством харчової промисловості. Завод спеціалізується на переробці молока, виробництві масла, сиру та молочної продукції. Підприємство займається виробництвом цільномолочної продукції під торговою маркою «Добряна». Виробничі потужності підприємства дозволяють переробляти до 200 т молочної сировини, виробляти близько 100 т цільномолочної продукції за добу (рис. 3.32).



Рис. 3.32. Продукція ПАТ «Бель Шостка Україна» та Сумського молочного заводу

На Конотопському молочному заводі ТОВ «МалКа-Транс»¹ з 2004 р. було налагоджено виробництво питного йогурту, фасованої сметани і біойогуртів. У 2006 р. була проведена реконструкція цеху з виробництва сухого молока. На сьогоднішній день підприємством налагоджено виробництво молока питного та топленого, біокефіру, ряжанки, сметани, закваски, масла, а також сухого знежиреного молока і молочної сироватки. Зараз завод входить до виробничої групи «Млікіленд-Україна».

До цієї ж групи відноситься і Охтирський сиркомбінат ПП «Рось»¹. Проектна потужність заводу передбачає виробництво 30 т твердого сиру, 1 т м'якого сиру і 14 т сухої молочної сироватки на добу. Кількість молока, що перероблюється, становить 280-300 т на добу. Сьогодні Охтирський сиркомбінат ПП «Рось» виробляє суху молочну сироватку і тверді сири («Голландський», «Російський», «Сметанковий», «Вершковий», «Король Артур» зі смаком

¹ Підприємство було збудовано у 1964 р. У 1988 р. була проведена реконструкція заводу, в ході якої був істотно розширений цех виробництва незбираного молока, маслоцех, цех молочних сумішей і дитячого харчування. Було оновлено усе технологічне обладнання. У 1994 р. був введений в експлуатацію цех морозива, а у 1998 р. – цех з виробництва казеїну.

пряженого молока, «Звенигородський», «Мисливський» зі спеціями, «Річард» зі смаком пряженого молока, «Боярський», «Янбур», «Старослов'янський», «Преміум Дует», «Золотавий» і «Рокфор»).

ТОВ ОМПК «Славія» (с. Лутище Охтирського району) – одне з найбільш стабільно працюючих підприємств молочної промисловості в Україні. Продукція представлена торговими марками «Славна і Ко», «Охтирський Смак», «Ах Молоко», «Пепе», «Лутищанська слобода». Основна продукція підприємства: тверді сири, копчені сири, вершкове масло жирністю до 85%, продукція з незбираного молока.

Серед інших підприємств молочної галузі можна назвати Роменський молочний комбінат ПП «Рось» – на сьогодні підприємство заготовляє сировину і виробляє тверді сири «Боярський», «Старослов'янський», «Король Артур», «Річард», «Російський» (до 5,5 т на добу), масло солодковершкове «Вологодське» 82,5%, «Екстра» 82,5%, «Роменське» 73%, «Добряна» 73% (до 48 т на добу), сухе знежирене молоко (до 32 т на добу), сухе незбиране молоко (до 42 т на добу).

Найбільші підприємства молочної промисловості наведені у табл. 3.10. Повний перелік молокопереробних підприємств Сумської області станом на 01.05.2017 р. наведено у додатку Д. Більшість підприємств молочної промисловості – середньої потужності, на думку спеціалістів [43], цього достатньо для задоволення попиту на молочну продукцію.

М'ясна промисловість. Серед провідних підприємств цієї галузі – ТДВ «Конотопм'ясо», що спеціалізується на випуску та переробці м'яса яловичини, заморожених та охолоджених м'ясопродуктів й субпродуктів з яловичини, м'яса, м'ясопродуктів й субпродуктів зі свинини. ТОВ «Охтирка м'ясопродукт» виробляє непечінкові ковбасні вироби, варені ковбасні вироби, ковбасні вироби з м'яса птиці, напівкопчені ковбасні вироби. Також підприємство здійснює роздрібну торгівлю м'ясом та м'ясними продуктами. ТОВ «Ворожба» – м'ясопереробне підприємство, де проводиться забій худоби, зберігання, переробка та реалізація м'яса, субпродуктів, шкірсировини. Виготовляється понад 80 найменувань напівфабрикатів, ковбасних виробів та копченостей. З 2006 р. випуск сирокочених ковбасних виробів розпочато в новому цеху. ТОВ «Лебединські ковбаси» також спеціалізується на переробці м'яса та виробництві ковбасних виробів. Продукція підприємства: варено-копчені, напівкопчені, варені та ліверні ковбаси, сардельки.

¹ Спочатку підприємство працювало як Охтирський маслозавод. Його перша черга – сирцех і цех сухої продукції – була здана в експлуатацію у 1989 р. У 1990 р. запрацювали цех цільномолочної продукції та маслоцех, і в останню чергу – цех молочного цукру. У 1989 р. Охтирський маслозавод був реорганізований і приєднаний до Охтирського сиркомбінату (на правах виробничого цеху). У 1996 р. підприємство було реорганізовано у БАТ «Охтирський сиркомбінат», а у 2005 р. увійшло до складу «Мілкіленд-Україна».

Таблиця 3.10

Головні підприємства молочної промисловості Сумської області [64]

Назва підприємства	Вид промислової діяльності	Проектні виробничі потужності підприємств	Виробничі потужності готової продукції	Чисельність працюючих на 01.01.16 р., осіб
Філія «Сумський молочний завод» ДП «Аромат»	виробництво цільно-молочної продукції, твердих сирів	119 тис.т/рік	кисломолочна продукція – 100 тонн/добу	415
Філія «Роменський молочний комбінат» ПП «Рось»	виробництво сухого молока та масла вершкового, твердих сирів	160 тис.т/рік	сир – 5,5 тонн/добу; масло – 9,5 тонн/добу; сухе молоко – 32 тонн/добу	293
Філія «Охтирський сиркомбінат» ПП «Рось»	Виробництво сухої сироватки, твердих сирів	109 тис.т/рік	сир твердий – 28 тонн/добу; суха сироватка – 14 тонн/добу	306
Філія «Конотопський молзавод» ТОВ «МалКа-Транс»	Виробництво сухої сироватки та плавлених сирків	55 тис.т/рік	плавлені сири – 4,5 тонн/добу; суха сироватка – 8 тонн/добу	137
ПАТ «Бель Шостка Україна»	Виробництво сирів та масла	208 тис.т/рік	масло – 8 тонн/добу; сир твердий – 16,8 тонн/добу; плавлений – 21 тонн/добу; суха сироватка – 8 тонн/добу	525
ТОВ «Буринський молокозавод»	Виробництво сухого молока та вершкового масла	80 тис.т/рік	масло вагове – 18 тонн/добу; молоко сухе – 25 тонн/добу	109
ТОВ ОМПК «Славія»	Виробництво цільномолочної продукції, твердих сирів, спреду	30 тис.т/рік	спреди – 2 тонн/добу; масло – 2,5 тонн/добу; цільномолочна продукція – 1,5 тонн/добу	242

Варто зауважити, що обсяги виробництва м'яса і м'ясопродуктів скорочуються (табл. 3.11). Перш за все, це зумовлено зменшенням поголів'я худоби у регіоні. Не працюють м'ясокомбінати у Сумах, Шостці, Глухові, Ромнах. Перелік м'ясопереробних підприємств Сумської області станом на 01.05.2017 р. наведено у додатку Б.

Таблиця 3.11

Виробництво деяких видів продукції харчової промисловості за 2010-2015 рр.

Види продукції	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Яловичина і телятина, т	2298	1771	5156	6305	5475	4570	3633
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, т	484	662	1019	1031	1130	935	825
Вироби ковбасні, т	1223	1217	1224	1227	1268	1255	900
Олія соняшникова нерафінована, т	3259	2161	2048	3000	8700	9300	7426
Масло вершкове, т	4432	4251	4376	3884	5505	4204	5645
Сири жирні, т	19032	23183	22543	25053	24799	20268	17325
Борошно, тис. т	100,1	102,4	95,0	84,2	135,4	125,1	97,8
Крупи, т	4171	6189	6164	8799	6234	5906	4814
Вироби хлібобулочні, тис. т	61,2	58,5	54,2	50,9	45,9	40,6	34,9
Печиво солодке і вафлі, т	8259	365	6323	12293	7858	10114	11788
Пряники та вироби подібні, т		6771	6526	6276	5697	5285	5903
Вироби кондитерські, т	6491	5786	11668	24729	22277	14569	14635
Вироби макаронні без начинки, т	703	252	126	1370	2060	1707	864
Води натуральні негазовані, тис.дал	152,4	293,2	301,4	429,5	205,7
Напої безалкогольні, тис.дал	1948,4	1814,5	1956,0	1430,3	919,8	1087,1	741,2

Кондитерська промисловість також представлена низкою підприємств. Унікальним підприємством цієї галузі є колишня Тростянецька шоколадна фабрика. Зараз це – ПАТ «Монделіс Україна» – українське підприємство, що належить до групи компаній Mondelez International, – найбільшого у світі виробника шоколадної продукції, печива та цукерок, а також другого найбільшого у світі виробника жувальної гумки¹. Підприємство спеціалізується на виробництві шоколаду («Корона», «Мілکا», кави (меленої та розчинної кави «Jacobs», «Maxwell House», «Carte Noire», солоних снєків (картопляні чіпси «Люкс», «Estrella», снєків «Cerezos» ALPEN GOLD, бісквітів «Ведмедик Барні», крекерів TUC та іншої продукції (рис. 3.33).

**Рис. 3.33. Продукція Тростянецької фабрики ПАТ «Монделіс Україна»**

¹ За час роботи в складі компанії «Монделіс Україна» в розвиток фабрики були інвестовані десятки мільйонів доларів. Нині на фабриці діють 27 виробничих ліній, що виробляють понад 190 одиниць продукції. Обсяг виробництва підприємства із 1996 р. зріс у шість разів і нині становить близько 60 тисяч тон на рік. Продукція, вироблена на Тростянецькій фабриці, реалізується на внутрішньому ринку та експортується до країн Східної Європи та Центральної Азії.

Тростянецька фабрика – найпотужніша в Україні, з тих що мають повний цикл переробки какао бобів. До 75% какао бобів, що імпортуються в Україну, переробляються саме тут.

Дане підприємство сертифіковане згідно стандартів ISO 9001:2008, ISO 14001:2004, OHSAS 18001:2007, ISO 22000-2005, BSI PAS 220:2008, крім того на фабриці впроваджено стандарт HACCP (найсучасніший та один з найжорсткіших стандартів у сфері контролю якості продукції у харчовій промисловості). На підприємстві працює значна кількість робітників – більше 1000 осіб.

Серед інших підприємств кондитерської промисловості в Сумській області слід виділити ТОВ «Кондитерська фабрика «Сумська», що спеціалізується на виробництві тортів, тістечок, фруктів у шоколаді та іншої кондитерської продукції. Підприємство виготовляє продукти переважно на замовлення. Тут працюють кращі майстри, що мають чималий досвід у виготовленні десертів для весіль і ювілеїв, дитячих та корпоративних свят. Крім стандартних кондитерських виробів, що виготовляються за готовими рецептами і дизайном, пропонується також власна ексклюзивна продукція.

ТОВ «Ромни-кондитер» спеціалізується на виробництві зефіру, мармеладів, тортів, глазурованих цукерок, вівсяного печива, тістечок, пряників, рулетів, бубликів і сухарів, інших кондитерських виробів – всього більше 300 найменувань, включаючи діабетичну і дієтичну продукцію.

Також кондитерське виробництво існує на багатьох хлібопекарських підприємствах.

Борошномельно-круп'яна промисловість у Сумській області представлена багатьма підприємствами. Серед найбільших Сумський і Кролевецький комбінати хлібопродуктів (КХП)¹, ТОВ «Конотопський елеватор» (виробництво борошномельної продукції, переробка зерна жита на житнє борошно, реалізація борошна, висівок, зерновідходів), ПАТ «Охтирський КХП» (виробництво борошномельно-круп'яної продукції), Конотопське ТОВ «Крупинка СВС» (переробка зернових культур і виробництво круп), ПАТ «Біловодський КХП» (Роменський район, с. Біловод).

Хлібопекарська промисловість представлена у всіх районах області. До найбільших відносяться ТОВ «Сумиторг-Партнер» (виробництво хлібобулочних виробів), ПрАТ «Конотопський хлібокомбінат», ТОВ «Роменський завод продовольчих товарів» (виробництво хлібобулочних виробів), ПАТ «Охтирський хлібокомбінат», ПАТ «Шосткинський хлібокомбінат», Шосткинське ТОВ «Контакт-плюс» (виробництво хлібобулочних виробів).

¹ Підприємство надає послуги з переробки зерна пшениці на борошно, переробці зерна жита на борошно, фасовки борошна по 2 кг, 5 кг, 10 кг та 50 кг.

Підприємство ТОВ «Сумиторг-партнер» відоме виробництвом хлібобулочних виробів, тістечок та здобних хлібобулочних виробів, піци, виробів сухарних, печива та здобних хлібобулочних виробів довготривалого зберігання, бісквітів та печива, пряникових та макаронних виробів. Підприємство випускає продукцію під відомою маркою «Сумська паляниця» (рис. 3.34).



Рис. 3.34. Продукція підприємства ТОВ «Сумиторг-партнер»

ПрАТ «Конотопський хлібокомбінат» є сучасним підприємством з хлібним, булочним і кондитерським цехами. Основні види продукції підприємства: хлібобулочні вироби, у т.ч. хліб, булки та здобні вироби, бараночні вироби, здобні й паніровочні сухарі, кондитерські вироби.

ТОВ «Роменський завод продовольчих товарів» забезпечує потреби населення високоякісним борошном власного виробництва, а також зерновими крупами.

У Бурині харчова промисловість представлена підприємством Буринської райспоживспілки «Хлібокомбінат» (виробляє хлібобулочні вироби, хліб, пряники, сухарі), у Путивлі розташовується ТОВ «Колос» (виробництво хлібобулочних виробів), ТОВ «Путивль-Хліб» (виробництво хліба, пампушок, пряників, панірувальних сухарів). У Лебедині працює ПП «Шушвалова» (виробництво хлібобулочних виробів, тістечок та здоби), у Глухові – ПАТ «Глухівський хлібокомбінат» (випуск хлібобулочних виробів, тістечок, пряників, здобних булочок, тортів та кондитерських виробів), у Тростянці розташовується два підприємства, які спеціалізуються на виробництві хлібобулочних виробів, тістечок, здобних булочок, панірувальних сухарів – ТОВ «Дека-Хліб» і ВАТ хлібозавод «Залізничник».

Крім того, деякі хлібопекарські підприємства розташовуються у невеликих смт чи селах: ТОВ «Арго» (Путивльський район, с. Руднево), ТОВ «Хлібодар» (Сумський район, смт. Степанівка), «Хлібохарчокомбінат» Краснопільської

райспоживспілки (Сумська обл., смт. Краснопілля), Підприємство «Андріяшівський хлібозавод» Роменської Райспоживспілки (Роменський район, с. Андріяшівка), ПП «Хлібозавод Дубов'язівський» (Конотопський район, смт. Дубов'язівка), ФОП «Дронь» (Білопільський район, смт. Ульянівка – виробництво хлібобулочних виробів), Підприємство Сумської облспоживспілки «Зноб-Новгородський хлібохарчопром» (Середино-Будський район, смт. Зноб-Новгород), ПП «Сахненко» – виробництво хлібобулочних виробів (Білопільський район, смт. Ульянівка),

Спиртово-горілчана промисловість. Виробництво спирту у Сумській області згортається, хоча на обліку досі перебуває 5 спиртових підприємств: ДП «Попівський експериментальний завод» (Конотопський район), ДП «Новосуханівський спиртовий завод» і ДП «Сумиспирт» (Сумський район), ДП «Наумівський спиртзавод» (Краснопільський район) і «Дубов'язівське місце провадження діяльності» ДП «Укрспирт» (Конотопський район).

Компанія «Горобина» – єдиний виробник горілки та лікero-горілчаної продукції в Сумській області місцевий спирт не використовує. На автоматизованих лініях ТОВ «Горобина» під ТМ «Дух царів», «Губернія», «Дворянський графин», «Горобина», «Сумський двір» випускається більше 30 видів продукції: горілка, гіркі настоянки, бальзами, вермути лікерні з коньяком, а також квас. Також компанія проводить розлив алкогольної продукції інших марок на власних виробничих потужностях.

Консервна промисловість є доволі нечисленною. Представником цієї підгалузі харчової промисловості у Сумській області є МПП «Прайд» (смт. Вороніж Шосткинського району), що спеціалізується на переробці та консервуванні риби. На базі підприємства виробляється більш ніж 10 видів рибних пресервів, розфасованих у різноманітну тару. Рибні пресерви під торговою маркою «Fish King» (рис. 3.35) виготовляє і ФОП Кульомза (м. Суми)



Рис. 3.35. Продукція ТМ «Fish King»

Пиво-безалкогольна промисловість представлена ТОВ «Завод «ЕКО-ПРОДУКТ» (с. Іволжанське Сумського району), яке проводить промислову розробку та розлив мінеральної природної столової води «Іволжанська» на місці її видобутку із підземних джерел. На основі цієї води підприємство виготовляє десять видів безалкогольних напоїв, а також негазовану воду «Іволжанська». Сучасне малоенергомістке високотехнологічне обладнання для виробництва, розливу та упаковки (закритим способом виробництва) дає можливість зберегти натуральність продукції, що виготовляється. Розлив напоїв здійснюється в ПЕТ пляшки місткістю 0,5 л, 0,75 л, 1,5 л, 2 л та 6 л.

ТОВ «Охтирський пивоварний завод» – сучасне підприємство, на якому створено три головні виробництва: солодове, пивоварне та виробництво безалкогольних напоїв. ТОВ «Охтирський пивоварний завод» виготовляє живе пиво з натуральної сировини без консервантів і без застосування пастеризації. Підприємство також реалізує програму випуску безалкогольного напою «Живчик» та мінеральної води «Охтирська».

Олійно-жирова промисловість представлена багатьма невеликими підприємствами. Найвідомішим, розташованим в с. Бездрик Сумського району, є ПАТ «Сумський завод продовольчих товарів», що є єдиним підприємством області, яке спеціалізується на виробництві майонезних продуктів. Підприємство виробляє майонези «Провансаль», «Новинка», «Пісний» та олію соняшникову нерафіновану і рафіновану дезодоровану, фасовану і не фасовану під торгівельною маркою «Олівія», які користуються попитом у споживачів (рис. 3.36).



Рис. 3.36. Продукція підприємства ПАТ «Сумський завод продовольчих товарів»

Основна кількість майонезу виробляється тільки з натуральних компонентів, без застосування консервантів та згущувачів. Візитною картою

підприємства є майонез «Провансаль», який виготовляється за класичною рецептурою та технологією і поєднує приємний смак та традиційно високу якість.

Харчова промисловість – одна з небагатьох галузей, де вводяться в дію нові промислові потужності. Наприклад, у м. Суми створено високотехнологічне підприємство з італійськими інвестиціями «Guala Closures Ukraine», що спеціалізується на виготовленні широкого асортименту коркувальних засобів, які використовуються у харчовій промисловості. На місці збанкрутілого заводу «Металл» було збудовано потужне підприємство з виробничою площею більше 20 тис. м², де працює близько 500 працівників. Підприємство експортує свою продукцію до 20 країн світу.

У 2017 р. у м. Сумах ТОВ «Gualapack Ukraine» було введено в дію завод з виготовлення упаковки для дитячого харчування, у спорудження якого було інвестовано 500 млн. грн. Будівництво заводу виконано згідно вимог до виробництва «чистих приміщень» – у цеху підтримується надлишковий (3-5 Па) тиск щодо зовнішнього середовища, – це дозволяє попередити потрапляння забруднень із зовні у приміщення.

Основні клієнти підприємства – крупні виробники дитячого харчування, фруктових пюре і соків. В упаковку можна розливати кетчупи, соуси, майонези, а також рідини (соки, напої, чай). У майбутньому планується випускати таку упаковку для рідин, яку дитина не зможе на себе пролити.

РОЗДІЛ 4.

ВПЛИВ ПРОМИСЛОВОСТІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ЛОКАЛЬНЕ ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩА

Промисловість – одна з основних галузей матеріального виробництва, і одночасно важливе джерело емісії забруднюючих речовин у всі компоненти довкілля. Найбільш небезпечні для природного середовища гірничо-металургійні підприємства, які завдають великої шкоди повітряному басейну, спричинюючи забруднення атмосфери і появу кислотних дощів, водним ресурсам через скидання промислових стічних вод, ґрунтам та земельним ресурсам (звалища промислових відходів, кар'єри тощо), а також зумовлюють значне теплове забруднення середовища. Зрозуміло, що все це відбивається на стані здоров'я мешканців регіону [34, 36, 78, 79].

4.1. Забруднення атмосферного повітря

Протягом 2015 р. в атмосферне повітря Сумської області викинуто 57,89 тис. т шкідливих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення, що на 12,488 тис. т менше порівняно з попереднім роком. Із них стаціонарними джерелами було викинуто 17,50 тис. т забруднюючих речовин, що становить близько 30% від валового обсягу викидів у повітряне середовище області¹. Як бачимо, у останні роки проблему забруднення повітря в області визначають викиди від пересувних джерел, які складають майже 70 % від загального обсягу викидів. Починаючи з 2010 р. у регіоні спостерігається поступове зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Динаміка викидів в атмосферне повітря від стаціонарних джерел, тис. т [11]

	Викиди в атмосферне повітря, тис.т.	Щільність викидів у розрахунку на 1 км ² , кг	Обсяг викидів у розрахунку на 1 особу, кг
2000	26,265	1102	13,4
2009	29,185	1225	24,7
2010	31,668	1329	27,0
2011	35,930	1508	30,9
2012	30,227	1268	26,2
2013	30,532	1281	26,7
2014	26,973	1132	23,8
2015	17,500	734	15,6

¹ На території Сумської області відсутні пункти спостереження за трансграничним забрудненням атмосферного повітря.

Зважаючи на концентрацію промисловості у містах, перш за все, у обласному центрі та містах обласного підпорядкування, найбільшого антропогенного навантаження від викидів стаціонарними джерелами зазнала атмосфера міст: Суми – 6,48 тис. т або 37,02% від викидів стаціонарних джерел по області, Охтирка – 0,59 тис. т, Шостка – 0,27 тис. т, Конотоп – 0,28 тис. т, Ромни – 0,18 тис. т. Серед адміністративних районів першість тримають Охтирський – 3,03 тис. тонн (17,31%), Роменський – 2,42 тис. тонн (13,83%) та Сумський – 1,71 тис. тонн (9,77%). Дані про динаміку цих викидів у розрізі адміністративних одиниць Сумської області наведені у табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря по районах та містах Сумської області¹, т

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Суми	10363,609	12888,102	10934,289	9856,187	8855,384	6487,932
Охтирка	455,873	630,726	654,606	682,851	594,103	595,49
Глухів	96,963	99,633	133,442	115,912	125,302	120,816
Конотоп	289,205	280,883	243,824	260,580	224,495	282,822
Лебедин	41,959	32,749	30,800	42,140	40,353	72,305
Ромни	274,155	393,528	265,641	238,933	163,045	181,319
Шостка	389,530	444,520	504,016	566,459	549,423	279,74
Охтирський	3738,154	3384,141	3421,322	3370,614	3411,258	3029,398
Білопільський	176,846	247,098	229,463	76,852	53,772	101,837
Буринський	44,919	50,035	71,219	49,199	52,457	52,656
Великописарівський	26,119	11,431	8,309	4,986	0,458	54,197
Глухівський	121,368	180,320	123,922	95,291	170,355	490,767
Конотопський	37,408	144,674	201,621	269,092	300,898	305,489
Краснопільський	73,844	210,119	109,421	98,580	68,625	75,832
Кролевецький	241,471	201,740	349,083	258,065	193,341	315,955
Лебединський	4,681	37,413	52,269	90,530	89,011	85,447
Липоводолинський	521,022	691,546	618,906	426,124	426,891	456,253
Недригайлівський	15,939	15,403	10,666	36,181	58,479	93,395
Путивльський	0,820	0,00	2,273	2,332	–	7,217
Роменський	5629,579	4339,205	4142,322	3697,406	3247,685	2422,702
Середино-Будський	23,419	32,812	32,812	23,653	10,354	58,752
Сумський	8977,131	11465,102	7874,974	10082,57	8197,261	1712,762
Тростянецький	57,530	99,197	139,357	129,063	106,34	136,228
Шосткинський	40,654	23,450	41,949	31,406	16,42	62,313
Ямпільський	26,193	25,878	31,474	27,039	17,276	15,684

Основна частина викидів поступає в атмосферу від джерел, що належать до добувної промисловості (5,84 тис. т або 33,37%). Серед них – управління магістральних газопроводів «Київтрансгаз» НАК «Нафтогаз України» – 1,53 тис. тонн (8,74% від загального обсягу), Качанівський ГПЗ ПАТ «Укрнафта» – 3,09

¹ Довкілля Сумщини 2015: Статистичний збірник / За ред. Л.І. Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2016. – 125 с.

тис. тонн (17,66%), НГВУ «Охтирканафтогаз» ПАТ «Укрнафта» – 2,11 тис. тонн або 12,06%. Далі йдуть підприємства енергетики (3,3 тис. т або 18,86%), перш за все, ТОВ «Сумитеплоенерго» – 2,92 тис. тонн або 16,69% та хімічної промисловості (2,2 тис. т або 12,57%, з них ПАТ «Сумихімпром» – 2,05 тис. тонн або 11,72% від загального обсягу викидів стаціонарними джерелами).

Однією з основних проблем області у питанні охорони атмосферного повітря залишається морально та фізично застаріле технологічне очисне обладнання промислових підприємств. За останні роки практично на жодному підприємстві області установки очистки газу та інше повітрозихисне обладнання не оновлювались (кількість обладнання з терміном експлуатації 40 років і більше складає більше 70%) [11], не впроваджувались доступні екологічно чисті технології.

4.2. Забруднення водних об'єктів

Промисловість є важливим водокористувачем, хоча за часткою у споживанні води (у 2015 р. – 13,81%) вона поступається житлово-комунальному господарству (41,19%) та сільському, у т.ч. ставково-рибному господарству (39,72%). У промисловості найбільш водоемкими є такі галузі: хімічна – 58,12%; енергетика – 19,39%; машинобудування – 13,58%; харчова промисловість – 7,41% (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Використання та відведення води за галузями промисловості у 2015 р, млн. м³ [11]

Галузь промисловості	Використано води	Відведено зворотних вод	
		всього	у т.ч. забруднених
Добувна	0,103	–	–
Енергетика	0,348	0,049	–
Металургія	0,007	–	–
Хімічна промисловість	6,879	2,393	1,771
Машинобудування	1,740	0,128	–
Будівельних матеріалів	0,172	0,019	0,019
Харчова	1,272	0,124	0,119

Підприємства хімічної промисловості є й основними джерелами надходження забруднюючих речовин у водні об'єкти. Найбільше з них ПАТ «Сумихімпром» скинуло у 2015 р. у водні об'єкти області 2,393 млн. м³, у т.ч. недостатньо очищених – 1,771 млн. м³, що становить 74,0% від загального скиду по цьому підприємству.

Одними з основних забруднювачів водних об'єктів на території Сумської області є підприємства харчової промисловості. Наприклад, ПАТ «Буринський молокозавод» та «Охтирський сиркомбінат» ПП «Рось» – здійснюють скид недостатньо очищених стічних вод у поверхневі водні об'єкти, – у 2015 р.

скинуто 0,119 млн. м³ (у 2012 р. було скинуто 0,301 млн. м³). Більша частина підприємств м'ясо-молочної промисловості здійснює скид стічних вод у міські каналізаційні мережі та у вигрібні ями. На даний час існуючі на підприємствах даної галузі очисні споруди, у т.ч. попередньої очистки перед скидом стічних вод до мереж каналізації міст та селищ, працюють неефективно (з перевищенням нормативних показників), або споруди попередньої очистки відсутні взагалі.

4.3. Забруднення ґрунтового покриву

Одним з розповсюджених видів забруднення ґрунтового покриву, пов'язаним з промисловістю, є забруднення нафтопродуктами. Наприклад, у 2015 р. цей вид забруднення зафіксований у Сумському ЛВУМГ Філії УМГ «Київтрансгаз» ПАТ «Укртрансгаз», ДП НАК «Надра України» «Чернігівнафтогазгеологія»), ПАТ «Сумський завод продтоварів», Сумському комбінаті хлібопродуктів, НГВУ «Охтирканафтогаз» ПАТ «Укрнафта».

Іншою проблемою є утворення і утилізація промислових відходів. Найбільше їх утворюється на підприємствах хімічної, машинобудівної, паливно-енергетичної та будівельної промисловості. Майже 95% накопичених промислових відходів належить ПАТ «Сумхімпром», з них (станом на 2015 р.): залізного купоросу – 2064,106 тис. т, фосфогіпсу – 15654,109 тис. т, шламу промислових стоків – 14459,918 тис. т. Залізний купорос частково використовується для виробництва залізоокисних пігментів та активізатора (дехроматора) цементу. Крім того, побудована дослідно-промислова установка з виробництва коагулянтів для систем водоочищення, але повністю питання утилізації залізного купоросу не вирішене.

Найбільшим утворювачем гальваношламів в області залишається ПАТ «Сумське НВО». На підприємстві відходи гальванічного виробництва зберігаються у спеціально побудованому централізованому складі. Станом на 01.01.2016 р. накопичено 1,378 тис. т зазначених відходів. Періодично відходи передаються на утилізацію спеціалізованим підприємствам, але обсяги їх утворення значно більші від обсягів утилізації.

За інформацією Головного управління статистики у Сумській області [11] протягом 2015 р. на території області утворилось 839,9 тис. т відходів I-IV класів небезпеки (89,5% до рівня 2014 р.), у тому числі 100,4 тис. т відходів I-III класів небезпеки (115,6% до рівня 2014 р.). Найбільші обсяги утворення відходів спостерігаються у містах обласного підпорядкування (Суми, Шостка, Конотоп, Ромни) та в промислово-розвинених районах області: Сумському, Шосткинському, Конотопському та Роменському.

Станом на 01.01.2016 р. на території області накопичено у спеціально відведених місцях чи об'єктах 33874,644 тис. т відходів I-IV класів небезпеки, з яких 2130,570 тис. т складають відходи I-III класів небезпеки. Значну частину утворюваних промислових відходів м. Суми становить відпрацьована формувальна суміш ливарного виробництва, що використовується для рекультивації виробленого простору піщаного кар'єру, розташованого поблизу с. Руднівка та виробленого простору кар'єру суглинків поблизу с. Писарівка Сумського району. Не повністю вирішене питання утилізації золошлакової суміші, що утворюється в результаті функціонування Сумської ТЕЦ. Золошлаконакопичувач на сьогодні вже практично заповнений, тому прийняте рішення про використання цього золошлаку для рекультивації виробленого простору глиняного кар'єру в с. Верхнє Піщане Сумського району.

Підприємства харчової промисловості: ПАТ «Бель Шостка Україна», Філія «Роменський молочний комбінат» ПП «Рось», Філія «Охтирський сиркомбінат» ПП «Рось», Філія ПАТ «Вімм-Білл-Данн Україна» «Буринський завод сухого молока», ПАТ «Монделіс Україна» (м. Тростянець), ПАТ «Сумський завод продовольчих товарів» (Сумський район, с. Бездрик) та інші скидають на поля фільтрації та мулові карти відходи молокопереробки. Небезпечними складниками цих відходів є хлориди, нітрати, нітрити, фосфати та сульфати, жири. Відходи промивання та очищення, що утворюються при виробництві спирту й скидаються на поля фільтрації, містять хлориди, сульфати, фосфати, нітрати та нітрити.

ВИСНОВКИ

Промисловість є технічно найдосконалішою галуззю матеріального виробництва, основою індустріалізації економіки, яка має вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил і включає в себе сукупність підприємств з виробництва електроенергії, знарядь праці для галузей економіки, видобутку сировини, палива, заготівлі лісу, переробки продукції, випущеної промисловістю або виробленої сільським господарством. Елементами, що характеризують географічні особливості промислового комплексу є його галузева та територіальна структури.

В Україні у 2016 р. в промисловості зайнято близько 15,3% економічно активного населення (у 2012 р. – 16,8%) і створюється близько 19,7% ВВП (у 2010 р. – 22,6%). Галузева структура промислового комплексу України включає добувну та обробну промисловості, де домінуюче місце займає обробна промисловість з часткою 60,21% всього об'єму промислового виробництва в Україні за підсумками 2015 р.

У Сумському регіоні на промисловість припадає 25,9% виробленої в області валової доданої вартості та працює близько 16% зайнятого населення, що складає 62 тисяч осіб. У структурі обсягу реалізованої промислової продукції домінуючу роль займає обробна промисловість з часткою 62,3%, хоча у 2010 р. цей показник становив 68,8%.

Досліджуючи історію розвитку промислового комплексу Сумської області, варто відзначити, що у процесі свого розвитку галузева та територіальна структура промисловості докорінно змінилися. У регіоні, як галузі спеціалізації спочатку розвинулися, а потім зникли цукрова (у 2017 році було запущено єдиний цукровий завод, що зберігся в області у смт. Миколаївка Білопільського району; потужності заводу дозволяють отримувати 40 тис.т. цукру за сезон, однак гарантій його стабільної роботи немає), плодоовочеконсерна підгалузі харчової промисловості, виробництво обладнання для цукрової і поліграфічної промисловості, верстатобудування, оптичне та електронне машинобудування. В Сумській області зникли ряд промислових центрів та пунктів, «розмилися» Шосткинський, Конотопський, Ворожба-Білопільський промислові вузли.

Галузева структура промислового комплексу Сумської області включає 8 галузей індустрії: добувну промисловість, машинобудування, харчову, хімічну, паливну промисловість і електроенергетику, промисловість будівельних матеріалів, лісову та деревообробну промисловість, легку промисловість. В структурі виробленої промислової продукції та за обсягами реалізованої

промислової продукції пріоритетні місця займають харчова промисловість – 18,7%, добувна промисловість – 17,2%, машинобудування 14,8%.

На розміщення підприємств промислового комплексу Сумської області впливала і впливає низка фактів, зокрема сировинний, транспортний (розвинена залізнична мережа, що забезпечує широкі можливості для збуту), наявність кваліфікованих кадрів, споживчий. Розміщення окремих галузей (машинобудування, хімічна, легка промисловості) залежить від характеру виробництва, його трудомісткості, потреб у кваліфікованій робочій силі, показників витрат сировини та енергії у розрахунку на випуск одиниці продукції.

Територіальна структура промислового комплексу Сумської області включає наступні елементи: Сумський промисловий вузол – полігалузове утворення, де головними галузями спеціалізації є машинобудування та металообробка, хімічна й харчова промисловість. Сумський промисловий вузол об'єднує в собі м. Суми – головний центр, де розміщені найважливіші промислові підприємства області – ПАТ «СМНВО», ВАТ «Насосенергомаш», ПАТ «Суміхімпром», а також такі промислові пункти, як смт. Степанівка, с. Стецьківка, с. Ново-Суханівка, с. Бездрик, с. Іволжанське, що спеціалізуються на харчовій промисловості, с. Верхня Сироватка (легка промисловість), а також смт. Низи (електроенергетика).

Великими полігалузевими центрами промисловості є такі міста, як Охтирка, Ромни, Конотоп, Лебедин, де головними галузями спеціалізації є машинобудування, харчова та легка промисловість. Унікальними промисловими центрами є м. Шостка та м. Тростянець. У Шостці в структурі промислового комплексу 83% вартості виробленої продукції припадає на хімічну промисловість; у Тростянці в структурі промислового комплексу домінуючу роль відіграє кондитерська промисловість.

В Сумській області розміщується ряд моногалузевих промислових пунктів, галузями спеціалізації яких є переважно харчова промисловість (смт. Велика Писарівка, м. Буринь, смт. Вороніж Шосткинського району, с. Андріяшівка, с. Біловод Роменського району та ін.), промисловість будівельних матеріалів (с. Шатрище Ямпільського району, с. Заруцьке Глухівського району, с. Михайлівське Краснопільського району та ін.), електроенергетика (с. Михайлівка та с. Ворожба Лебединського району), лісова та деревообробна (м. Середина-Буда). До найважливіших проблем, вирішення яких є необхідною умовою подальшого розвитку промислового комплексу області, слід віднести: проблеми у фінансовому секторі, наявність великої кількості непрацюючих промислових підприємств та тих, які знижують обсяги виробництва; недостатній

рівень завантаження виробничих потужностей, неефективне використання площ та територій промислових підприємств; старіння основних засобів виробництва.

Одним із шляхів розвитку промислового комплексу є створення потужних угруповань взаємопов'язаних підприємств, орієнтованих на виробництво конкурентоздатної наукоємної інтелектуальної продукції, яка користувалась би попитом як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках й забезпечувала значну частку валової доданої вартості та прибутку, створених у промисловості області. Варто стимулювати і розвивати науково-технічний та виробничий потенціали, інноваційний напрямок розвитку, оновлення і нарощення основних засобів, що приваблювало б іноземні інвестиції в розвиток всіх галузей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белая земля // Областная региональная газета «Неделя», 22 серпня 2013. URL : <http://www.sbk.com.ua> (дата звернення: 20.06.2017).
2. Бізнес-Гід // Каталог промислових підприємств. URL : <http://business-guide.com.ua/> (дата звернення: 24.07.2017).
3. Бондаренко Ф. Ф., Іщенко О. І., Козирев П. В. та ін. Сумська область // Українська Радянська Соціалістичні Республіка. К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1965. С.714-715.
4. Валовий регіональний продукт у 2015 році: Статистичний збірник / За ред. І.М. Нікітіної. К.: Державна служба статистики України, 2017. 137 с.
5. ВАТ «Сумський завод насосного та енергетичного машинобудування «Насосенергомаш» Група «ГМС» (Продукція). URL : <http://nempump.com/ru/products> (дата звернення: 17.05.2017).
6. Виробництво основних видів промислової продукції по Сумській області за 2003-2010 роки (Головне управління статистики у Сумській області). URL : http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=182&article_id=950 (дата звернення: 20.02.2017).
7. Відкрите акціонерне товариство «Сумський завод насосного та енергетичного машинобудування «Насосенергомаш» Група ГМС". Продукція. URL : <http://nempump.com/ru/products> (дата звернення: 03.12.2016).
8. Географія: Навчальний посібник: 5-е вид., переробл. і доп. / Олійник Я.Б., Шищенко П.Г., Степаненко А. В., Масляк П. О. К.: Т-во «Знання», 2006. 455 с.
9. Голиков А. П., Панасенко Л. Г., Сонько С. П., Шульженко Л. С. Сумская область (экономико-географическая характеристика) // Экономическая география. – 1987. Вып. 39. С. 107-121.
10. Гудзенко П. А. Сумська область: географічний нарис. К.: Рад. школа, 1958. 121 с.
11. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2015 році. URL : <http://www.pek.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-51-18> (дата звернення: 29.07.2017).
12. Завод «СБК-Ромны». URL : <http://www.sbk.com.ua> (дата звернення: 6.10.2016).
13. Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2016 році. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.06.2017).
14. Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2015 році. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.06.2017).
15. Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2012 році. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.06.2017).
16. Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2010 році. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.06.2017).

17. Зайняте населення за видами економічної діяльності та регіонами у 2000 році. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 27.06.2017).
18. Заставний Ф. Д. Економічна і соціальна географія України. К.: Форум, 2001. 240 с.
19. Історія Сумської області. Розвиток промисловості. URL : <http://istoriya.sumy.ua/index.php/Sumy/> (дата звернення: 12.12.2016).
20. Казенне підприємство «Шосткинський казенний завод «Імпульс». Профіль підприємства. URL : <http://impulse.com.ua/> (дата звернення: 02.07.2017).
21. Конотопський арматурний завод // Каталог продукції, арматура стальна трубопровідна. URL : <http://kaz.com.ua/produkt.html> (дата звернення: 02.07.2017).
22. Концерн «Nikmas» // Каталог продукції. URL : <http://nicmas-market.com> (дата звернення: 02.07.2017).
23. Корнус А. А. Региональные структуры занятости населения Украины // Магілєўскі мерыдыян. 2013. Том 13. Вып. 3-4 (22-23). С. 31-35.
24. Корнус А. А. Терциаризация и информатизация экономики Украины: географический аспект // Магілєўскі мерыдыян. 2013. Том 14. Вып. 3-4 (22-23). С. 39-42.
25. Корнус А. А. Траектории социально-экономического развития регионов Украины // Псковский регионологический журнал. 2014. №18. С. 3-14.
26. Корнус А., Корнус О. Географічні особливості трансформаційних процесів у машинобудівному комплексі Сумської області // Часопис соціально-економічної географії. 2015. Вип. 18 (1). С. 134-141.
27. Корнус А. О., Удовиченко І. В., Леонтьєва Г. Г., Корнус О. Г. Географія Сумської області: природа, населення, господарство. Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. 184 с.
28. Корнус А. О. Деіндустріалізація регіонів України та її відображення у структурі зайнятості населення // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. 2013. Вип. 672-673 : Географія. С.113-116.
29. Корнус А. О. Деіндустріалізація чи постіндустріалізація: проблеми типології регіонів України // Часопис соціально-економічної географії. 2014. Вип. 16 (1). С. 117-122.
30. Корнус А. О. Картографування трансформації структури валової доданої вартості регіональних соціогеосистем України // Проблеми безперервної географічної освіти та картографії. 2014. Вип. 20. С. 66-69.
31. Корнус А.О. Професор Ф.О. Лисенко (1887-1937) – першовідкривач нафти у Дніпровсько-Донецькій западині // Історія української географії. – 2004. – Вип. 9. – С. 12-13.
32. Корнус А. О. Терціаризація економіки регіональних соціогеосистем України // Часопис соціально-економічної географії. 2015. Вип. 19 (2). С. 94-102.
33. Корнус А.О., Приходько О.О., Корнус О.Г. Трансформація промислової підсистеми регіональних соціогеосистем України (на прикладі машинобудівного комплексу Сумської області) // Регіон-2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 80-річчю кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного

університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків, 6 листопада 2014 р.). Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. С. 230-233.

34. Корнус О., Корнус А., Шищук В., Кононихін В. Дослідження впливу забруднення атмосферного повітря на онкологічну захворюваність населення Сумської області // Часопис соціально-економічної географії. 2012. Вип. 13(2). С. 151-157.

35. Корнус О., Корнус А. Сучасний стан промислового комплексу міста Суми // Часопис соціально-економічної географії. 2013. Вип. 15 (2). С. 61-64.

36. Корнус О. Г., Корнус А. О., Шищук В. Д. Територіально-нозологічна структура захворюваності населення Сумської області : монографія. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. 172 с.

37. Корнус О.Г., Ємець А. В. Особливості розвитку хімічної промисловості у м. Суми // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Географічні науки. 2013. Вип. 4. С. 81-83.

38. Корнус О. Г., Ємець А. В., Горбовцов Г. М. Сучасна галузева структура промислового комплексу міста Суми // Актуальні проблеми дослідження довкілля : матеріали V Міжнародної наукової конференції (м. Суми, 23-25 травня 2013 р.). Т. 2. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2013. С. 53-55.

39. Корнус О. Г., Ємець А. В., Корнус А. О. Сучасні особливості промислового комплексу міста Суми // Регіон – 2012: стратегія оптимального розвитку: матеріали наук.-практ. конф з міжнар. участю (м. Харків, 25-26 жовтня 2012 р.). Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. С. 188-190.

40. Корнус О. Г., Приходько О. О. Сучасний стан машинобудівного комплексу у Сумській області // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Географічні науки. 2014. Вип. 5. С. 64-69.

41. Ленський О. В. Економічні і політичні основи утворення Сумської області URL : <http://rama.com.ua/do-75-richnitsi-utvorenniya-sumskoyi-oblasti/> (дата звернення: 23.12.2016).

42. ЛЕОЛ. Офіційний сайт Лебединського нафтомаслозаводу. URL : <http://www.leol.ua/> (дата звернення: 15.02.2017).

43. Леонтьєва Г. Г. Економічна і соціальна географія Сумської області : навч. посібник. Вид. 2. Суми: РВВ СДПУ ім. А.С. Макаренка, 1999. 88 с.

44. Леонтьєва Г. Г. Сумський промисловий вузол : навч. посібник. Суми: Слобожанщина, 1996. 64 с.

45. Леонтьєва Г. Г., Корнус А. О. Географія Сумської області: населення і господарство: навч. посібник. Суми: СумДПУ, 2006. 72 с.

46. Масляк П.О., Шищенко П.Г. Географія України : навч. посібник. К.: Зодіак-ЕКО, 1996. 432 с.

47. Матеріяли до опису округ УСРР. Глухівська округа. Харків, ЦСУ УСРР, 1964. 58 с.

48. Матеріяли до опису округ УСРР. Конотіпська округа. Харків, ЦСУ УСРР, 1964. 64 с.

49. Матеріяли до опису округ УСРР. Роменська округа. Харків, ЦСУ УСРР, 1926. 58 с.

- 50.Матеріяли до опису округ УСРР. Сумська округа. Харків, ЦСУ УСРР, 1964. 58 с.
- 51.Мотордеталь-Конотоп (О підприємстві) URL : <http://www.motordetal.com.ua/about/> (дата звернення: 16.02.2017).
- 52.Мотордеталь-Конотоп (Производство). URL : <http://www.motordetal.com.ua/proizvodstvo> (дата звернення: 16.02.2017).
- 53.Народне господарство Української РСР у 1990 році: стат. щорічник / Міністерство статистики УРСР; відп. за вип. В.В. Самченко. К.: Техніка, 1991. 496 с.
- 54.Нафтопромаш, Охтирка (Каталог). URL : <http://www.ukr-prom.com/firm-739/catalog/>
- 55.Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності по Сумській області 2010-2016. Головне управління статистики у Сумській області. URL : <http://sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=181&level=3> (дата звернення: 13.06.2017).
- 56.Обсяг реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності по Сумській області у 2016 році. Головне управління статистики у Сумській області. – URL : http://sumy.ukrstat.gov.ua/data/express/1486987487_e172702.doc (дата звернення: 13.06.2017).
- 57.Озга Т. М., Корнус О. Г., Горбовцов Г. М. Економіко-географічні особливості розвитку промислового комплексу м. Конотоп // Актуальні проблеми дослідження довкілля : матеріали VI Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження академіка Г.М. Висоцького (м. Суми, 20-23 травня 2015 р.). Т. 1. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2015. – С. 163-167.
- 58.Охтирська нафта – 40 років. URL : https://dt.ua/ECONOMICS/ohtirska_nafta_40_rokiv.html (дата звернення: 21.04.2017).
- 59.ПАО «Глуховский завод «Электропанель» – это опыт, надежность и международные стандарты качества. URL : <http://rama.com.ua/pao-gluhovskiy-zavod-elektropanel-eto-opyit-nadezhnost-i-mezhdunarodnyie-standartyi-kachestva/#ad-image-2> (дата звернення: 16.02.2017).
- 60.ПАТ «Роменська гардинно-тюлева фабрика». Звіт про фінансові результати за 12 місяців 2016 р. URL : http://www.rgtf.com.ua/wp-content/uploads/2017/04/Річний_звіт_за_2016_рік.pdf (дата звернення: 3.07.2017).
- 61.ПАТ «Сумиобленерго». Про компанію. URL : <https://www.soe.com.ua/> (дата звернення: 12.02.2017).
- 62.ПАТ «Сумихімпром». Головна сторінка. URL : <http://sumykhimprom.com.ua/index.php/ru/> (дата звернення: 25.02.2017).
- 63.ПАТ «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання» (Профіль компанії). URL : <http://frunze.com.ua/images/materials/neft.pdf> (дата звернення: 16.02.2017).
- 64.Переробка молока та виробництво молочної продукції. URL : <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-51-18/29-napryamki-diyalnosti/kharchova-ta-pererobna-promislovist/235-pererobka-moloka-ta-virobnitstvo-molochnoji-produktsiji> (дата звернення: 18.04.2017).

65.Питома вага галузей в загальних обсягах реалізації продукції харчової промисловості. URL : <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/2013-04-18-21-51-18/29-napryamki-diyalnosti/kharchova-ta-pererobna-promislovist/90-pitoma-vaga-galujej-v-zagalnikh-obsyagakh-realizatsiji-produktsiji-kharchovoji-promislovosti-za-2012-rіk> (дата звернення: 18.04.2017).

66.Покидченко Л. А. Історична довідка до 70-річчя утворення Сумської області / Державний архів Сумської області. URL : http://daso.sumy.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=136 (дата звернення: 05.01.2017).

67.Приходько О.О., Корнус О.Г. Територіальна організація та галузева структура харчової промисловості Сумської області // Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки. – 2015. – Вип. 6. – С. 135-139.

68.Промислові підприємства Сумської області / Державна служба статистики України; за ред. Березка Т. В. – Суми, 2012. – 146 с.

69.Промисловість України у 2007-2010 роках: статистичний збірник / За ред. Л.М. Овденко. К.: Державна служба статистики України, 2011. 307 с.

70.Промисловість України у 2011-2015 роках: Статистичний збірник / За ред. І.С. Петренко. – К.: Державна служба статистики України, 2016. 382 с.

71.Статистичний щорічник Сумської області за 2004 р. / За ред. Л.І. Олехнович. Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2005. 668 с.

72.Статистичний щорічник Сумської області за 2012 р. / За ред. Л.І. Олехнович. Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2013. 588 с.

73.Статистичний щорічник Сумської області за 2014 р. / За ред. Л.І. Олехнович. Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2015. 545 с.

74.Стратегія розвитку харчової промисловості України та її регіонів (областей) на період до 2015 року / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, Л.В. Страшинська, Е.І. Шелудько / За ред. проф. Л.В. Дейнеко. К.: РВПС України НАН України, 2004. 212 с.

75.Сумське обласне управління лісового та мисливського господарства. Головна сторінка. URL : <http://sumylis.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2017).

76.Фінансовий звіт Кролевецького комунального підприємства «Кролевецькі рушники» за 2016 р. URL : <http://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://krolrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Kroleveckii-rushniki.pdf> (дата звернення: 18.04.2017).

77.Ямпольский литейно-механический завод, ООО. Товары и услуги. URL : <http://4166.ua.all.biz/> (дата звернення: 19.02.2017).

78.Kornus A., Kornus O., Shyschuk V. Influence of Environmental Factors on the Population Health: Regional Approach for the Medical-Ecological Analysis (for Example, the Sumy Region of Ukraine) // European Journal of Medicine. 2015. Vol. 8, Is. 2. С. 94-105.

79.Kornus A., Kornus O., Shyschuk V. Quality of the environment and medical-geographical situation in the Sumy region // Часопис соціально-економічної географії. 2015. Вип. 19 (2). С. 144-151.

80.Kornus A. O. The Transformation of the Structure of Industry in Ukraine (2001–2013) // Магілєўскі мерыдыян. 2016. Том 16. Вып. 1-2 (33-34). С. 54-58.

81.Kornus A. O., Kornus O. H. Industry's structural transformation in Ukraine // Conf. Intern. Științif.-pract. "Dezvoltarea sistemelor sociale și economice întrun mediu competitiv la nivel global" (26 februar 2016, Chișinău). Chișinău : Universitate de stat din Moldova, 2016. P. 161-164.

82.Kusum Pharm (О компанії). URL : <http://www.kusumpharm.com/ru/o-kompanii/> (дата звернення: 09.07.2017).

Виробництво основних видів промислової продукції харчової промисловості Сумської області (тонн/тис.дал)¹

Вид продукції	2012	2013	2014	2015	2016
М'ясо, включаючи субпродукти, в тому числі:	4887	8281	8563	9141	9578
м'ясо ВРХ, свіже чи охолоджене	3665	6144	5410	4560	3633
м'ясо ВРХ заморожене	141	305	95	8	64
м'ясо свиней свіже чи охолоджене	354	651	1035	868	825
м'ясо свиней заморожене	36	49	33	8	64
субпродукти харчові свіжі чи охолоджені	87	125	151	77	106
субпродукти харчові заморожені	603	1001	699	414	663
м'ясо свійської птиці свіже чи охолоджене	1013	3024	4005
Ковбасні вироби	660	1186	1172	947	900
Риба копчена, в'ялена, сушена, солена	184	298	207	112	108
Овочі та інші їстівні частини рослин із додаванням оцту	7	3	5
Олія нерафінована	10	26	8011	10049	7497
Молоко оброблене рідке	4963	8400	7879	6542	5616
Масло вершкове	2335	3877	5998	3393	5645
Сири жирні, в тому числі:	13590	24299	24029	20062	17325
сири сичужні	9973	17680	17189	13929	11319
сири плавлені	3617	6619	6840	6133	6006
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний	702	1294	1620	1177	1994
Продукти кисломолочні	3676	6145	6144	5292	3725
Борошно	46223	72565	112263	93298	97759
Хлібобулочні вироби, в тому числі:	29512	50349	46060	40514	34859
Хліб, в тому числі за видами:	23288	39593	36095	31090	26239
хліб житній	22	22	81	37	45
хліб пшеничний	5073	8547	7874	6633	5732
хліб житньо-пшеничний	18193	31024	28140	24420	20432
Булочні вироби	6182	10684	9898	9376	8620
Торти, тістечка, здобні вироби	1511	2759	2865	2123	2154
Пряники і вироби аналогічні; печиво солодке; вафлі	10541	18475	13558	15395	17691
Какао-паста	3862	7770	7531	5864	6264
Кондитерські вироби, в тому числі:	11668	24729	22277	14569	14365
шоколад та інші вироби з вмістом какао	8394	18277	16251	9921	9388
вироби без вмісту какао	3274	6452	6026	4648	4977
Макаронні вироби	54	88	90	1596	864
Крупи	4139	7816	6237	5464	4814
Замінники кави	2321	4571	5065	4576	4403
Спреди та суміші жирові	19	63	33	33	4
Горілка з вмістом спирту менше 45,4 об.%, тис. дал	45,1	62,9	507	598	490
Лікери та інші спиртві напої, тис. дал	3,1	6,4	63,5	143,7	52,0
Пиво, тис. дал	345,5	521,7	600,8	601,2	592,2
Вода мінеральна негазована, тис. дал	152,4	242,8	217,7	332,3	205,7
Вода мінеральна газована, тис. дал	180,3	251,4	187,9	360,9	101,6
Напої безалкогольні, тис. дал	1297,7	1535,4	917,3	1086,8	741,2
Корми готові для с/г тварин та свійської птиці	27569	48516	63129	65879	66220

¹ За даними Департаменту агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації.

Додаток Б

Наявність м'ясопереробних підприємств Сумської області станом на 01.05.2017 р.¹

№ з/п	Назва підприємства	Форма власності	Адреса підприємства,	Система управління якістю	Вид діяльності			
					забій тварин	випуск сировини	випуск готової продукції	зберігання сировини і готової продукції
Білопільський район								
1	ТОВ «Ворожба»	колективна	м. Ворожба, вул. Миру, 5	ДСТУ 4161-2003	+	+	+	+
2	Ковбасний цех ФОП Мартиненко М.І.	приватна	смт.Миколаївка, вул. Мусієнка, 15/1	-	-	+	+	+
Краснопільський район								
1	М'ясопереробний цех ТОВ «Краснопільський ММК»	колективна	Урочище «Сагайдачне», Ряснянська сільська рада	-	+	-	+	+
Лебединський район								
1	ТОВ «Лебединські ковбаси»	приватна	м. Лебедин, вул. Волохова, 5	ДСТУ 22000-2007	+	+	+	+
2	ТОВ «Укрлендінвест»	приватна	м. Лебедин, вул. Білозерцева, 32	-	+	+	+	+
3	ТОВ «Стар-Майстер»	приватна	м. Лебедин, вул. Білозерцева,32	-	+	+	+	+
Недригайлівський район								
1	ТОВ ВКФ «Вільшанські ковбаси»	колективна	с. Вільшана, вул. Роменська, 95	-	+	-	+	+
Охтирський район								
1	ТОВ «Охтирка м'ясопродукт»	приватна	с. Мал.Павлівка, вул. Центральна, 11	ДСТУ 4161-2003	+	-	+	+
Тростянецький район								
1	Ковбасний цех ФОП Чалий В.В.	приватна	м. Тростянець, вул. Набережна, 1	-	-	+	+	+
Роменський район								
1	ДГДП АФ «Надія» с. Перехрестівка	державна	с. Перехрестівка	-	+	-	-	-
м. Суми								
1	ТОВ «Національна продовольча компанія»	приватна	вул. Білопільський шлях, 27	-	-	-	+	+
2	ТОВ «ЕКО» виробничий цех	приватна	вул. Кооперативна, 1	-	-	-	+	+

¹ За даними Головного управління Держпродспоживслужби в Сумській області.

Продовження додатку Б

3	ФОП Коваленко С.М.	приватна	вул. Білопільський шлях, діляниця №90	-	-	+	-	+
4	ФОП Артюх О.І.	приватна	вул. Романа Атаманюка, 59	-	-	+	-	+
5	ТОВ «ЕКО»	приватна	вул. Прокоф'єва, 14	-	-	+	+	+
6	ТОВ «ЕКО»	приватна	вул. Черепіна, 38	-	-	+	+	+
7	ФОП Коваленко Н.В.	приватна	вул. Білопільський шлях, діляниця №90	-	-	+	-	+
8	ФОП Костенко А.О.	приватна	вул. СКД, 38а	-	-	+	+	+
9	ФОП Гуков С.В.	приватна	вул. Чайковського, 27	-	-	+	-	+
10	ФОП Козирь А.С.	приватна	вул. Харківська, 6	-	-	+	-	+
11	ТОВ «ЕКО»	приватна	пр-т Лушпи, 39	-	-	+	+	+
12	ФОП Костенко О.Ю.	приватна	вул. СКД, 38а	-	-	+	-	+
13	ПО «Сумський виробничий комбінат», цех м'ясних продуктів	приватна	м. Суми, вул. Білопільський шлях, 17а	-	-	-	+	+
14	ТОВ «Фоззі-Фуд» м'ясний відділ магазину № 210	приватна	пр-т Лушпи, 4/1	-	-	-	+	+
15	ТОВ «Ігесія»	приватна	вул. Тополянська, 18	-	-		+	+
16	ФОП Дроб'язко С.О.	приватна	вул. Курська, 147	-	-	-	+	+
17	ТОВ «Фоззі-Фуд» м'ясний відділ	приватна	вул. Харківська, 2/2	-	-	-	+	+
18	ФОП Скуба М.М.	приватна	пров. Гудимівський, 24	-	-	+	+	+
м. Конотоп								
1	ТДВ «Конотопм'ясо»	приватна	вул. Г.Тхора, 150	ДСТУ 4161-2003	+	+	+	+
2	ТОВ «Драйд-фудз»	приватна	вул. Г.Тхора, 150	-	-	+	-	-
3	ТОВ «ЕКО»	приватна	вул. Ватутіна 11А	ТУ У 15.1-32104254-001-2003	+	+	+	-
4	ТОВ «ГЛТ-груп»	приватна	вул. Г.Тхора, 150	По системі ПАТ«Конотоп-м'ясо» згідно договору	+	-	+	+
м. Ромни								
1	ТОВ «ЕКО»	приватна	бул. Свободи, 2	-	-	+	-	+
м. Шостка								
1	Цех напівфабрикатів ФОП Гамалій С.В.	приватна	вул. Щербакова 1/12	-	-	+	-	-
2	ТОВ «Тріада-Північ»	приватна	вул. Дзержинського, 8-д	-	-	+	-	+
3	ТОВ «ЕКО»	приватна	вул. Привокзальна, 19	-	-	+	+	+

Продовження додатку Б

4	ТОВ «ЕКО»	приватна	вул. Свободи, 30	-	-	+	+	+
5	Цех з виготовлення напівфабрикатів ФОП Левченко А.В.	приватна	вул. Родини Кривоносів	-	-	+	-	-
6	Цех напівфабрикатів ФОП Тукало В.В.	приватна	вул. Воронізька, 51	-	-	+	-	-
м. Охтирка								
1	ПАТ «Охтирський м'ясокомбінат»	приватна	вул. Грибоєдова, 27	-	+	+	+	+
2	ТОВ «Сумські м'ясні вироби»	приватна	вул. Транспортна, 8	-	-	+	+	+
3	ТОВ «Охтирська м'ясна компанія»	приватна	вул. Батюка, 47	-	-	+	+	+
м. Глухів								
1	ФОП Якименко О.О.	приватна	вул. Шевченка, 10б	-	-	-	+	+
2	ПП Бадулін О.М.	приватна	вул. Індустріальна, 12	-	-	-	+	+

Додаток В

Виробництво основних видів промислової продукції у Сумській області за 2003-2010 роки [6]

Вид продукції	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Добувна промисловість								
Нафта сира, тис.т	1183,6	1262,5	1296,9	1368,1	1473,7	1523,0	1307,1	1050,6
Газовий конденсат, тис.т	212,2	197,4	213,3	207,5	178,5	162,2	181,5	142,2
Газ нафтовий попутний, млн.м ³	303,3	340,4	369,8	443,2	462,5	428,5
Газ природний, млн.м ³	1194,0	1182,8	1161,1	1270,2	1455,8	1184,1	1115,0	958,7
Переробна промисловість								
Яловичина і телятина, свіжі (парні) чи охолоджені, т	5288	5366	4252	2704	2604	1752	1812	2298
Яловичина і телятина, морожені, т	4078	1499	1368	913	965	1463
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, т	1672	1589	1169	1650	1911	1196	662	484
Свинина морожена, т	746	486	234	824	1274	524
Вироби ковбасні, т	6052	5580	5027	4218	4483	4167	1763	1223
Олія соняшникова нерафінована, т	826	579	2075	3778	5098	3010	4936	3259
Молоко оброблене рідке, т	24581	21844	32721	48674	45486	28690	39712	19271
Масло вершкове, т	8257 ²	9976	8871	7413	6643	5358	4621	4432
Сири жирні, т	19208	20729	20603	16469	19324	20377	21683	19032
Продукти кисломолочні, т	5072	6483	8207	11196	10188	10214	7092	5140
Борошно, т	113194	128557	110097	89900	117510	170405	104333	100109
Крупи, т	5624	4981	8509	2962	3543	5032	5887	4171
Вироби хлібобулочні, т	80953	78913	75177	69907	67867	65604	62489	61221
Цукор білий кристалічний, т	134730	80676	59349	83487	52701	—	—	...
у тому числі буряковий	75741	80676	59349	83487	52701	—	—	...
Пряники і вироби аналогічні, печиво солодке; вафлі, т	5516	6783	6433	7701	7913	8279	7335	8259
Вироби кондитерські з цукру, включаючи білий шоколад, без вмісту какао, т	1678	3066	4674	4244	4697	5396	5405	6491
Вироби макаронні без начинки, не піддані тепловому обробленню чи не приготовлені будь-яким іншим способом, т	1323	812	569	415	230	299	684	703
Води натуральні мінеральні негазовані, тис.дал	40,0	45,0	68,0	127,0	158,0	236,0
Води натуральні мінеральні газовані, тис.дал.	159,0	175,0	293,0	530,0
Напої безалкогольні, тис.дал	938,2	970,9	2056,4	2361,5	2490,0	2460,3	1611,0	1948,4
Тканини всього, тис.м ²	133,1	488,5	645,3	650,7	518,4	742,6
Матеріали неткані і вироби з матеріалів нетканних, т	266	219	156	149	170	364

Продовження додатку В

Тюль та тканини сітчасті інші машинного чи ручного в'язання (крім полотна трикотажного), тис.м ²	4129,5	2756,1	2512,0	1870,0	1836,0	2108,5
Білизна постільна, тис.шт.	31,8	28,0	134,7	90,1	22,7	19,5	32,2	26,0
Костюми чоловічі та хлопчачі, з тканини, тис.шт.	9,1	28,2	21,6	22,8	20,3	36,4	20,3	22,2
Костюми жіночі та дівчачі, з тканини, тис.шт.	4,3	1,2	1,4	10,4	4,8	13,1	21,9	18,4
Жакети та блейзери, піджаки, куртки типу піджаків, джемperi та вирази аналогічні жіночі та дівчачі, з тканини, тис.шт.	27,0	5,2	16,4	2,4	1,1	2,5	6,4	1,9
Сукні та сарафани жіночі та дівчачі, з тканини, тис.шт.	5,1	5,5	1,5	5,0	0,8	5,3	12,0	22,9
Взуття, тис.пар	1354,8	1152,0	1205,8	1635,4	1669,4	1777,4
Деревина, уздовж розпиляна чи розколота, завтовшки більше 6 мм, тис.м ³	84,6	81,7	96,3	89,3	90,3	99,0	85,8	96,4
Коробки, ящики та сумки з гофрованих паперу та картону, тис.м ²	3421	5602	7778	10743	13424	16299	10010	11172
Кислота сірчана, тис. т	238,6	370,8	378,1	392,4
Олеум, тис. т	62,7	59,8	77,8	65,1
Фарби та лаки на основі полімерів, т	5874	2688	1777	16934	21175	23754	16649	18812
Цегла керамічна невогнетривка будівельна, млн.шт.ум.цегли	77,9	84,9	85,4	88,3	97,3	99,7	71,7	83,7
Блоки та цегла з цементу, штучного каменю чи бетону для будівництва, млн.шт.ум.цегли	46,8	73,0	82,9	85,2	113,3	108,6	69,9	68,5
Вапно, тис.т	78,4	72,1	79,2	80,4	98,5	94,3	49,0	57,0
Елементи конструкцій збірні для будівництва з цементу, бетону чи штучного каменю, тис.м ³	11,0	22,1	20,9	23,8	29,2	37,9	21,5	17,4
Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, т	37589	40354	39036	41910	47799	40131	25062	40841
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям, т	421	1497	1013	1387	1688	1987
Конструкції інші, частини конструкцій, плити, панелі та вирази аналогічні з металів чорних або алюмінію, т	142230	21870	1912	911	4425	3095	1152	1803

Продовження додатку В

Резервуари та цистерни металеві місткістю понад 300 л, т	487	–	–	81	25	15	–	...
Насоси вакуумні, шт.	294	570	1024	634	1271	671	241	555
Насоси відцентрові для перекачки рідин та підйомники рідин, шт.	43676	53199	30252	27165	23966	7566	4862	3604
Компресори об'ємні поршневі, шт.	231	185	153	109	111	339	281	566
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води								
Електроенергія, млн.кВт•год	690	629	542	410	415	420	321	430

Примітка: – дані відсутні,
... дані не оприлюднюються.

**Виробництво основних видів промислової продукції у Сумській області
за 2011-2016 роки [55]**

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів						
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, тис.т	1004,7	956,4	936,4	917,0	818,9	718,6
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, тис.т	100,4	141,0	77,5	47,8	28,8	24,7
Газ природний, млн.м ³	720,5	614,4	510,0	406,1	270,9	220,8
Газ нафтовий попутний, одержаний з нафтових родовищ, млн.м ³	...	193,8	182,4	228,2	...	211,1
Піски будівельні, такі як глинисті, каолінові, полевошпатові (крім кременистих та металоносних пісків), тис.т	119,2	195,3	224,8	125,4	127,1	307,2
Глини звичайні та сланцеві для будівельних робіт (крім бентоніту, глин вогнетривких, каоліну та глин каолінових); андалузит, кіаніт, силіманіт; муліт; землі шамотні або диасові, тис.т	183,7	191,3	139,7	198,9	281,8	234,3
Переробна промисловість						
М'ясо великої рогатої худоби свіже чи охолоджене, т	1771	5156	6305	5475	4570	3639
М'ясо великої рогатої худоби заморожене, т	188
М'ясо свиней свіже чи охолоджене, т	662	1019	1031	1130	935	867
М'ясо свиней заморожене, т	464	35	83	65
Вироби ковбасні, т	1217	1224	1227	1268	1255	1118
Олія соняшникова нерафінована та її фракції, (крім хімічно модифікованих), тис.т	2,2	2,0	0,3	8,7	9,3	11,3
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлоне, пептизоване), т	14750	7208
Масло вершкове, т	4251	4346	3884	5505	4204	5602
Сири сичужні та плавлені, т	23183	22543	25053	24799	20268	17348
Борошно, т	102384	95045	84186	135429	125107	104250
Крупи, т	6189	6164	8799	6234	5906	5723
Хліб та вироби хлібобулочні, нетривалого зберігання, т	58495	54246	50933	45953	40643	35098
Печиво солодке і вафлі, т	365	6323	12293	7858	10114	11796
Пряники та вироби подібні, т	6771	6526	6276	5697	5285	5904
Вироби макаронні, локшина та вироби борошняні подібні, т	252	126	1370	2060	1707	872
Вироби кондитерські цукрові (у тому числі шоколад білий), що не містять какао, т	5786	6095	6452	6026
Води натуральні мінеральні негазовані, тис.дал	293,2	301,4	429,5	299,3
Напої безалкогольні, тис.дал	1814,5	1956,0	1430,3	919,8	1087,1	741,2
Білизна постільна, тис.шт	20,4	17,5	16,7	41,9	11,9	22,8

Продовження додатку Г

Комплекти і костюми чоловічі та хлопчачі з тканини бавовняної або з волокон синтетичних або штучних, виробничі та професійні, тис.шт	86,5	150,9	97,2	81,6	95,1	88,2
Піджаки та блейзери чоловічі та хлопчачі з тканини бавовняної або з волокон синтетичних або штучних, виробничі та професійні, тис.шт	22,8	18,9	27,5	43,9	73,2	55,0
Комплекти і костюми жіночі та дівчачі з тканини бавовняної або з волокон синтетичних або штучних, виробничі та професійні, тис.шт	2,9	0,7
Предмети одягу інші чоловічі та хлопчачі з тканини бавовняної або з волокон синтетичних або штучних, виробничі та професійні, тис.шт	10,0	42,4	17,2	18,0	28,3	64,0
Предмети одягу інші жіночі та дівчачі з тканини бавовняної або з волокон синтетичних або штучних, виробничі та професійні, тис.шт	34,9	32,4	18,4	10,1	11,3	14,4
Костюми та комплекти (крім трикотажних), чоловічі та хлопчачі, тис.шт	17,2	43,8	1,2	6,7	8,7	21,3
Пальта та плащі тощо, жіночі та дівчачі, тис.шт	24,9	22,8	21,5	13,4
Костюми та комплекти (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	17,8	9,6	2,5
Сукні (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	10,2	12,7	9,9
Спідниці та спідниці-брюки (крім трикотажних), жіночі та дівчачі, тис.шт	1,8	3,9	0,8	1,1	0,8	0,8
Рукавички, рукавиці, мітенки (крім трикотажних), тис. пар	176,1	165,9	191,0	145,2	126,4	117,8
Деревина уздовж розпиляна чи розколота, розділена на частини чи лушчена, завтовшки більше 6 мм; шпали з деревини для залізничних чи трамвайних колій, непросочені, тис.м ³	106,5	60,5	81,1	72,8	79,1	97,8
Деревина хвойних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані, тис.т	...	0,2	0,2	...	0,2	0,1
Деревина листяних порід у вигляді погонажу, профільованого уздовж будь-якого з ребер чи площин, уключаючи планки та фризи для паркетного покриття підлоги незібрані, тис.т	...	0,7	0,7	0,9
Вікна, двері балконні та їх рами, з деревини, тис.шт	1,1	0,5	0,4	0,3	4,2	3,2
Двері та їх коробки та пороги, з деревини, тис.шт	1,4	2,9	2,9	2,5	0,6	0,6

Продовження додатку Г

Піддони, ящикиві піддони та інші вантажні щити, з деревини, тис.шт	294,2	302,3	293,2	297,0	312,9	407,9
Мішки та пакети з паперу, т	492	1119	436
Коробки та ящики, з паперу або картону гофрованих, тис.т	4,9	3,9	3,8	5,1	5,2	5,9
Журнали реєстраційні, книги бухгалтерські, швидкозшивачі (папки), формуляри і бланки, вироби канцелярські інші, з паперу чи картону, т	197	205	146	121	102	80
Етикетки з паперу чи картону, т	152	165	202	229	287	364
Газети, журнали та видання періодичні, які виходять менше чотирьох разів на тиждень, віддруковані, тис.т	0,9	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Водень, аргон, гази інертні, азот і кисень, тис.м ³	3392,1	2636,0	1909,0	1811,0	1838,5	1451,8
Сульфіді, сульфіти та сульфати, т	2233	24178
Фарби та лаки на основі поліефірів, акрилових і вінілових полімерів, у неводному середовищі; розчини, т	19466	18748	21122	21116	19369	21764
Вироби з гуми вулканізованої інші; гума тверда в усіх формах та вироби з неї; покриття для підлоги та килимки, з гуми вулканізованої поруватої, т	732	839	2334	305	111	85
Плити, листи, плівка, фольга і стрічки з пластмас, неармовані або нез'єднані з іншими матеріалами, т	...	1383	1514	2489	1857	2730
Бутлі, пляшки, флакони, фляги та вироби подібні, з пластмас, тис.шт	16907,1	19087,0	16584,0	16085,6	15780,3	9111,3
Вікна та їх рами, двері та їх коробки і пороги, з пластмас, тис.м ²	14,5	22,2	22,1	22,6	28,7	33,3
Плити, листи, плівка, фольга, стрічки, смуги та форми пласкі інші, з пластмас, самоклеючі, у рулонах завширшки більше 20 см чи не в рулонах (крім покриттів для підлоги, стін або стелі), кг	52704	77612	47157	35271	23561	26189
Посуд столовий і кухонний, з пластмас, тис.т	...	1,9	2,2
Цегла невогнетривка керамічна будівельна (крім виробів з борошна кам'яного кремнеземистого чи ґрунтів діатомітових), тис.м ³	196,5	197,7	215,8	174,3	233,4	265,9
Вапно негашене, гашене та гідравлічне, тис.т	76,0	57,4	36,6	...	—	—
Блоки та цегла з цементу, бетону або каменю штучного для будівництва, тис.т	81,0	91,1	54,5	5,2	35,4	37,4
Елементи конструкцій збірні для будівництва з цементу, бетону або каменю штучного, тис.т	33,5	37,9	37,2	38,9	41,4	48,3
Розчини бетонні, готові для використання, тис.т	49,2	147,1	187,0	196,8	150,0	201,5

Продовження додатку Г

Сталь без напівфабрикатів, отриманих безперервним литтям, т	10674	7882	4639	3164	2934	4916
Металоконструкції будівельні збірні, т	439	299	214	...	168	120
Конструкції інші та їх частини, плити, прутки, кутики, профілі та вироби подібні, з металів чорних або алюмінію, т	308	75	92	112	79	76
Тканини, ґрати, сітки й огорожі з дроту сталевого або мідного; сітка металева з металів чорних або міді, під штукатурку, т	...	307	329	361	...	446
Вироби з металів чорних, не віднесені до інших угруповань, т	128	125	130	105	86	95
Насоси відцентрові занурені, одноступінчасті дренажні та каналізаційні, шт.	70	41	65	16	20	15
Насоси відцентрові занурені, багатоступінчасті, шт.	...	75	58	110
Помпи вакуумні, шт.	402	736	426	216	144	119
Компресори об'ємні поршневі, шт.	517	333	198	232	598	355
Клапани керування процесом, клапани запірні, вентилі кульові та інші, т	1125	930	433	247	257	464
Устаткування стартове для апаратів літальних; механізми зупинення палубні чи пристрої подібні; устаткування для балансування шин; машини й устаткування спеціального призначення, не віднесені до інших угруповань, шт.	410	556	800	498	278	4316
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води						
Електроенергія, млн.кВт·год	437,6	370,3	481,5	374,5	275,5	346,0

Примітка: – дані відсутні,
... дані не оприлюднюються.

Додаток Д

Наявність молокопереробних підприємств Сумської області станом на 01.05.2017 р.

№ з/п	Повна назва підприємства	Форма власності	Адреса підприємства	Система управління якістю (ISO, НАССР), термін дії атестату	Вид діяльності		
					заготівля молока	випуск готової продукції	експорт продукції
Білопільський район							
1	Сирцех ПП Мусієнко С.П.	Приватна	смт. Миколаївка, вул. Мусієнко, 15/а	-	+	+	-
2	Сирцех ФОП Єфіменко Л.М.	Приватна	смт. Миколаївка, вул. Радянська,3	-	+	+	-
3	Сирцех ФОП Вінокурова Н.Р.	Приватна	м. Ворожба, вул. Покровська, 4	-	+	+	-
Буринський район							
3	ТОВ «Буринський молокозавод»	Приватна	м. Буринь, Конотопське шосе, 1	-	+	+	+
Кролевецький район							
4	ТОВ «Алтинівський сирзавод»	ТОВ	с. Алтинівка, вул. Молодіжна, 1А	-	-	+	-
Лебединський район							
5	СОК Лебединський	Приватна	м. Лебедин, вул. Колгоспна, 117	-	+	+	-
6	ПП Надь	Приватна	с. Грицини, вул. Миру, 27	-	+	+	-
Недригайлівський район							
7	ДП «Мілкіленд» Україна філія РМК ПП «Рось», Недригайлівський сирцех	ВАТ	смт. Недригайлів, вул. Сумська, 73	ISO 9001:2009 атестат UA 2.163.07848-13 від 17.06.2013 р. дійсний до 16.06.2018 р.	-	+	+
Охтирський район							
8	ТОВ ОМПК «Славія»	Приватна	с. Лутище, вул. Шевченка, 2а	ISO 9001:2009 від 27.12.2012 р. дійсний до 26.12.2017 р. ISO 22000:2007 від 28.08.2013 р. дійсний до 27.08.2018 р.	+	+	+

Продовження додатку Д

Роменський район							
9	Філія «Роменський молочний комбінат» ПП «Рось»	Приватна	м. Ромни, вул. Київська, 94	ISO 22000:2005 CH10/2190 від 09.09.2016 р. дійсний до 27.07.2019 р. ISO 9001:2009 від 17.06.2013 р. дійсний до 16.06.2018 р.	+	+	+
Сумський район							
10	СВК АФ «Перше травня»	Коопера- тивна	с. Вел.Вільми, вул. Першотравнева, 17	-	-	+	-
11	ФОП Давиденко Т.М.	Приватна	с. Стецьківка, вул. Піонерська, 15В	-	+	+	-
Тростянецький район							
12	Сирцех ФОП Дяченко І.М.	Приватна	Тростянецький район, с. Гребениківка	-	+	+	-
м. Суми							
13	Філія «Сумський молочний завод» ДП «Аромат»	ДП	вул. Білопільський шлях, 15	ISO 22000:2007 від 30.03.2016 р. до 29.03.2021	+	+	-
м. Конотоп							
14	Філія Конотоп- ський молзавод «МалКА-транс»	Приватна	вул. М. Немолота, № 4	ISO 22000:2007 ISO 9001	+	+	-
15	ТОВ «Естамол»	Приватна	вул. М. Немолота, № 4	ТУУ 15,5-36707328- 002:2010	-	+	-
м. Шостка							
16	ПАТ «Бель Шостка Україна»	ПАТ	вул. Родини Кривоносів, 27а	ISO 9001:2008 від 13.02.2015 р. дійсний до 12.02.2018 р. FSSC 22000 від 13.02.2015 р. дійсний до 12.02.2018 р.	+	+	-
м. Охтирка							
17	Філія «Охтир- ський сиркомбі- нат» ПП «Рось»	Приватна	вул. Транспортна, 1а	ISO 9001:2009 атестат UA 2.163.06.89412 від 07.05.2012 р.	+	+	+

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Розділ 1. Промисловість у економіці Сумської області	5
Розділ 2. Формування промислового комплексу Сумської області	8
2.1. Промисловість округ УСРР, що увійшли до складу Сумської області у першій чверті XX століття.....	8
2.2. Промисловість Сумської області у роки післявоєнної радянської індустріалізації	13
2.3. Промисловість Сумської області у останні роки існування Радянського Союзу	24
2.4. Промисловість Сумської області наприкінці XX століття: поява негативних тенденцій.....	33
2.5. Деіндустріалізація господарства Сумської області на початку XXI століття	49
Розділ 3. Сучасна територіальна та галузева структура промисловості Сумської області	55
3.1. Паливно-енергетичний комплекс	55
3.2. Металургія	61
3.3. Машинобудування	64
3.4. Хімічна, нафтохімічна і фармацевтична промисловість.....	73
3.5. Промисловість будівельних матеріалів	79
3.6. Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість .	85
3.7. Легка промисловість	90
3.8. Харчова промисловість	96
Розділ 4. Вплив промисловості Сумської області на локальне природне середовище	108
4.1. Забруднення атмосферного повітря	108
4.2. Забруднення водних об'єктів.....	110
4.3. Забруднення ґрунтового покриву	111
Висновки	113
Список літератури	116
Додатки	120

Наукове видання

Корнус Анатолій Олександрович
Корнус Олеся Григорівна

Промисловість Сумської області
(економіко-географічне дослідження)

Монографія

Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск **В. І. Шейко**
Комп'ютерна верстка **А. О. Корнус**

Підписано до друку 25.09.2017 р. Формат 60х84/16.
Гарнітура Times New Roman. Друк. ризогр. Ум. друк. арк. 6,5. Обл.-вид. арк. 7,6.
Тираж 300 прим.

Редакційно-видавничий відділ СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87
Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А. С. Макаренка